

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2013

Bc. Kateřina MALÁ

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně
v první polovině 20. století

Bc. Kateřina Malá

Diplomová práce
2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kateřina Malá**
Osobní číslo: **H11012**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Česká zemská péče o mládež v Brně v první polovině 20. století**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zaměří na sledování činnosti spolku Česká zemská péče o mládež v Brně, v letech 1910 ? 1949. Úkolem je sledovat, jakým způsobem spolek pečoval o děti a mládež, jakým věkovým skupinám se věnoval, jaké kroky podnikal pro jejich ochranu apod. Pokud to prameny umožní, bude zodpovězena i otázka, z jakých vrstev pocházely děti, na které spolek zaměřil svoji pozornost. Na základě sledování činnosti spolku by mělo být ukázáno, zda došlo ve sledované době k nějaké proměně sociální péče o děti a mládež. Práce se soustředí především na prameny uložené v Moravském zemském archivu v Brně. Osnova: 1. Vývoj sociální péče o děti a mládež v habsburské monarchii a v době první republiky. 2. Vývoj sociální péče o děti a mládež v Brně. 3. Vznik a okolnosti vzniku České zemské péče o mládež. 4. Činnost České zemské péče o děti a mládež a její změny. 5. Způsoby péče o děti a mládež a její rozdíly, sociální původ. 6. Financování činnosti spolku. 7. Reakce na činnost spolku v Brně.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KALLAB, Jaroslav. Historický vývoj sociální péče o mládež. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1923. KALLAB, Jaroslav - KOTEK, Karel - TRNKOVÁ, Marie. Pracovní plán sociální péče o mládež na Moravě. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1926. LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné dětství? Praha, Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN: 80-7185-647-9. MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří. Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914. Praha: Karolinum, 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7. TŮMA, Antonín. Poměr státu k dobrovolné sociální péči o mládež. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1923. TŮMA, Antonín. Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Martina Halířová, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2011

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

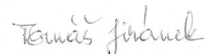
 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pelhřimově dne 21. června 2013

Kateřina Malá

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucí práce Mgr. Martině Halířové, Ph.D. za její cenné rady, potřebné připomínky, trpělivost a ochotný přístup při realizaci tématu.

Další poděkování patří i mé rodině a blízkým, kteří mi během celého studia byli velkou oporou.

V neposlední řadě děkuji zaměstnancům Moravské zemské knihovny a Moravského zemského archivu v Brně za jejich ochotu.

Anotace:

Diplomová práce se zabývá činností „České zemské péče o mládež na Moravě v Brně“ v první polovině 20. století. Pojednává o problematice sociální péče o opuštěné a osiřelé děti a děti s fyzickým a mentálním postižením. V práci je dále sepsán vývoj sociální péče a s ní úzce související zdravotní péče. Také je v ní vysvětlen vznik „České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském“ a její reorganizace.

Klíčová slova:

Sociální péče - Česká zemská péče o mládež - první polovina 20. století - Morava

Die Annotation:

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit den Aktivitäten „Der tschechischen Landespflege in Mähren in Brünn" in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Sie behandelt die Frage der Sozialfürsorge für verlassene und verwaiste Kinder und Kinder mit körperlichen und geistigen Behinderungen. Die Diplomarbeit weiter beschreibt die Entwicklung der Sozialfürsorge und mit sie zusammenhängende Gesundheitspflege. In der Diplomarbeit wird auch die Entstehung „Der Tschechischen Landeskommission für den Schutz der Kinder und die Pflege der Jugendlichen in der Markgrafschaft Mähren“ und ihre Reorganisation erklärt.

Schlüsselwörter:

die Sozialfürsorge - die tschechische Landespflege der Jugend – die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts – das Mähren

Obsah

1	Úvod	1
1.1	Stav dosavadního bádání	1
1.2	Rozvržení práce	2
1.3	Metody	4
1.4	Použitá literatura a prameny	5
2	Sociální péče o děti a mládež v první polovině 20. století	7
2.1	Vývoj zdravotní a sociální péče o děti a mládež	10
2.2	Organizace sociální péče o děti a mládež	15
2.3	Financování sociální péče o děti a mládež	17
2.3.1	Pravidla o povolování státních subvencí na úkoly sociální péče o mládež	20
3	Vznik a okolnosti vzniku České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském	25
3.1	Vznik sirotčích rad a sirotčích spolků	25
3.2	Vznik České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském	28
3.2.1	První zemský sjezd českých sirotčích spolků a sirotčích rad v markrabství Moravském	30
3.3	Reorganizace České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském	32
3.4	Financování České zemské péče o mládež na Moravě	36
4	Činnost České zemské péče o mládež na Moravě v první polovině 20. století	39
4.1	Činnost okresních péčí o mládež	41
4.2	Spolupráce České zemské péče o mládež se spolky	43
4.2.1	Spolupráce České zemské péče o mládež na Moravě se Zemským ústředím svazů charity	45
4.2.2	Spolupráce České zemské péče o mládež na Moravě s Moravskou ústřední ženskou útulnou	46
4.2.3	Spolupráce České zemské péče o mládež na Moravě s učitelstvem	47
4.3	Propagační činnost České zemské péče o mládež na Moravě	48
4.3.1	Výstava sociální péče o mládež v Brně	49
4.3.2	Župní výstavy	51
5	Vývoj péče o opuštěné a osiřelé děti	53

5.1	Sociální péče o osiřelou a opuštěnou mládež na Moravě v první polovině 20.století.....	56
5.1.1	Poručenství.....	57
5.1.2	Svěření do péče pěstounů.....	60
5.1.3	Adopce.....	64
5.1.4	Dozor na péči o osiřelé a opuštěné děti.....	65
5.1.5	Dozor na ústavní péči.....	67
6	Sociální péče o postiženou mládež na Moravě v první polovině 20. století.....	71
6.1	Sociální péče o fyzicky postižené děti.....	74
6.1.1	Ústav pro fyzicky postižené děti v Králově Poli.....	76
6.1.1.1	Život v ústavu.....	79
6.1.2	Sociální péče o hluchoněmé děti.....	84
6.1.2.1	Zemský ústav pro výchovu hluchoněmých dětí v Lipníku nad Bečvou.....	88
6.1.3	Sociální péče o nevidomé děti.....	89
6.1.3.1	Ústav pro slepé v Brně.....	90
6.2	Sociální péče o psychicky postižené děti.....	92
6.2.1.1	Ústav pro psychicky postižené děti v Kelči.....	93
7	Závěr.....	97
	Seznam pramenů a literatury.....	101
	Archivní prameny:.....	101
	Dobová literatura:.....	101
	Dobové časopisy:.....	102
	Zákoníky a jiné tisky:.....	103
	Sekundární literatura:.....	103
	Internetové zdroje:.....	105
	Přílohy:.....	106

1 Úvod

System sociální péče o děti a mládež je neustále tématem mnoha diskuzí. Ochrana mládeže v České republice, kvůli vysokému počtu dětí v ústavní péči a nedostatku alternativních forem práce s dětmi, které potřebují pomoc, nedosahuje úrovně vyspělých evropských států.¹ Tato skutečnost mi není lhostejná. Z tohoto důvodu jsem chtěla zjistit, jak tomu bylo v minulosti. Odtud tedy vzešla inspirace pro zvolení tématu diplomové práce s názvem „Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně v první polovině 20. století“. Jak to bylo se sociální péčí o děti a mládež v minulosti? Byla ochrana osiřelých, opuštěných dětí a dětí s fyzickým a psychickým postižením v rukou především státu či se více podílely soukromé dobročinné spolky? A jaká byla péče o tyto děti v první polovině 20. století? Na tyto a další otázky se pokusím odpovědět.

1.1 Stav dosavadního bádání

Zkoumání o vývoji sociální péče o děti a mládež je spojeno se studiem o dějinách dětství, které se do oblasti zájmu dostalo díky knize Phillipa Arièse „L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime“.² Přímo sociálním dějinám se věnují Jana Macháčová a Jiří Matějček.³ Vývojem sociální péče o děti se zabývala ve své studii Jaroslava Hoffmannová.⁴ Informace o dějinách zdravotnictví a sociální péče lze nalézt také v dílech Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové.⁵ Otázku týkající se dětí potřebujících pomoc a ochranu zpracovala ve své práci s názvem „Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914“ Martina Halířová⁶ a ochranou dítěte se také zabývá v knize „Radostné dětství“

---

¹ BOŤOVÁ, Antonie et al. *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice*. Brno: TRIADA, 2008. s. 6. ISBN: 978-80-254-3353-9.

² ARIÈS, Philippe. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien régime*. Paris, 1960.

³ MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1992-1997. ISBN: 80-238-6687-7.

MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7.

⁴ HOFFMANOVÁ, Jaroslava. K vývoji sociální péče o děti a mládež v Čechách. In *Sborník archivních prací 32*. Praha: Panorama, 1982. s. 419-439.

⁵ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN, 1999. ISBN: 80-7106-315-0.

SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN: 80-7254-424-1.

⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN: 978-80-7395-486-4.

Milena Lenderová s Karlem Rýdlem.⁷ Tomuto tématu byla věnována pozornost i Jany Morávkové.⁸ Některé otázky zabývající se problematikou ochrany dětství v dějinách rovněž zpracovala Alice Velková.⁹ Ta se však věnuje především záležitostem týkajících se odkládání a vraždění nemanželských dětí. K problematice siroteků a nalezců, existuje studie od Lukáše Fasory¹⁰ a také Martiny Halířové.¹¹

1.2 Rozvržení práce

Většina autorů, kteří svou pozornost zaměřují na vývoj sociální péče a ochranu dítěte, se soustřeďuje na prostředí Čech, nikoli na území Moravy. Tento fakt se stal důvodem mého vědeckého zájmu o sociální dějiny týkající se dětí a mládeže v oblasti Moravy, přičemž se v diplomové práci koncentruji především na město Brno. Vývoj sociální péče o mládež v Čechách a na Moravě byl v mnoha okolnostech podobný, avšak oblast Moravy je specifická na poli zákonodárství i v uskutečňování platných nařízení. Pro příklad je možné zmínit chudinský zákon z roku 1868, který se na území Moravy vůbec nevztahoval.¹²

Podstatou předkládané práce je analýza sociální péče o děti a mládež, demonstrována na příkladě České zemské péče o mládež na Moravě v Brně v letech 1910-1949. Sledována je sociální péče na Moravě o sirotky a opuštěné děti a stejně tak i péče o fyzicky a psychicky postiženou mládež.

Cílem diplomové práce je ukázat vývoj a rozsah poskytované péče dětem, které potřebovaly pomoc a ochranu, v letech 1910-1949. Předkládaná práce také odpovídá na otázku, jakým způsobem fungovala a vyvíjela se sociální péče na Moravě o osiřelé, opuštěné a postižené děti během první poloviny 20. století.

---

⁷ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství?* Praha, Litomyšl? Paseka, 2006. ISBN: 80-7185-647-9.

⁸ MORÁVKOVÁ, Jana. Problematika týraného, zanedbaného a zneužívaného dítěte na přelomu 19. a 20. století. In *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003. s. 191-204. ISBN: 80-7194-515-3.

⁹ VELKOVÁ, Alice. Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století. In *Od početí ke školní brašně: sborník z obdobného semináře konaného 29.-30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 2008. s. 147-163. ISBN: 978-80-87151-01-3.

VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003. s. 205-227. ISBN: 80-7194-515-3.

¹⁰ FASORA, Lukáš. Sirotek. Příklad sourozenců Kaldových a chovanců Americké domoviny. In *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. s. 337-352. ISBN: 80-7325-105-1.

¹¹ HALÍŘOVÁ, Martina. Knihy normálií Zemské porodnice a nalezince jako pramen k péči o svobodnou matku a gender konstruktům. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. s. 485-494. ISBN: 80-7194-920-5.

¹² TŮMA, Antonín. *K nové úpravě sociální péče o mládež*. Praha: Sociální revue, 1920. s. 4.

Práce je rozdělena do pěti kapitol, několika podkapitol a závěru. První kapitola s názvem „Sociální péče o děti a mládež v první polovině 20. století“ objasňuje pojem sociální péče a vysvětluje, jaké děti a proč potřebovaly pomoc a ochranu. Práce je zaměřena na první polovinu 20. století, avšak pro vysvětlení problému bylo nutné shrnout i předcházející vývoj v oblasti sociální péče. K objasnění pojmu sociální péče lze použít Ottův slovník naučný nové doby,¹³ kde je tento termín detailně rozpracován. Sociální péče je velmi úzce spojena s péčí zdravotní, z tohoto důvodu se v první kapitole vývoj těchto typů péče prolíná. Rovněž je zde popsána organizace a financování sociální péče o děti a mládež.

Další kapitola je pojmenována „Vznik a okolnosti vzniku České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském“. Je nutné poznamenat, že její název není v rozporu se jménem diplomové práce, protože Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně existovala nejdříve pod označením Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském. Na počátku této kapitoly je řešena otázka vzniku sirotčích spolků a sirotčích rad, které předcházely založení zemské komise. Tato organizace sirotčí spolky a sirotčí rady zastřešovala, tudíž je třeba nastínit i jejich zřízení. Následující část druhé kapitoly pojednává již o samotném založení a reorganizaci zemské komise. Je zde zmíněn i první zemský sjezd českých sirotčích spolků a sirotčích rad na území Moravy, který předcházel změně stanov zemské komise a její reorganizaci. Kapitola je řazena chronologicky.

Třetí kapitola nazývaná se „Činnost České zemské péče o mládež na Moravě v Brně v první polovině 20. století“ sleduje činnost moravských okresních péčí o mládež, pro které byla zemská péče jistým zabezpečujícím orgánem. Kapitola se zaměřuje i na spolupráci České zemské péče o mládež na Moravě s dalšími spolky působícími na poli ochrany dětí a mládeže. Pojednává se zde také o propagační činnosti zemské péče, do které patřilo pořádání různých akcí a výstav. Hlavním úkolem propagační činnosti bylo poskytnout pomoc dětem, získat finanční prostředky pro výkon sociální péče a také rozšířit počet dobrovolných členů organizace.

Po této kapitole následuje kapitola, v pořadí již čtvrtá, jež nese název „Vývoj péče o osiřelé a opuštěné děti.“ Zabývá se péčí o sirotky a opuštěné děti a jejím vývojem od počátku 19. století do 20. století. Kapitola se dále soustřeďuje na různé formy péče o osiřelé a opuštěné děti v první polovině 20. století jako bylo například poručenství, adopce či svěření do péče pěstounům. Objasňuje tyto formy sociální péče, vysvětluje jejich systém

---

¹³ *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému.* Díl 6., svazek 1. Praha: Novina, 1940. s. 57.

a fungování. Pozornost věnuje dozoru, který byl uplatňován jak v ústavní péči, tak i na péči u adoptovaných dětí a dětí svěřených do pěstounské péče.

V pořadí pátá a zároveň poslední kapitola této diplomové práce je pojmenována „Sociální péče o postiženou mládež na Moravě v první polovině 20. století.“ Zde je řešena otázka sociální péče o fyzicky a psychicky postižené děti a mládež. Samostatně se zde pojednává o sociální péči týkající se hluchoněmých a nevidomých dětí. Důležitý zde byl zákon č. 95/1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství. Ten se vztahoval na všechny děti bez rozdílu, tudíž i na postižené. Tehdejší pomocné školy byly přejmenovány na zvláštní školy, při kterých byly zřízeny pomocné třídy sloužící pro děti s těžkým postižením. Kapitola se zaměřuje i na fungování ústavu pro fyzicky postižené děti v Králově Poli. Informace podává rovněž o ústavu pro výchovu hluchoněmých dětí v Lipníku nad Bečvou, o ústavu pro slepé v Brně a také o ústavu pro psychicky postižené děti v Kelči. Ústavy sloužily zejména k pomoci, ochraně a k základnímu vzdělání chovanců.

1.3 Metody

K problematice sociální péče o osiřelé a opuštěné děti a děti s fyzickým či psychickým postižením na Moravě neexistuje v podstatě žádná odborná literatura. Pouze práce od Lukáše Fasory, která se nachází v souboru studií s názvem „Člověk na Moravě v první polovině 20. století“,¹⁴ se věnuje sirotkům. Kvůli této skutečnosti, je v práci kombinováno několik metodických způsobů zpracování. Především je předkládaná práce výsledkem přímé metody historické analýzy. Na vytyčené otázky hledám odpovědi převážně v historických pramenech. Uplatňuji však i teze Michela Foucaulta,¹⁵ protože na záležitosti týkající se ústavní péče o dítě lze nahlížet jako na uplatňování dozoru a určitého nátlaku.

Na začátku svého bádání jsem se zaměřila nejdříve na odbornou literaturu k dějinám sociální péče o děti a k dějinám ochrany dětství, ze které se mi podařilo zjistit základní informace o těchto tématech. Seznámila jsem se rovněž s čtyřdílnou publikací „K novověkým sociálním dějinám českých zemí“¹⁶ a také s knihou „Sociální vývoj Československa

---

¹⁴ FASORA, Lukáš - HANUŠ, Jiří - MALÍŘ, Jiří - VYKOUPILOV, Libor (eds.) *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN: 80-7325-105-1.

¹⁵ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-86019-96-9.
FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha: NLN, 1994. ISBN: 80-7106-085-2.

¹⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*. I-IV. Praha: Karolinum, 1999. ISBN: 80-7184-930-8.

1918-1938“,¹⁷ kde je nastíněn celkový obraz vývoje sociální péče. Následně jsem přistoupila k analýze archivních pramenů, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně.¹⁸ K vypracování diplomové práce byly použity prameny úřední povahy, korespondence adresovaná České zemské péči o mládež na Moravě v Brně, dobové brožury, časopisy a také dobová odborná literatura.

Během bádání jsem narazila na problém, že některé archivní prameny nejsou přístupné nebo nejsou vůbec dochované, tudíž některé informace na příklad o datech vzniku ústavů se nepodařilo dohledat. V předložené práci je uplatněn chronologický pohled, který umožňuje lepší orientaci a pochopení daného tématu.

1.4 Použitá literatura a prameny

Informační základna, nezbytná pro sepsání práce, byla získána prostřednictvím archivních pramenů a literatury týkající se sociální péče o děti a mládež. K údajům obsažených v materiálech bylo nezbytné přistupovat kriticky, neboť se v nich často odrážela doba, ve které texty vznikly či osobní názory autora.

Do diplomové práce byly využity archivní prameny z Moravského zemského archivu v Brně, které byly sepsány v českém i v německém jazyce. Ucelenost výzkumu do jisté míry omezila existence pramenů. Na počátku 20. století totiž dokumenty k řešení otázky sociální péče o děti a mládež a k sledování činnosti samotné České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském nejsou dochovány v takové míře, jako od třicátých let 20. století.

Také se ukázalo, že většina fondu s názvem Česká zemská péče o mládež v Brně s časovým rozsahem 1910-1949 nebyla badateli prostudována. Tento fond čítá 775 inventárních jednotek a 349 kرتونů.¹⁹ Obsahuje stanovy, korespondenci, jednací protokoly, účetní evidenci, propagační materiál, různá nařízení a předpisy. Fond tedy umožňuje nalézt informace o rozsáhlé charitativní činnosti zemské péče a k ní přidružených organizací.

Významným zdrojem informací pro sepsání diplomové práce byla dobová literatura. Pro příklad je možné zmínit texty od Antonína Tůmy,²⁰ Dobroslava Krejčího,²¹

---

¹⁷ DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918-1938*. Praha: Academia, 1985.

¹⁸ Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA Brno). Fond G110 - Česká zemská péče o mládež v Brně.

¹⁹ MZA Brno. Fond G110 - Česká zemská péče o mládež v Brně (dále ČZPM Brno).

²⁰ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.

TŮMA, Antonín. *K nové úpravě sociální péče o mládež*. Praha: Sociální revue, 1920.

²¹ KREJČÍ, Dobroslav. *Průvodce po výstavě sociální péče o mládež*. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1922.

Milana Šilhy,²² Jaroslava Kallaba,²³ Karla Kotka,²⁴ Jana Chlupa,²⁵ Václava Součka,²⁶ Kristiana Ječmínka,²⁷ Rudolfa Seckého²⁸ a dalších. Mnoho důležitých informací také poskytuje dvoudílná publikace „Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931.“²⁹

KREJČÍ, Dobroslav. *Co je to sociální péče o mládež a jaký má význam*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně, 1923.

²² ŠILHA, Milan. *Ve službě sociální péče o mládež*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě a ve Slezsku, 1920.

²³ KALLAB, Jaroslav. *Historický vývoj sociální péče o mládež*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1923.

²⁴ KOTEK, Karel. *Ústav pro mládež duševně úchylnou v Kelči na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1928.

²⁵ CHLUP, Jan. *Program a plán k vybudování péče o zmrzačené v zemi Moravskoslezské*. Brno: Zemský spolek pro péči o zmrzačené, 1931.

²⁶ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*. Praha: Nakladatelství Svazu spolků učitelů hluchoněmých v ČSR, 1928.

²⁷ JEČMÍNEK, Kristian. *Trojlistek nešťastníků čili slepí, hluchoněmí a zpustlí*. Kroměříž: „Užší kroužek lidumilů hulinských.“, 1900.

²⁸ SECKÝ, Rudolf. *Sirotčinec anebo rodina?* Praha: Státní nakladatelství, 1926.

²⁹ *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931*. Díl I. Praha: Státní úřad statistický, 1935.

Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931. Díl II. Praha: Státní úřad statistický, 1937

2 Sociální péče o děti a mládež v první polovině 20. století

Pojmem sociální péče se koncem 19. století a počátkem 20. století označovala soustavná péče státu a obce o sociálně slabší občany. Slovo „sociální“ je latinského původu a má několik významů. Od roku 1905 se toto slovo používalo ve smyslu „společenský“, resp. „týkající se společnosti“. Později od roku 1932 se význam vymezil na „týkající se vrstev hospodářsky slabých, závislých, vykořisťovaných“.³⁰

Sociální péči Ottův slovník naučný nové doby definuje jako „*soubor organizovaných, t.j. záměrně lidmi vytvořených opatření a zařízení, jejichž účelem je poskytnouti potřebnou pomoc osobám, jež vlastním přičiněním nebo přičiněním své rodiny nemohou se uchrániti od bídy nebo jiných škodlivin, ohrožujících jejich život.*“³¹ Pomoc spočívala v zajištění životních podmínek, které si tyto lidé nemohli nebo nedokázali zabezpečit sami. Podpora byla z hlediska sociální péče u zmíněných osob nezbytná, jelikož bez ní by mohl být jejich život vážně ohrožen.³²

Za sociální péči nebyla považována pomoc ve formě almužen, i přesto že její nejzákladnější složkou bylo opatření na odstranění bídy - chudinství. Mezi zařízení poskytující sociální pomoc patřily poradny pro matky a kojence, poradny pro volbu povolání, dětské domovy rodinného typu, sirotčince a rodinné kolonie. Dětské domovy měly snahu přibližovat se životním poměrům průměrné rodiny. Do sirotčinců byly nejčastěji umisťovány děti s určitými vadami a děti, u nichž se předpokládalo problematické začlenění do nové rodiny. Zpočátku tedy mohly připomínat odborně zaměřené ústavy. Rodinné kolonie se staly určitým mezistupněm mezi pěstounskou péčí a dětským domovem. Nacházely se v nich rodiny, které přebíraly do své péče cizí dítě. Byly však podrobovány neustálému lékařskému dozoru a dohledu sociálního pracovníka, což se v rodinách pěstounů nedělo. Součástí sociální péče byly rovněž nemocnice, chorobince a různé specializované ústavy poskytující odbornou péči.³³

Je nutné zmínit, jaké děti v první polovině 20. století potřebovaly podle názorů odborníků věnujících se sociální péči určitou pomoc. *"Jsou to tedy především děti, jimž schází zdraví, tělesné neb duševní. Ať trvale, ať jen dočasně. Zvláště ovšem děti trvale neduživé, zvané často dětmi abnormálními: mrzácci, slepci, děti hluchoněmé, hluché nebo němé,*

³⁰ TRÖSTER, Petr et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010. s. 1-2. ISBN: 978-80-7400-322-6.

³¹ *Ottův slovník naučný nové doby*. Díl 6., svazek 1. s. 57.

³² Tamtéž, s. 57.

³³ Tamtéž, s. 58.

epileptické, slabomyslné, duševně choré."³⁴ V Ottově slovníku naučném nové doby je možné nalézt termín mrzáci. Mrzákem v nejširším slova smyslu byl označován člověk fyzicky postižený, jenž měl úplně či částečně porušenou hybnost určitých partií těla. Slovník dále uvádí, že ztrátu některé tělesné funkce často provázelo i jisté vnější znetvoření. Postižený mohl být člověk již od narození nebo se jím mohl stát vlivem nemoci či úrazu. Pojem mrzák byl později vnímán hanlivě, a proto byl zaveden termín tělesně vadný nebo používáno slovo „zmrzačelý“.³⁵

Publikace definuje také pojem slepota, což z lékařského hlediska byla úplná či téměř úplná ztráta vidění. Mohla být vrozená či získaná. Psychika slepců od narození závisela na výchově v rodině i na školním vzdělání. Ottův slovník naučný upozorňoval, že čím dříve je od narození slepé dítě umístěno do ústavu, tím lépe pro jeho psychický rozvoj. Slepé děti získávaly základní gramotnost ve slepeckých školách a pro nevidomou mládež byl vydáván časopis „Na úsvitě“. Nevidomí se mohli dále sebevzdělávat. K dispozici jim byly knihovny v ústavech a také knihovna města Prahy měla slepecké oddělení.³⁶

Odbornou pomoc potřebovaly i děti hluchoněmé, které byly přijímány do ústavů pro hluchoněmé již od čtyř let. Zde se mimo jiné učili mluvit, aby se po osamostatnění lépe dokázaly s okolím dorozumět. Mnoho lidí totiž znakovou řeč neovládalo. Hluchoněmost definuje Ottův slovník naučný nové doby jako stav zapříčiněný hluchotou nebo těžkou nedoslýchavostí, vzniklou v raném dětství.³⁷

V dobové literatuře se můžeme setkat i s termínem „úchylná“ mládež. Takto byla označována mládež s tělesnou nebo duševní poruchou či vadou. Vývoj těchto dětí býval opožděn, ale také poškozen. „*Úchylky od normálního stavu jsou různé intensity, od dítěte málo nadaného až k idiotu, od mravní narušenosti až k zločinnosti, od krátkozrakosti až k úplné slepotě, od zkřiveniny až k imobilitě.*“³⁸ V některých případech bývaly vady i kombinovány.³⁹

Jistou pomoc a ochranu potřebovaly i zdravé děti, které však neměly úplnou nebo vhodnou rodinu. „*Ochrany potřebují dále také děti třeba normální a zdravé, jimž však osud vzal laskavou ruku jejich přirozených ochránců-rodiců.*“⁴⁰ Jednalo se především o sirotky,

---

³⁴ KREJČÍ, Dobroslav. *Co je to sociální péče o mládež*, s. 2.

³⁵ *Ottův slovník naučný nové doby*. Díl 4., svazek 1. Praha: Novina, 1936. s. 375.

³⁶ *Ottův slovník naučný nové doby*. Díl 5., svazek 2. Praha: Novina, 1939. s. 1330.

³⁷ *Ottův slovník naučný nové doby*. Díl 2., svazek 2. Praha: Novina, 1933. s. 1154.

³⁸ *Ottův slovník naučný nové doby*. Díl 6., svazek 2. Praha: Novina, 1943. s. 1308.

³⁹ Tamtéž, s. 1308.

⁴⁰ KREJČÍ, Dobroslav. *Co je to sociální péče o mládež*, s. 3.

děti nemanželské a nalezené.⁴¹ Ottův slovník naučný definuje sirotka jako nezletilou osobu, jejíž rodiče zemřeli.⁴² Sirotci mohli být úplní, ti neměli otce ani matku, nebo částeční - polosirotci, kteří neměli pouze jednoho z rodičů. Dále pomoc potřebovaly děti, jejichž rodiče je opustili, nebo týrali či jinak ohrožovali, ať už fyzicky či psychicky.⁴³

Soukromoprávní sociální péči poskytovaly rozmanitě zaměřené spolky, což byly soukromé dobročinné celky vybudované na základě spolkového zákona z roku 1867, č. 134 ř. z. Jejich činnost spočívala v bezprostřední pomoci, ale i v budování a financování ústavů a sociálních zařízení. Ústavem se rozumělo každé prostorové zařízení se zvláštními speciálně vybavenými místnostmi, kde se prováděla praktická péče o chovance. Sociálními zařízeními byly myšleny především různé instituce angažující se v sociálních záležitostech. Mohly to být například pojízdné kuchyně, stravovací stanice a ošacovací akce.⁴⁴

Mezi instituce veřejnoprávní povahy patřily různé spolky, ústavy a zařízení, jež byly ve správě samosprávných a veřejnoprávních celků - obcí, okresů, zemí a státu. Mezi ně se řadila většina sirotčinců, nalezinců, vychovaten, opatroven, mateřských škol, poraden pro matky a děti, chudobinců a chorobinců. Do této skupiny patřily i státní a zemské porodnice, poradny Našim dětem podporované Ministerstvem veřejného zdravotnictví, polepšovací ústavy pro mládež, státní ústavy pro fyzicky a psychicky postižené, státní dětské domovy a obecní poradny. Mnoho institucí pro péči o mládež spolupracovalo s organizacemi zemské a okresní péče o mládež a Československé Ochrany matek a dětí, které je zastřešovaly. Tyto instituce byly tudíž polooficiální, protože na jejich činnost byla přenesena část veřejnoprávní působnosti.⁴⁵

Na poli sociální péče o mládež, která potřebovala ochranu, byly značné rozdíly mezi veřejnou a soukromou péčí. Československé zákonodárství obě tyto složky péče spojovalo. Dobrovolná soukromá péče byla nejprve předchůdkyní veřejné péče a později se stala její koordinovanou složkou s organizovanou činností. Dobrovolné soukromé péči připadl úkol otevírat nové obory působnosti a doplňovat veřejnou sociální péči.⁴⁶

---

⁴¹ Tamtéž, s. 3.

⁴² *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí*. Praha: J. Otto, 1905. 23. sv. s. 218.

⁴³ KREJČÍ, Dobroslav. *Co je to sociální péče o mládež*, s. 3.

⁴⁴ Tamtéž, s. 12.

⁴⁵ Tamtéž, s. 12-13.

⁴⁶ *Péče o chudé*, díl II., s. 85.

2.1 Vývoj zdravotní a sociální péče o děti a mládež

Nejblíže našemu chápání sociální péče ve starověku byla židovská nařízení. Nebyla to láska k bližnímu, ale zvláštní židovský agrární systém ve prospěch chudých, hlavně vdov a sirotků. Vyplývala z něho povinnost vlastníka půdy odvádět určitou část úrody chudým. Z Písma je pak zřejmé, že dát almužnu bylo chápáno jako jakýsi druh vnější okázalosti. Na židovských základech spočívaly křesťanské představy o dobročinnosti. Rozdíl byl pouze v tom, že křesťanství pomáhalo chudým a potřebným z morálního důvodu, nikoli hospodářského. Podstatná změna nastala uznáním křesťanství za státní náboženství. Církev tím nabyla značného dědictví po pohanských chrámech, tudíž pomoc chudým mohla být prováděna ve větším měřítku. V Římské říši církev získávala na významu a díky zřizování nadací byly podporovány ústavy jako sirotčince, chorobince a nemocnice. Úpadek říše byl však příčinou konce těchto snah.⁴⁷

Až ve středověku byla opět vnímána potřeba soustavné pomoci chudým, avšak středověké předpisy společnosti se k sociální péči nevyjadřovaly. Péče byla dlouho odkázána pouze na soukromou dobročinnost a vycházela především z náboženských a morálních motivů. Povinností každého křesťana měla být péče o potřebné. Není tedy náhodou, že špitály byly zřizovány především při klášterech, u sídel biskupů a kapitul. Od 12. století začaly vznikat i z iniciativy měšťanů, šlechticů a panovníků. Špitály poskytovaly péči hlavně chudým, nemocným, starým, sirotkům a dalším potřebným. Byly tedy primárně zaměřeny na sociálně slabé.⁴⁸

Tato zařízení úzce souvisela s otázkou žebroty, ale všichni chudí v nich nemohli získat zaopatření. Velká část z nich byla odkázána na vlastní almužnu. Aby chudina almužnu získala, stahovala se například ke kostelům a dalším často navštěvovaným místům.⁴⁹ Ve středověku a raném novověku nebyla kompetence chorobince, starobince a sirotčince nijak oddělena. Vše řešil městský či vrchnostenský špitál.⁵⁰ Péči nemocným také věnovaly křižovnické a rytířské řády. Johanitský neboli maltézský řád byl nejproslulejším špitálním řádem nejen v našich zemích.⁵¹ Sociální péče byla dlouho pojímána jako záležitost spíše církevní, než jako problém veřejné správy. „*Ústavní péče je výronem soukromé*

⁴⁷ KALLAB, Jaroslav. *Historický vývoj sociální péče o mládež*, s. 5-7.

⁴⁸ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 7.

⁴⁹ *Péče o chudé*, díl II., s. 9-10.

⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství*, s. 286-287.

⁵¹ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 28.

*dobročinnosti, neboť první spolky, stavy a zařízení pro péči o chudé byly dílem lásky k bližnímu.*⁵²

Sirotci byli jedinou skupinou dětí, které byla věnována úřední pozornost již ve středověku, protože péče o sirotky a vdovy byla považována za jeden ze znaků kvalitního právního řádu. Ochrana sirotků byla zabezpečována institucí poručníků. Ve starém českém zemském právu byl ochráncem urozených sirotků panovník.⁵³

Určitou sociální pomoc poskytovaly také cechy. Podporovaly špitály a to nejen finančně, ale také hmotnými dary. Rozdávaly almužny žebrákům, chudým, postiženým a dalším, kteří potřebovali pomoc. Velké částky přispívaly také na pohřby členů cechu.⁵⁴

Ve zdravotnických záležitostech v pobělohorské době stále častěji zasahovaly centrální autority (panovník, české místodržitelství, moravské hejtmanství). Obnovené zřízení zemské pro Čechy vydané roku 1627 a pro Moravu roku 1628 zahrnovalo zmínky o nemocných a fyzicky postižených ve spojitosti s jejich způsobilostí k právním úkonům.⁵⁵ Co se týče oblasti sociální péče, moravský zemský řád vydaný roku 1628 usiloval přísnými předpisy odstranit žebrotu. Větší význam však získal žebrácký řád vydaný dne 19. dubna 1751 Marií Terezií. Ten přikazoval všem světským žebrákům Moravu do tří dnů opustit. Ti, co neuposlechli, byli odvedeni k armádě. „*Každého 4. týdne musely všechny úřady ve svých okrscích po žebrácích slídit, ba i rychtáři byli pro opominutí tohoto nařízení trestáni nucenou prací.*“⁵⁶

Od dvacátých let 18. století se ze strany panovníka projevovala snaha sjednotit zdravotní a sociální péči poskytovanou množstvím rozdílných institucí. Karel VI. se pokusil vytvořit přehled o všech existujících nadacích a to tak, že ustanovil roku 1725 tzv. fundační komisi, jež působila až do josefínských reforem. Rovněž vydal v roce 1731 obecné předpisy o fungování špitálních řádů.⁵⁷

Osvícenské reformy zahájené Marií Terezií usilovaly o vytvoření uceleného systému zdravotní správy, jenž měl zajistit zlepšení zdravotních poměrů v zemi. Vycházely z teoretických zásad osvícenského absolutismu, podle kterých měl panovník pečovat o blaho, bezpečnost a zdraví svých poddaných. Základní zdravotní normy pro české země vyšly v letech 1752-1753. Byly to generální zdravotní řády. Nejprve vyšel roku 1752 pro Moravu a

⁵² *Péče o chudé*, díl II., s. 8.

⁵³ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství*, s. 286-287.

⁵⁴ WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913. s. 115, 118, 119.

⁵⁵ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 70-71.

⁵⁶ *Péče o chudé*, díl II., s. 10.

⁵⁷ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 76.

o rok později pro Čechy a Slezsko. V roce 1770 byly doplněny centrálním říšským zdravotním řádem. Tyto dokumenty se obsahově prakticky nelišily, zabývaly se především preventivní a veřejně zdravotní činností zdravotnických pracovníků. Podrobně byla stanovena práva a povinnosti krajských a městských fyziků, kteří dohlíželi na zdravotníky všech kategorií. Nejvýše postavený byl zemský protomedik. Instrukce z roku 1806 ho učinila nejvyšším řídicím a kontrolním orgánem veřejného zdravotnictví v zemi. Vedle dozoru nad nemocnicemi, porodnicemi, nalezinci, lékárnami, chudobinci, ústavy choromyslných, chorobinci, vychovatelnami a sirotčinci měl pod dohledem i věznice a káznice. Chudým měl poskytovat lékařskou pomoc bezplatně.⁵⁸

V průběhu 18. století byla vydána nařízení proti žebrotě a postrku. Marie Terezie vydala dne 16. května 1754 nařízení „Bettler-, Schub- und Verpflegsordnung“.⁵⁹ Právě německé slovo „der Schub“ se užívalo pro označení policejního postrku. Nařízení bylo zaměřeno proti tuláctví a žebrotě a také ustanovovalo zásady chudinské péče. Postrk byl trestem pro žebráky, tuláky či lehčí zločince a sloužil k přepravě těchto osob za policejního dozoru do domovské obce. Děti byly dopravovány stejným způsobem.⁶⁰

Až do roku 1781, kdy Josef II. vydal direktivní pravidla, většina špitálů disponovala pouze několika lůžky. Do té doby sloužily především jako sociální zařízení pro nejchudší vrstvy. Proslulá direktivní pravidla vydaná dne 24. května 1781 dávala za úkol zřizování specializovaných ústavů pro nemocné, jako byly například všeobecné nemocnice, porodnice a nalezince, ústavy choromyslných a chorobince - pro dlouhodobě a nevléčitelně nemocné. Zvláště zakládání ústavů pro choromyslné znamenalo velký průlom do dosavadní péče, protože tito lidé zpravidla pobývali v soukromí či ve špitálech bez minima odborné péče.⁶¹

Prostředky k zakládání těchto ústavů poskytovaly nadační fondy. Finance byly získány například prodejem či pronájmem budov nevyhovujících špitálů a chudobinců. Na Moravě byly nové ústavy zřízeny dříve než v Čechách. Již v roce 1785 zahájily svou činnost porodnice, nalezinec a sirotčinec. O rok později byla otevřena všeobecná nemocnice a v roce 1787 chorobinec. Dvorskými dekrety z let 1817-1819 byly ústavy choromyslných, sirotčince, porodnice a nalezince v Brně a v Olomouci ustanoveny za státní ústavy, a tudíž pokud jim nestačily vlastní fondy, mohly čerpat finance ze státní pokladny.⁶²

---

⁵⁸ Tamtéž, s. 93-95.

⁵⁹ ENGLIŠ, Karel. *Chudinství v Království českém na počátku XX. století. Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého*. Svazek XIII. Praha: Zemský statistický úřad Království českého, 1908. s. 36.

⁶⁰ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách*, s. 90.

⁶¹ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 105-106.

⁶² Tamtéž, s. 107.

Na konci 18. století se začaly v Evropě objevovat první specializované ústavy pro nevidomé a hluchoněmé. České země nebyly výjimkou. I zde se zakládaly ústavy pro péči o takto postižené jedince. Zařízení byla nejprve soukromá a vznikala z iniciativy jednotlivců. V roce 1786 jako čtvrtý na světě byl založen ústav pro hluchoněmé v Praze. V Brně byl první takto specializovaný ústav vybudován až roku 1832 a ústav pro slepé zde vznikl v roce 1847.⁶³

V roce 1848 po vyhlášení zákona rušícího robotu a ostatní feudální břemena došlo k rozpadu patrimoniálního zřízení. Následkem toho mnohé vrchnosti odmítly platit lékaře, mezi jejichž povinnosti příslušela i bezplatná zdravotní péče o chudé na příslušném panství. Proto se začaly objevovat požadavky na reformu veřejného zdravotnictví. Mezi ně patřila reorganizace chudinské zdravotní péče, léčebných ústavů, pomocného zdravotnického personálu, lékárnictví, účelného rozmístění lékařů a vzniku lékařských okresů či obvodů s placenými lékaři. Po několika nezdařených pokusech byl na podzim roku 1850 učiněn pokus o prozatímní organizaci veřejné zdravotní správy. Bylo rozhodnuto vytvořit stálou zdravotní komisi jako posudkový a poradní orgán. Rovněž došlo k novému správnímu rozdělení v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Některá další opatření nařídil horní zákon z roku 1854. Například z hornických pokladen vznikly pokladny nemocenské a zaopatřovací pro invaliditu, stáří, vdovy a sirotky.⁶⁴

Až prosincová ústava z roku 1867 vedla k opětovnému řešení veřejného zdravotnictví v monarchii. Ministerstvo vnitra bylo tím, kdo měl nadále v kompetenci zdravotnické záležitosti, protože teprve v roce 1918 bylo zřízeno Ministerstvo lidového zdravotnictví. Také byly utvořeny nové politické okresy. V Čechách vzniklo osmdesát devět okresních hejtmanství, na Moravě jich bylo třicet čtyři a ve Slezsku devět. Místodržitelství bylo nejvyšším zemským úřadem v Čechách i na Moravě. Ve Slezsku tuto funkci zastávala zemská vláda.⁶⁵

Tato organizace zemské správy se stala i základem zdravotní správy. Dne 30. dubna 1870 byl vydán celoříšský zdravotní zákon, jenž ve veřejném zdravotnictví vymezoval práva a povinnosti státu i samosprávných orgánů. Na jeho základě byla zřízena při okresních úřadech instituce okresních lékařů a samosprávné orgány musely vytvořit síť obecních a obvodních lékařů. S jistým časovým odstupem na říšský zákon navázaly zákony zemské. Na Moravě byl zemský zdravotní zákon vyhlášen 10. února 1884, pro Čechy vyšel

---

⁶³ Tamtéž, s. 110.

⁶⁴ Tamtéž, s. 123, 125, 127.

⁶⁵ Tamtéž, s. 126.

až 23. února 1888. Oba dávaly konkrétní podobu organizaci zdravotní péče v obcích. Díky tomu byla zřízena poměrně hustá síť dostupných lékařů.⁶⁶

Ve vývoji sociální péče byla důležitá rovněž Taafeho reforma. Tato reforma obsahovala zákon č 1/1888 ř. z. o úrazovém pojištění dělníků a zákon č. 33/1888 ř. z. o nemocenském pojištění dělníků. O rok později byl přijat zákon č. 127/1889 ř. z. o bratrských pokladnách. Díky těmto třem zákonům bylo zavedeno povinné veřejnoprávní pojištění, které navázalo na svépomocné spolky, fondy a pokladny fungující na principu dobrovolné vzájemnosti. Tyto svépomocné instituce se snažily zabezpečit své členy způsobem pojištění proti mimořádným událostem, které mohly způsobit zhoršení ekonomické situace.⁶⁷

Poslední tři desetiletí vlády císaře Františka Josefa I. se nesla v duchu rozvoje a budování zdravotnických a ústavních zařízení. První republika na zmíněné skutečnosti navázala a v tendenci rozvoje institucí pokračovala.⁶⁸ Právní základ veřejného chudinství v Československé republice spočíval na zákonných nařízeních, jenž byly převzaty pro Čechy, Moravu a Slezsko z bývalého Rakouska, a pro Slovensko a Podkarpatskou Rus z bývalých Uher. Chudinská péče byla záležitostí domovské obce a byla úzce spjata s domovským právem. Propojení chudinské péče s domovskou obcí nastalo již za vlády Ferdinanda I., kdy byl roku 1552 vydán říšský policejní řád. Tím Habsburská monarchie poprvé zasáhla do úpravy chudinské péče. Dalším významným zákonným opatřením byl říšský obecní zákon z roku 1862, č. 18 ř. z., podle něhož měla obec za povinnost pečovat o chudé a zároveň se starat o obecní dobročinné ústavy.⁶⁹ O rok později, tedy 2. prosince 1863 vstoupil v platnost domovský zákon č. 105 ř. z., jenž obci nařídil zaopatřit všechny, kteří potřebovali pomoc a měli domovské právo. „*Právo domovské v obci přináší s sebou právo, že ten, kdo je má, může se nepřerušeně v ní zdržovati a zchudl-li by, za opatření žádati.*“⁷⁰ V českých zemích byla až tímto zákonem stanovena péče o chudé jako problém veřejné správy, a tak se obce, ale i okresy a stát staly důležitými orgány při budování ústavů pro péči o chudé i pro péči o děti a mládež.⁷¹

Právní vztahy v oblasti chudinské péče rovněž upravoval zemský chudinský zákon český z roku 1868, č. 59, který však na Moravě neplatil. Dále tuto oblast nepřímou upravovala

---

⁶⁶ Tamtéž, s. 127.

⁶⁷ TRÖSTER, Petr et al. *Právo sociálního zabezpečení*, s. 29-30.

⁶⁸ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 108.

⁶⁹ *Péče o chudé*, díl I., s. 25.

⁷⁰ *Zřízení obecní a řád volení v obcích pro království České z dne 16. dubna 1864*. 2. dopl. vydání. Praha: nákladem Linnekogla a Funka, 1872. s. 57.

⁷¹ *Péče o chudé*, díl II. s. 13, 14.

řada zemských zákonů, ustanovení, nařízení a policejních předpisů. Důležitý byl zákon o výchově hluchoněmých a slepých dětí z roku 1890, č. 33 moravského zemského zákoníku. Díky tomuto zákonu bylo umožněno neslyšícím a nevidomým dětem navštěvovat obecnou školu s ostatními žáky nejméně v rozsahu čtyř hodin týdně.⁷²

Zákony a nařízení, jež se týkaly péče o děti a mládež potřebující ochranu, byly převážně rázu sociálně ochranného. Mezi stěžejní zákony tohoto odvětví patří zákon ze dne 30. června 1921, č. 256 Sb. a n. o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských a také zákon o osvojení ze dne 28. března 1928, č. 56 Sb. a n. Podstatné byly i zvláštní instrukce Ministerstva sociální péče ze dne 27. června 1930, č. 8158/1, které upravovaly dozor nad ústavami, jimž byla péče o děti svěřena. Na tuto ochranu měly nárok manželské i nemanželské děti do čtrnácti let, které nebyly v péči otce ani matky. Ochrana se vztahovala i na nemanželské děti, jež byly v péči obou rodičů nebo alespoň jednoho z nich.⁷³

Na rozvoj sociální péče ve dvacátých a třicátých letech 20. století měla vliv první světová válka, která oslabila výdělečnou schopnost mnoha lidí a také zbavila velké množství rodin a dětí jejich živitelů. Přinesla tím různé sociální problémy jako například podvýživu, rozšíření nemocí, všeobecnou demoralizaci, nezaměstnanost i nedostatek obytných budov.⁷⁴

2.2 Organizace sociální péče o děti a mládež

Organizace sociální péče o děti a mládež byla rozdělována z mnoha hledisek. Například podle věku dětí (péče o kojence, batolata, děti předškolní, školní...), dle geografické působnosti péče (místní, okresní, státní či ústřední), podle délky vykonávání péče (stálá, mimořádná, nahodilá) nebo dle potřeb dětí (péče o výživu, léčení, vzdělání, ošacení...)⁷⁵

Sociální péče o děti bez postižení byla samozřejmě jiná než péče o děti fyzicky a psychicky postižené. Zdravé děti odkázané na cizí pomoc pouze kvůli osiřelosti, opuštěnosti či chudobě, byly svěřovány do rukou pěstounů či do péče sirotčinců, dětských domovů a podobných zařízení, jež jim nahrazovala nedostatečnou péči ve vlastní rodině. Mnohem komplikovanější to bylo s dětmi postiženými, které musely být nejprve řádně vyšetřeny, aby se jim později mohlo dostat odborné péče odpovídající jejich potřebám. Takové děti nebyly svěřovány do péče pěstounů, neboť vyžadovaly umístění do zvláštních specializovaných zařízení. Tyto ústavy spravovaly pouze větší veřejnoprávní celky, jako byly země či stát.

---

⁷² *Péče o chudé*, díl I. s. 25, 26.

⁷³ Tamtéž, s. 28.

⁷⁴ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 12.

⁷⁵ ŠILHA, Milan. *Ve službě sociální péče o mládež*, s. 27-28.

Pouze v jejich obvodech se nacházel dostatečný počet jedinců s konkrétním postižením, aby mohla být odborná zařízení vybudována. Země i stát měly rovněž větší obnos financí, které hrály v těchto záležitostech důležitou roli.⁷⁶

Pro děti a mládež bez postižení byly zakládány ústavy pro matky a kojence, jesle pro kojence a batolata, odborné rodinné kolonie pro sirotky, opuštěné a ohrožené děti, okresní dětské domovy, sirotčince, domovy pro dorost, útulky pro pozorování dětí z tuberkulózních rodin a odborné rodinné kolonie pro děti z tuberkulózních rodin. Pro postiženou mládež odpovídající péči zajišťovaly rodinné útulky a rodinné kolonie pro mládež lehce úchylnou při speciálních obvodových školách, zařízení pro péči o zmrzačené, ústavy pro péči o nevidomé, organizace pro péči o hluchoněmé, instituce pro péči o duševně úchylné (slabomyslné, epileptiky...), zařízení pro mravně úchylné (vychovatelny, polepšovny...), ústavy pro péči o nevléčitelně choré (chorobince pro mládež a dospělé) a izolační útulky pro osoby nakažené tuberkulózou.⁷⁷

Na počátku třicátých let 20. století bylo vypracováno schéma veřejné a dobrovolné chudinské péče a péče o mládež. Odpovídalo organizaci sociální péče po stránce veřejnoprávní i soukromoprávní, ale také po stránce administrativy i místních a teritoriálních poměrů. Pokud šlo o organizaci dobrovolné péče o mládež, angažovaly se zde zemské a okresní péče o mládež. Péči o matky, kojence a děti do tří popřípadě do šesti let zastávaly spolky Ochrany matek a dětí (kojenců), poradny Našim dětem, obecní poradny, útulky pro rodičky a jesle.

Opatrovny, mateřské školky a sezónní útulky pro mládež zemědělců v předškolním věku zajišťovaly péči o děti především ve věku do šesti let.⁷⁸ Zejména na vesnicích bylo často zvykem, že se žena v domácnosti starala o děti svých sousedek a plnila tak poslání denního útulku.⁷⁹ Péče školou povinné mládeži v mimoškolní době, avšak pouze po dobu školního roku, byla poskytována útulky pro školní mládež a dětskými besídkami.⁸⁰ Pozornost tedy byla věnována i mimoškolní aktivitě dětí. Dohlíželo se na jejich bezpečnost a volbu vhodných činností. Tato zařízení pomáhala hlavně rodičům, kteří pro své pracovní vytížení na své děti neměli čas.⁸¹

---

⁷⁶ *Péče o chudé*, díl II. s. 14.

⁷⁷ Tamtéž, s. 11.

⁷⁸ Tamtéž, s. 11.

⁷⁹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 176. Kart. č. 20. Učitelé (všeobecně).

⁸⁰ *Péče o chudé*, díl II. s. 11.

⁸¹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 176. Kart. č. 20. Učitelé (všeobecně).

Důležitá byla i péče o dorost od 14 do 18 let. Tu zabezpečovaly spolky pro péči o dorost, dorostenecké (učňovské) besídky, studentské útulky, rodičovská sdružení při středních školách a spolky k podpoře studentů. Prázdninovou péči prováděly prázdninové osady a organizace zaměřené na tuto péči.⁸²

Co se týče chudých, byly pořádány různé dobročinné akce například na stravování a oblečení.⁸³ Příkladem je organizování svépomocné akce Děti dětem. Mládež z lépe situovaných rodin poskytovala svým kamarádům pohostinství pravidelným zvaním na obědy nebo večere. Tím se bez zvláštních finančních nákladů sociální péče pomohlo řadě dětí. Další podobnou podporou byla akce Rodiče rodičům, kdy lépe situované rodiny pomáhaly chudším rodinám s poskytováním potravin či práce. Sociální péče o děti a mládež pomáhala dětem z nemajetných rodin trpících podvýživou také zřizováním stravovacích stanic při školách. Stravovací stanice fungovaly ve většině případů po dobu tří až čtyř zimních měsíců a děti v nich dostávaly výživné polévky s chlebem, někdy i celé obědy. Organizovaly se také takzvané mléčné akce, kdy podvyživené děti o hlavní přestávce dostávaly zdarma 0,25l plnotučného mléka. Pro děti ze zámožnějších rodin byla tato akce placená. Co se týče pomoci s nedostatkem oblečení, byly opět pořádány hlavně svépomocné akce typu Děti dětem, Rodiče rodičům. Sociální pracovníci dále pořádali hromadné oblékací akce zejména před Vánocemi. Mimoto rozdávali nemajetným dary ve formě oblečení po celý rok.⁸⁴ Podporu chudým nabízely rovněž ozdravovny a chudobince, popřípadě starobince.⁸⁵

2.3 Financování sociální péče o děti a mládež

Pro uskutečňování sociální péče byly nepostradatelné finanční prostředky. V případě, že nebylo možné hradit náklady na péči z majetku dítěte, jeho rodičů nebo jiných soukromých prostředků, připadala na Moravě na základě domovského zákona z roku 1863 a novelou k němu z roku 1896 veřejnoprávní povinnost na obce. Pomocným orgánem obcí byly okresy a následně země. Na spolupráci obcí, okresů a země byla založena kompetence zemského sirotčího fondu, založeného v roce 1902. Sociální péče o mládež, která byla z jakýchkoli důvodů odkázána na veřejnou pomoc a ochranu, spočívala tedy převážně na obecních,

---

⁸² *Péče o chudé*, díl II. s. 12.

⁸³ *Tamtéž*, s. 12.

⁸⁴ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 176. Kart. č. 20. Učitelé (všeobecně).

⁸⁵ *Péče o chudé*, díl II. s. 12.

okresních a zemských orgánech autonomní správy. Výjimku tvořila péče o děti válečných poškozců.⁸⁶

Státní orgány Rakouska-Uherska se do veřejné péče o děti a mládež nijak zásadně neangažovaly. Naopak po převratu státní československá správa začala mnohem aktivněji zasahovat z hlediska zákonodárného, právního, ale i finančního. Stát započal finančně podporovat československé státní dětské domovy a ústavy pro děti fyzicky a psychicky postižené. Rovněž se zapojil do organizování institucí zabývajících se péčí a ochranou o děti a mládež. Po převratu se také zahájilo subvencování institucí dobrovolné péče o mládež. To vše bylo na poli působnosti Ministerstva sociální péče.⁸⁷

Po vzniku Československé republiky se do péče o mládež zapojilo rovněž Ministerstvo pro zásobování lidu, které pořádalo různé pomocné akce na stravování chudých dětí školního a předškolního věku. Stravovací akce byly prováděné prostřednictvím zemských komisí a okresních péčí o mládež. Na Moravě tedy tuto akci zastávala Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském za spolupráce moravských okresních péčí o mládež.⁸⁸

V okruhu působnosti Ministerstva zdravotnictví a tělesné výchovy se po převratu uskutečnily pouze nepřímé zásahy, co se týkalo veřejné péče o chudé. Nastaly především změny sociálně zdravotního rázu. V péči o děti a mládež spočívala pomocná činnost ministerstva v organizování zdravotní péče a ve finanční podpoře různých ústavů. Ve zdravotnictví pro děti školního věku Ministerstvo zdravotnictví a tělesné výchovy podporovalo péči o děti fyzicky a psychicky postižené a děti nakažené nebo ohrožené tuberkulózou.⁸⁹

Zapojovalo se i Ministerstvo spravedlnosti, které mělo ve správě některé ústavy pro mladistvé delikventy. Jednalo se především o ústavy pro výkon trestů, polepšovacicí ústavy a zařízení určená k výchově opuštěné nebo „mravně ohrožené“ nezletilé mládeže. Rozpočet Ministerstva spravedlnosti měl ještě položku týkající se mládeže s názvem Soudní ochrana mládeže. Na Moravě od roku 1931 byla vybírána pro tyto účely sociální péče o děti a mládež polovina procenta úroků od hypotečních dlužníků sirotčích pokladen. Dříve byly na výkon České zemské péče o mládež na Moravě používány pouze finanční obnosy ze sirotčích pokladen.⁹⁰

---

⁸⁶ TŮMA, Antonín. *K nové úpravě sociální péče o mládež*, s. 4.

⁸⁷ *Péče o chudé*, díl I. s. 75.

⁸⁸ Tamtéž, s. 75.

⁸⁹ Tamtéž, s. 75.

⁹⁰ Tamtéž, s. 76.

Finanční hospodářství v oboru péče o děti a mládež bylo výdajové jak pro veřejnou péči, tak i pro dobrovolnou soukromou péči. Téměř jednu třetinu sociální a humanitní péče o mládež, která potřebovala ochranu a pomoc, financovaly v Československé republice instituce dobrovolné soukromé péče. Ministerstvo sociální péče považovalo spolupráci s dobrovolnými institucemi za důležitý komponent v plnění sociální péče. Dobrovolná soukromá péče se tedy stala určitou oporou v činnosti, kterou v oboru sociální správy vykonávaly nebo měly vykonávat veřejné orgány.⁹¹

Po převratu v roce 1918 mělo Ministerstvo sociální péče zájem na tom, aby dobrovolná péče byla organizována, finančně dotována a nebyla zneužívána, o čemž svědčil oběžník ze dne 30. září 1919 s názvem „Všem okresním komisím a jim na roveň postaveným sdružením na ochranu mládeže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku“. Tento oběžník nařizoval, aby se v evidenci vedly podpory všech osob, které se domáhaly pomoci. Bez předchozího posudku neměly být nikomu příspěvky poskytnuty. K tomuto účelu byly vytvořeny kontrolní průkazy osob, které žádaly podporu od veřejných i soukromých institucí. Průkaz byl určen k evidenci získaných podpor, které zaznamenával vždy úřad, ústav nebo instituce, která podporu poskytovala. Pro důslednou kontrolu osob žádajících podporu, musela být o každém nově uděleném příspěvku informována okresní instituce, která průkaz vydala. Tomuto evidenčnímu orgánu musel být zároveň každý rok průkaz předložen k revizi, aby všechny informace souhlasily.⁹²

Pro zabránění nehospodárnosti s finančními prostředky u dobrovolné soukromé péče potvrdilo Ministerstvo sociální péče v roce 1921 vzor stanov okresních péčí o mládež. Tímto opatřením se nijak nezasahovalo do samostatnosti sdružených spolků a organizací, ale předcházelo se nejednotnosti v oblasti nakládání s financemi. Ucelenost organizace dobrovolné soukromé péče podporovalo ministerstvo také vydáním výnosu s názvem „Pravidla o povolování státních subvencí na úkoly sociální péče o mládež ze dne 28. prosince 1922“. Výnosem nebyla poskytnuta státní podpora ústavům a jiným zařízením sociální péče o děti a mládež, v případě, že nesplnily povinnost sdružit se s okresními péčemi nebo žádost o udělení státních subvencí nepodaly podle stanovených pravidel.⁹³

Dobrovolná soukromá péče, ať už ve spolcích, ústavech a dalších specializovaných zařízeních měla široké pole působnosti a zasahovala do všech oborů sociální péče.

---

⁹¹ *Péče o chudé*, díl II. s. 87.

⁹² Tamtéž, s. 87.

⁹³ Tamtéž, s. 87.

Doplňovala tak veřejnoprávní zajišťování péče po stránce praktické, ale také po stránce finanční. Její činnost byla všestranná.⁹⁴

2.3.1 Pravidla o povolování státních subvencí na úkoly sociální péče o mládež

Ministerstvo sociální péče ze zákona zajišťovalo chod sociální péče o mládež, která z jakýchkoli důvodů byla odkázána na veřejnou pomoc. Pokud bylo třeba, ministerstvo podle svých možností finančně i organizačně přispívalo k upevnování, prohlubování a rozšiřování činností dosavadních sociálních zařízení, která poskytovala mládeži ochranu. Tímto způsobem podporovalo Ministerstvo sociální péče také vznik a rozvoj nových potřebných zařízení na poli sociální péče o děti a mládež.⁹⁵

Ze státního rozpočtu na sociální péči byly poskytovány každý rok určité finance, z kterých byly udělovány jisté podpory sociálním zařízením. Příspěvky schvalovalo Ministerstvo sociální péče. Finance však byly omezené, tudíž byla státní subvence pokládána jen za podpurný příspěvek k částečné úhradě nákladů. Celkové zaplacení výloh na sociální péči muselo být zajištěno jiným způsobem. K uhrazení těchto výdajů sloužily zejména finanční příspěvky od kompetentních veřejných i soukromých orgánů, kterými byly obce, okresy, země, ale také různé dobrovolné organizace.⁹⁶

Státní subvence byly povolovány na zařízení sociální péče o matky a kojence. Podpory se však vztahovaly i na opatrovny, dětské besídky a jiná podobná zařízení, která měla nahrazovat chybějící nebo nedostačující péči vlastní rodiny předškolním dětem. Rovněž finanční příspěvek ze státního rozpočtu byl udělován na podporu různých denních útulků, domovů a institucí, které měly stejný účel u školních dětí v mimoškolní době. Státní příspěvky se také vztahovaly na ústavy a ostatní zařízení, jež byla určená k zaopatření a výchově chudých, osiřelých, opuštěných a zanedbaných dětí, jako byly sirotčince, ochrannovny, dětské domovy, prázdninové družiny, výchovny, dětské kolonie a polepšovny. Na státní podporu měla nárok i další podobná zařízení, která byla finančně podporována obcemi, okresy, spolky a jinými veřejnými nebo soukromými institucemi. Státní subvence se vztahovaly i na úhradu nákladů spojených s výkonem péče o děti, které byly svěřeny rodinám pěstounů. Dále finanční podporu od státu mohla získat veškerá zařízení sociální péče starající se o mládež, která již absolvovala povinnou školní docházku. Byly to různé učednické nebo dorostenecké útulky, besídky, ale také poradny pro volbu povolání. Sociální zařízení, jež

---

⁹⁴ Tamtéž, s. 87.

⁹⁵ Pravidla o povolování státních subvencí na úkoly sociální péče o mládež. In *Péče o mládež* 1, 1922, č. 3, s. 80.

⁹⁶ Tamtéž, s. 80.

poskytovala odbornou péči fyzicky či psychicky postiženým dětem, také získávala určitou výši státních příspěvků. Ze státních financí byla rovněž dotována různá zařízení určená k výchově a propagaci sociální péče o děti a mládež, jako byly školy a kurzy pro výchovu sociálních pracovníků, studijní cesty, přednášky, vydávání publikací a další podobná opatření, která zvyšovala zájem o sociální péči. Státní subvence byly udělovány i na zřizování a financování poručenstev z povolání a na organizaci sociální péče.⁹⁷

Se státními příspěvky nemohla počítat zařízení, která by byla pro rozvoj a organizaci sociální péče zbytečná, a proto ve většině případů ani nebyla kvůli této skutečnosti založena. Z vybudovaných institucí nedostávaly dotace od státu ty, u nichž nebyla patřičně prokázána naléhavá potřeba. Ministerstvo sociální péče při udělování státních subvencí dobročinným ústavům dbalo na to, aby byly navzájem funkčně organizovány, protože jen tak mohly všechny instituce náležitě plnit svůj úkol, napomáhat a doplňovat zákonnou péči příslušných veřejnoprávních orgánů.⁹⁸

Aby podpora zákonné péče byla funkční, musela se v Čechách, na Moravě a ve Slezsku všechna zařízení zabývající se výhradně či pouze částečně sociální péčí v obvodu okresních soudů spojit ve sdružení okresní péče o mládež. Stalo se tak na základě vzoru stanov, které byly vydány výnosem Ministerstva sociální péče ze dne 23. března 1921, č. 3188/A. Organizačními centry všech okresní péčí o mládež v Čechách, na Moravě a ve Slezsku byla zemská ústředí péče o mládež, jež zároveň plnila funkci pomocných a poradních orgánů Ministerstva sociální péče a dalších úřadů veřejné správy. Povinnost sdružit se tímto způsobem byla závazná. Všechny instituce, které toto nařízení nedodržely, přestaly dostávat státní příspěvky. Subvence od státu poskytovalo ministerstvo zemským ústředím i okresním péčím o mládež nejen na jejich zařízení, která byla určená k ochraně dětí, ale zároveň i na administrativní náklady.⁹⁹

Státní podpora byla povolována pouze na žádost, která byla podána předepsaným způsobem a zároveň patřičně upravena a doložena. Každé zařízení sociální péče mělo žádat o příspěvek na svou veškerou činnost pouze jedním souborným podáním, ve kterém však musela být jednotlivá odvětví jejich působnosti rozlišena. Ve všech žádostech bylo nutné uvést, zda žadatel získal státní subvence předešlý rok. V případě, že ano, bylo nezbytné uvést počet udělených podpor, jejich výši a účely, na které byly povoleny. Doloženy musely být

---

⁹⁷ Tamtéž, s. 80.

⁹⁸ Tamtéž, s. 81.

⁹⁹ Tamtéž, s. 81.

rovněž úřady, které příspěvky schválily. Žadatel dále musel uvést, jestli se uchází o státní podporu ještě u jiného ministerstva nebo veřejného orgánu.¹⁰⁰

Žádat se mohlo nejen o podporu stávajících zařízení, ale také o příspěvek na založení nového ústavu. Státní subvence byly též schvalovány na rozšíření stávajících institucí. Tyto podpory nesly označení subvence zakládací nebo zařizovací. K jejich žádostem musel být navíc přiložen program ústavu, jeho stanovy, stavební plány, výpisy z pozemkových knih, rozpočet a výkazy vlastních prostředků. Jestliže šlo o použití nějaké stávající budovy k účelům ústavu péče o mládež, bylo zapotřebí připojit rovněž znalecký posudek o ceně budovy. Zakládací a zařizovací subvence ve značnější finanční hodnotě se povolovaly pravidelně pouze jako bezúročné půjčky, které se pojistily zástavním právem na nemovitostech příslušného sociálního zařízení. Tímto způsobem se zabezpečovalo jejich patřičné využití k určenému účelu. V případě, že by byly využity získané nemovitosti jinou formou, subvence bylo nezbytné splatit.¹⁰¹

Žádost o státní příspěvek na udržování trvajících ústavu měla obsahovat popis dosavadní činnosti instituce, aby bylo možné odhadnout její potřebnost, funkčnost a úspěšnost. Dále se posuzoval rozsah a způsob činnosti po stránce sociální, výchovné, zdravotní, administrativní i finanční. K žádosti musely být přiloženy stanovy, správní řády, výroční zpráva, podrobná účetní uzávěrka za předešlý rok a majetkový výkaz. Tato zařízení též prokazovala, na co byly použity minulé státní podpory, a podávala detailní rozpočet na rok, na který o subvence žádala.¹⁰²

Subvenční žádosti bylo nutné podat vždy nejpozději do konce března roku, na který se o příspěvky žádalo. Žádosti přijímaly okresní péče o mládež z příslušného okresu. Na místě, kde okresní péče nefungovala, je přijímal okresní orgán politické správy, který je následně všechny předával příslušnému zemskému ústředí péče o mládež.¹⁰³

Okresní péče o mládež přijaté žádosti prozkoumala, svolala schůzi svého správního výboru, na kterou byli přizváni také zástupci všech ústavů, které podaly žádost o státní subvenci. Jednalo se o důležitou schůzi, při níž neměli chybět především zástupci veřejných úřadů, kterým byla sociální péče uložena zákonem. Jednalo se o zástupce okresní politické správy, okresní správní komise a okresního soudu, kterým zároveň podle stanov okresních

---

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 81.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 81.

¹⁰² Tamtéž, s. 81.

¹⁰³ Tamtéž, s. 82.

pěči o mládež náleželo virilní zastoupení ve správním výboru. Přítomnost těchto zástupců musela být zaznamenána do protokolu o schůzi.¹⁰⁴

Úkolem schůze bylo navrhnout, který z ústavů sociální péče o děti a mládež v okrese nezbytně potřebuje finanční státní podporu a v jaké míře. Přihlíželo se na jeho význam a rozsah činnosti a také na jeho finanční situaci. Na zvláštní seznam byla posléze zapisována zařízení, kterým státní podpora nebyla schůzí přiznána. Po schůzi avšak nejpozději do 15. dubna každého roku adresovaly okresní péče kopii zápisu o schůzi se všemi žádostmi a podklady zemským ústředím. Zasilán byl i seznam s odůvodněným návrhem na přidělení či nepřidělení státní subvence. Zemská ústředí se následně ke všem dokumentům vyjádřila, připojila vlastní odůvodněné návrhy a vše zaslala Ministerstvu sociální péče.¹⁰⁵

Ústředí péče o děti a mládež mohla povolovat také příspěvky v menší výši zařízením na ochranu dětí, které podporu potřebovaly pouze na přechodnou dobu. Jednalo se většinou o příspěvky na vánoční či novoroční poděkování, kdy se chudým dětem rozdávalo oblečení, nebo o podporu polévkových ústavů. V těchto případech byla státní subvence většinou vždy schválena, ale její využití muselo být doloženo.¹⁰⁶

O předložených žádostech a návrzích rozhodovalo Ministerstvo sociální péče s ohledem na finanční prostředky, které mělo k dispozici. Ministerstvo zjišťovalo, zda na platbu nákladů přispívaly také ostatní veřejné orgány a také, jestli finanční pomoc poskytovaly ostatní soukromé dobročinné instituce. V případě, že šlo o ústavy, na které přispívaly i jiné ústřední nebo zemské úřady, docházelo mezi nimi a ministerstvem k předchozí domluvě o výši a způsobu podpory.¹⁰⁷

Všechna zařízení sociální péče o děti a mládež, kterým byl poskytnut státní příspěvek, musela plnit určité povinnosti. Například bylo nutné každý rok předkládat Ministerstvu sociální péče podrobně vypracované zprávy o jejich činnosti a závěrečná vyúčtování, a to vždy nejdéle do 15. května. Jednou z podmínek rovněž bylo podrobit se revizi úřadů, které ministerstvo tímto úkolem pověřilo. Ústavy sociální péče s udělenou státní podporou se musely dále podřídít pokynům týkajících se všeobecné organizace sociální péče a předpisům o správě, které nařizovalo příslušné ministerstvo. Účetní knihy a další administrativní záležitosti musela pečovatelská zařízení vést podle předepsaných pravidel. Zemská ústředí pro péči o mládež, okresní péče o mládež a další zařízení, která využívala státních příspěvků na

---

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 82.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 82.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 83.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 83.

financování úřední kanceláře a platů zaměstnanců, musela prokazovat odbornou způsobilost úředníků k plnění všech povinností. V případě, že by tato nařízení nebyla dodržována, byly státní příspěvky ústavům i veškerým dalším institucím na ochranu dětí a mládeže odebrány.¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 84.

3 Vznik a okolnosti vzniku České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském

Se vznikem České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském přejmenovanou na Českou zemskou péči o mládež na Moravě v Brně souviselo založení sirotčích rad a sirotčích spolků, pro které byla česká zemská komise určitým zastřešujícím orgánem.

3.1 Vznik sirotčích rad a sirotčích spolků

System péče o mládež do čtrnácti let fungoval v Československé republice na základech daných domovským zákonem č. 105/1863 ř. z. Zákon ukládal domovským obcím za povinnost postarat se o všechny děti, které potřebovaly pomoc. Avšak podle něj byla úroveň péče zajišťována dle finančních možností jednotlivých obcí. Docházelo tudíž k tomu, že chudé obce nebyly schopny dětem zabezpečit ze svých nízkých rozpočtů odpovídající péči. Naopak ty bohaté, sociální problémy mládeže mohly řešit pomocí charitativních organizací, a tak nemusely ze svých financí díky dobročinným sbírkám vydávat mnoho peněz.¹⁰⁹ Obce měly povinnost zajišťovat péči hlavně zdravým dětem odkázaným na veřejnou pomoc kvůli chudobě, osiřelosti či opuštěnosti. Okresní zastupitelstva zřizovala ústavy pro nápravu zanedbané mládeže a zemím náleželo budovat hlavně ústavy pro mládež fyzicky a psychicky postiženou.¹¹⁰ Díky založení tzv. zemských sirotčích fondů získaly obce v péči o chudou, osiřelou a opuštěnou mládež značnou oporu. Zemské sirotčí fondy vznikly v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z přebytků sirotčích pokladen, které byly zákonem ze dne 3. června 1901, č. 62 ř. z. stanoveny k zaopatření chudých, osiřelých a opuštěných dětí. Prostředky z fondů byly poskytovány ke zlepšení péče o děti, které měly nárok na chudinskou péči a byly svěřeny do rodin pěstounů či do ústavu.¹¹¹

Na základě usnesení moravského zemského sněmu ze dne 2. listopadu 1904 začaly být zakládány ve většině obcí Markrabství moravského sirotčí rady, které se skládaly z důvěryhodných osob volených obecními zastupitelstvy. Jednalo se o dva zástupce obecního výboru, zástupce školy a ve farních obcích také o zástupce duchovní správy. V sirotčí radě dále nesměl chybět lékař a také zástupce okresního soudu, pokud soud v místě fungoval.

---

¹⁰⁹ FASORA, Lukáš. Problémy systému péče o mládež na Moravě v letech 1921 až 1937. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2001. roč. 53, sešit 1, s. 24. ISSN: 0323-2581.

¹¹⁰ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 83-84.

¹¹¹ Tamtéž, s. 85.

V sirotčí radě musela být minimálně jedna žena. „*Tam, kde se jedná o děti, nemají a nesmí scházeti matky.*“¹¹² Ženy na Moravě neměly pro svou činnost mnoho pochopení. Muži je do sirotčích rad nechtěli volit.¹¹³ Avšak zprávy o ženské činnosti byly příznivé, proto Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském apelovala, aby ženy do sirotčích rad muži volili. „*V zájmu řádné ochrany dětí jest si přáti co nejčtetnějšího zastoupení žen v sirotčích radách.*“¹¹⁴ Na Moravě bylo nejvíce žen v sirotčí radě v Židenicích, a to celkem sedmnáct.¹¹⁵ Členkám sirotčích rad byl svěřován dozor nad děvčaty bez omezení. Pokud se jednalo o chlapce, mohly na ně ženy dohlížet pouze do šestého roku života.¹¹⁶

Pro sirotčí rady nebyl vydán žádný zákonný předpis. Neměly jednotný jednací řád, a tak si některé rozdělovaly větší obce na několik částí, které měli pod správou jednotliví členové.¹¹⁷ Sirotčí rady se účastnily poručenských a opatrovnických soudů, kde navrhovaly vhodné poručníky, spoluporučníky a opatrovníky. Volbě poručníků byla věnována značná pozornost. Nejčastěji se touto osobou stal někdo z příbuzných dítěte. Než sirotčí rada podala návrh na volbu poručníka, ptala se nejprve matky nebo nejbližších příbuzných dítěte, kdo by byl nejvhodnějším kandidátem. Členové sirotčích rad následně na poručníky, spoluporučníky a opatrovníky dohlíželi, aby svěřeným dětem poskytovali náležitou péči. Pakliže byla výchova nebo výživa zanedbávána, podávali oznámení soudu, který tyto záležitosti řešil. Soudu rovněž oznamovali, pokud vlastní otec zanedbával výchovu či výživu svých dětí.¹¹⁸ Úkolem sirotčích rad bylo také vést evidenci o všech dětech, které potřebovaly pomoc a byly příslušníky obce nebo v obci alespoň bydlely. Všechny změny musely sirotčí rady oznamovat soudu, aby se soudní seznam těchto dětí shodoval se seznamem rady.¹¹⁹

Aby sirotčí rady svou činnost plnily zodpovědně, byly zakládány na Moravě od roku 1911 okresní sirotčí spolky, bez kterých by nemohla být plošně vykonávána sociální péče o děti a mládež.¹²⁰ Pokud byl založen nějaký sirotčí spolek, měl začít po obcích v obvodu své působnosti pořádat přednášky, aby se veřejnost dozvěděla, že vznikl. Díky přednáškám mohl zvětšit počet svých členů a také získat pochopení pro svou práci. Dále si spolek musel

---

¹¹² MÉZL, František. Sirotčí rady a spolky. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 2, s. 1.

¹¹³ Zlepšení situace přišlo až po mnoha přednáškách roku 1911, které pořádal sirotčí spolek pro brněnský venkov.

¹¹⁴ Kterak pečuje země Morava o sirotky a děti opuštěné. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 12.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 12.

¹¹⁶ MÉZL, František. Sirotčí rady a spolky. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 2, s. 1.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 1.

¹¹⁸ MÉZL, František. Naše úkoly. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 2.

¹¹⁹ MÉZL, František. Po sjezdě. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 7, s. 4.

¹²⁰ MÉZL, František. Naše úkoly. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 2.

opatřit seznam všech dětí, které byly v okrese v cizí péči, seznam všech nemanželských dětí do čtrnácti let a teprve poté mohl začít fungovat.¹²¹

Spolky byly zřizovány podle obvodů okresních soudů, protože s nimi spolupracovaly. Jejich úkolem bylo organizovat a pomáhat s veškerou péčí o děti a mládež v moravských okresech České zemské komisi pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském. Také sirotčím radám poskytovaly hmotné prostředky. Tyto instituce se nevěnovaly pouze péči o sirotky, i když pro ně byla prioritní. Dále se staraly o děti opuštěné, zanedbané, týrané, fyzicky či psychicky postižené a o další děti, které potřebovaly ochranu.¹²² Spolky také podporovaly děti chudých a nemocných rodičů, a pokud bylo třeba, pomáhaly právě i jejich rodičům. Sirotčí spolky rovněž bojovaly proti alkoholismu a žebrotě a dohlížely na všechny děti v cizí péči. Co se týkalo dětí fyzicky a psychicky postižených, snažily se pro ně společně s českou zemskou komisí budovat ústavy, které by jim poskytly odpovídající péči.¹²³

Hlavní činností členů sirotčích spolků bylo hledat vhodné pěstouny, kteří byli ochotni zdarma nebo za určitou finanční odměnu vychovávat cizí děti. Pokud si pěstoun vzal do výchovy malé dítě, většinou požadoval finanční příspěvek. Děti od deseti let se zpravidla podařilo svěřit do pěstounské rodiny zcela zdarma. Nejlépe se do rodin umisťovala děvčata od deseti let.¹²⁴ Důvodem této skutečnosti například mohlo být, že dítě od deseti let nepotřebovalo tolik péče, jako děti mladší. V případě, že se navíc jednalo o dívku, pěstouni mohli mít vidinu její pomoci s domácími pracemi.

Sirotčí spolky v čele s Českou zemskou komisí pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském svou činností pomáhaly domovským obcím. Zakládaly vlastní útulny, ve kterých byla poskytována péče dětem, pro něž se zatím nenalezli vhodní pěstouni.¹²⁵ Byly tedy pouze dočasným řešením. Jakmile se vhodní pěstouni objevili, bylo dítě svěřeno do jejich péče a opouštělo útulnu.

Pokud se v okresech spolků nacházela sirotčí kolonie spadající pod správu některé obce, byla ve většině případů na žádost sirotčích spolků svěřena zemským výborem pod jejich vedení. Tyto sirotčí kolonie byly následně přetvořeny na útulny. V okresech, kde kolonie nefungovaly, vždy některá obec spolku zdarma poskytla několik místností pro založení

---

¹²¹ Kterak počnou sir. spolky svou činnost?. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 7, s. 13.

¹²² MÉZL, František. Naše úkoly. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 2.

¹²³ MÉZL, František. Po sjezdě. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 7, s. 2.

¹²⁴ MÉZL, František. Naše úkoly. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 2.

¹²⁵ MÉZL, František. Sirotčí rady a spolky. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 2, s. 3.

sociálního zařízení, které bylo spravováno místním voleným výborem, v němž nesměl chybět učitel, kněz a žena.¹²⁶

Požadavky, jak měla vypadat útulna, nebyly nijak náročné. Měla mít k dispozici prostornou zahradu. To proto, aby se zde mohla pěstovat zelenina, a tím se ušetřily náklady na stravu. Na zahradě si mohly děti ve volných chvílích hrát a také zde byly vedeny k práci, protože i od dětí v rodinách se očekávala pomoc s domácími pracemi. Dále byly nutné dvě až tři místnosti, které sloužily jako ložnice. Útulna musela mít rovněž kuchyň, jídelnu, spižírnu, koupelnu a sklep. Takto vybavené sociální zařízení mělo stačit pro dvacet dětí s pěstounkou. Finance sirotčích spolků byly omezené, a proto útulny byly vybaveny skromně. „*Postýlky železné, slavníky, pod hlavou polštářek žíněný, na přikrytí flanelové pokrývky, pro zimu dvě neb jedna silnější, nízké skříně s odděleními pro dvě děti, lavice s umývadly - jest zařízení ložnic, oddělených dle pohlaví, případně též dle věku.*“¹²⁷

Pěstounka, kterou vybírali členové sirotčích spolků, měla dětem v útulně poskytovat patřičnou péči a výchovu. Proto výběr vhodné kandidátky musel probíhat s rozvahou. V případě, že se pěstounka neosvědčila, bylo nutné ji nahradit. Tyto ženy nemusely mít zvláštní vzdělání. Nejlepší vizitkou pro ně bylo, pokud slušně vychovaly své děti.¹²⁸

Do útulen nebyly přijímány děti „zpuštělé“ nebo nemocné, a proto před přijetím byly vždy umyty a prohlédnuty lékařem. „*I nečistota i nemoc jsou nebezpeční hosté v dětských útulcích!*“¹²⁹ Lékařský dozor měl být v útulnách stálý z důvodu, aby mohl dětem, které onemocněly, zajistit pomoc a případně i převoz do nemocnice. Do útulny se děti nesměly vrátit dříve, než byly zcela zdravé.¹³⁰

3.2 Vznik České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském

První podnět k centralizaci v oblasti péče o mládež dal v roce 1907 I. rakouský kongres na ochranu mládeže ve Vídni. Díky němu vznikly tzv. Zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež.¹³¹ Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách byla založena na základě úředně schválených spolkových stanov dne 16. května 1908. Jejím úkolem bylo

¹²⁶ MÉZL, František. Útulny sirotčích spolků. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 3, s. 2.

¹²⁷ Tamtéž, s. 2.

¹²⁸ Tamtéž, s. 2.

¹²⁹ Tamtéž, s. 2.

¹³⁰ Tamtéž, s. 2.

¹³¹ FASORA, Lukáš. Centralizační trendy v organizaci péče o mládež v historických zemích Československa v letech 1918-1938. In: *Vlastivědný věstník moravský*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999. roč. 61, sešit 2, s. 156. ISSN 0323-2581.

organizovat, vést a podle potřeby také vykonávat sociální péči o mládež, která byla z nějakých důvodů ohrožena v tělesném, duševním či mravním vývoji. Původním záměrem bylo zřídit jednu organizaci, která by byla společná pro ochranu mládeže české i německé národnosti. Od úmyslu bylo však pro odpor na německé straně upuštěno a vznikly korporace dvě - česká a německá. Tato nová instituce se nestala pouze ústředím veškeré dobrovolné péče o mládež v Čechách, nýbrž také usnadňovala spolupráci s veřejnými orgány, jako byla zemská politická správa, zemský výbor, zemský vrchní soud, zemská školní rada a zemský zdravotní úřad. Tím tato organizace získala polooficiální ráz a stala se institucí, která umožňovala účelnou a navzájem se doplňující spolupráci veřejné i dobrovolné péče o mládež.¹³²

Na Moravě vznikla zemská komise pro péči o mládež v roce 1910. Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském byla ve skutečnosti brněnským spolkem.¹³³ Toto tvrzení vycházelo ze stanov, které byly sepsány podle vzoru České zemské komise pro péči o mládež v Čechách. Stanovy byly vytvořeny pro spolek, který měl organizovat péči o mládež na Moravě a všechny české instituce i jednotlivce na Moravě, věnující se ochraně mládeže. Počátky zemské ústředny byly ve znamení problémů, protože členů brněnského spolku bylo v březnu 1910 minimum. Svolání ustavující valné schůze tedy neproběhlo. Teprve koncem října 1910 se konala ustavující valná schůze a až v polovině prosince byl ustanoven členský výbor.¹³⁴

Účelem komise bylo tedy organizovat a podporovat k činnosti moravské korporace i jednotlivce, kteří se zabývali ochranou mládeže. Dále komise evidovala děti, které potřebovaly ochranu, a také spolky a instituce, jež v tomto oboru působily. Informace o těchto záležitostech poskytovala komise bezplatně. Mezi její další činnosti patřilo informování veřejnosti o potřebných krocích v sociální péči o mládež, o způsobech péče a institucích zabývajících se sociální péčí. V práci na poli sociální péče o děti a mládež pomáhaly České zemské komisi pro ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském moravské sirotčí spolky. Komise mezi ně rozdělávala úkoly, které bylo třeba řešit.¹³⁵

Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež vykonávala různorodé činnosti. Založila spolkovou knihovnu a zakupovala do ní zahraniční i domácí časopisy a knihy, které se zabývaly sociální péčí o děti a mládež. Sama také od roku 1911 vydávala

---

¹³² *Péče o chudé*, díl II. s. 25.

¹³³ Tamtéž, s. 26.

¹³⁴ MÉZL, František. Naše reorganizace. In *Ochrana dítěte* 3, 1914, č. 1, s. 1.

¹³⁵ Stanovy. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 1.

časopis s názvem „Ochrana dítěte“. Dále pořádala různé přednášky a kurzy pro širokou veřejnost, kde lidé získali informace o praktickém provádění sociální péče o děti a mládež. Kurzy se konaly i pro vychovatelky a ošetřovatelky dětí a další sociální pracovníky.¹³⁶

Mezi orgány komise patřil ústřední výbor, pracovní odbory a presidiální komise. Pro řešení všech problémů se organizovaly valné schůze, kde měli členové aktivní i pasivní volební právo a také právo hlasovací. Členem komise se mohla stát každá fyzická i právnická osoba, kterou přijal výbor komise. Členové se dělili na členy čestné, zakládající, činné a „dobrodince komise“. Valná schůze se scházela jednou za rok, a to v prvních třech měsících nového roku. Svolával ji předseda či jeho zástupce tři týdny před jejím konáním. Byly na ni potvrzovány zprávy o činnosti výboru, účty za uplynulý rok a schvalovány nebo měněny stanovy. Mimořádná valná schůze byla svolána vždy na žádost minimálně padesáti členů nebo z rozhodnutí ústředního výboru. Všichni členové museli platit roční příspěvek.¹³⁷

Jelikož Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském měla být zemskou ústřednou, nemohla zůstat místním brněnským spolkem, který byl zároveň podpůrným fondem pro ostatní brněnské spolky. Komise musela začít finančně podporovat další české spolky po celé Moravě. V tom jí pomohlo vydávání časopisu „Ochrana dítěte“, který o všem informoval. Skutečnost, že se komise stala důležitou po stránce národní, hospodářské i sociální, byla demonstrována na prvním zemském sjezdu sirotčích spolků a sirotčích rad. Na tomto sjezdu byl jednomyslně přijat návrh na reorganizaci České zemské komise i všech sirotčích spolků.¹³⁸

3.2.1 První zemský sjezd českých sirotčích spolků a sirotčích rad v markrabství Moravském

První zemský sjezd českých sirotčích spolků a sirotčích rad v Markrabství moravském se konal 3. října 1912 v zasedací síni zemské sněmovny v Brně. Tento sjezd měl utužit kontakty mezi sirotčími radami v obcích, sirotčími spolky v okresech a Českou zemskou komisí pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském. Sjezd byl také manifestací pro organizovanou péči o děti a mládež na Moravě. Zdůrazňoval požadavky sociální péče vůči obcím, zemi, státu i veřejnosti. Sjezdu se neúčastnili pouze zástupci členů sirotčích rad, sirotčích spolků a České zemské komise, ale také zástupci státních úřadů,

---

¹³⁶ Tamtéž, s. 1.

¹³⁷ Tamtéž, s. 1.

¹³⁸ MÉZL, František. Naše reorganizace. In *Ochrana dítěte* 3, 1914, č. 1, s. 1.

zemské a obecní samosprávy. Pozváni byli i představitelé všech organizací, které působily v oboru sociální péče o děti a mládež.¹³⁹

K účasti na sjezdu bylo nutné podat přihlášky, které přijímala zemská komise v Brně.¹⁴⁰ Na sjezd dorazilo přes osm set zástupců českých sirotčích spolků a rad. Zúčastnili se také delegáti státních oficiálních úřadů, což Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském brala jako velký úspěch a zároveň poctu. „*Tato účast kruhů oficiálních je nám zárukou, že v práci své již nezůstaneme osamoceni a nepovšimnuti.*“¹⁴¹

První zemský sjezd sirotčích spolků a rad byl zahájen v devět hodin ráno připomenutím organizační práce zemské komise, která po dvou letech od jejího vzniku založila za spolupráce učitelů, soudců a kněžích sirotčí spolky téměř ve všech českých okresech na Moravě.¹⁴² Sjezd byl zejména důležitý z toho hlediska, že jednomyslně přijal návrh, aby presidiální komise České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském se zástupci sirotčích spolků z obvodů krajských soudů vypracovala jednotnou změnu stanov zemské komise a sirotčích spolků.¹⁴³

Program sjezdu se skládal z přednášek na téma „Naše organizace a nejbližší naše úkoly“, „Součinnost sirotčích spolků a rad se soudy“, „Naše samospráva v oboru péče o mládež“, „Učitelstvo v sirotčích radách a sirotčích spolkách“, „Duchovenstvo a naše organizace“, „Práce žen v sirotčích spolkách a radách“ a „Tělesná ochrana mládeže“. Na přednášky měli přístup jen ti, kdo vlastnili sjezdový průkaz. Ten účastníci po přihlášení obdrželi poštou.¹⁴⁴

První přednáška posluchačům nastínila organizaci sociální péče o děti a mládež na Moravě. Jejím základem byly sirotčí rady a sirotčí spolky, mezi kterými byl určitý rozdíl. Sirotčí rady byly založeny za účelem pomáhat soudům při výkonu jejich pravomocí. Sirotčí spolky se staly ústředím pro péči o mládež v okrese a sirotčím radám měly v jejich úkolech pomáhat. „Součinnost sirotčích spolků a rad se soudy“ byla přednáškou apelující na důležitost písemného i osobního styku poručenských soudců se zástupci sirotčích rad. Soudci se členy sirotčích rad se setkávaly na každoroční poradě, různých přednáškách a rovněž v sirotčích spolkách. Přednáška, která byla pojmenována „Naše samospráva v oboru péče o mládež“,

¹³⁹ První zemský sjezd českých sirotčích spolků a sirotčích rad v markrabství Moravském dne 3. října 1912 v Brně. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 6, s. 1.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 1.

¹⁴¹ MÉZL, František. Po sjezdě. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 7, s. 1.

¹⁴² Tamtéž, s. 2.

¹⁴³ Naše organizace. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 7, s. 13.

¹⁴⁴ MÉZL, František. Po sjezdě. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 7, s. 2.

obcím vytýkala, že se často bránily moderním směrům v ochraně dítěte. Obce byly vyzvány, aby spolupracovaly se sirotčími spolky. Přednáška s názvem „Učitelstvo v sirotčích radách a sirotčích spolcích“ zdůrazňovala, jakým způsobem učitelé pomáhají sirotčím spolkům a radám v péči o děti a mládež. Učitelé široké veřejnosti sdělovali poznatky z oboru sociální péče. Díky tomu se nacházeli noví dobrovolníci, kteří také chtěli pomoci. Učitelé byli téměř denně v kontaktu s dětmi, a proto mohli vypozorovat případné problémy v rodině dítěte, které následně řešily sirotčí spolky nebo opatrovnické soudy. Všechny zmíněné přednášky se konaly v dopoledních hodinách.¹⁴⁵

Odpoledne ve čtrnáct hodin byla zahájena přednáška na téma „Duchovenstvo a naše organizace“, která se nesla v náboženském duchu. Všichni kněží uvítali vznik zemské komise jako organizace poskytující péči dětem a mládeži. „[...] *neboť organizace tato není než křesťanská láska po praktické a životní stránce uskutečňovaná.*“¹⁴⁶ Autor této přednášky následně mluvil o historii péče, kterou osiřelým nebo opuštěným dětem poskytovala katolická církev. Nechyběla ani přednáška s názvem „Práce žen v sirotčích spolcích a radách“. Ženy jako členky sirotčích spolků dovedly poznat potřeby sirotků snadněji než muži, a proto měly vyhledávat sirotky, nemanželské, týrané a všechny další děti potřebující pomoc. Následně navrhovaly jak nejlépe těmto dětem pomoci. Poslední přednáška byla na téma „Tělesná ochrana mládeže“. Autor jí rozdělil na čtyři části, ve kterých hovořil o ochraně kojenců a dětí do šesti let. Dále uvedl, jak měla vypadat ochrana školních dětí a ochrana dětí v mimoškolní době.¹⁴⁷

Po přednesení všech referátů následovala debata, ve které bylo vzneseno mnoho různých podnětů pro zlepšení dosavadní péče o děti a mládež. První zemský sjezd českých sirotčích spolků a sirotčích rad byl zakončen v 17 hodin poděkováním předsedy České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském všem přednášejícím a účastníkům.¹⁴⁸

3.3 Reorganizace České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském

Reorganizace zemské komise se pozastavila díky založení několika dalších sirotčích spolků, avšak 21. prosince 1913 na mimořádné valné schůzi byla přijata změna stanov, která

---

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 2-4.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 5.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 5-8.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 8.

se týkala především členů, valné schůze, ústředního výboru a opatření pro případ zrušení komise. Členem komise mohl být pouze český spolek sídlící na Moravě, jehož účelem byla ochrana osiřelých, opuštěných, zanedbaných, týraných či postižených dětí, nebo péče o ohroženou a zločinnou mládež. Členem mohla být rovněž organizace, která soustředila všechny spolky a ústavy svého obvodu, jež se věnovaly péči o mládež. Kromě těchto členů měla také komise příznivce, kteří jí poskytovali různé dary, a čestné členy. Valnou schůzi tvořili zástupci sdružených spolků. Každý spolek měl jednoho svého zástupce. Každému zástupci, který pocházel ze spolku, jež měl do čtyř set členů, náležel jeden hlas. Zástupcům spolků s počtem nad čtyři sta do osmi set členů příslušely dva hlasy. Bylo to dáno pravidlem, že za každých čtyři sta členů přibýval další jeden hlas. Při hlasování se plné moci neuznávaly. Změny se týkaly i valné schůze svolávané ústředním výborem alespoň šest týdnů před jejím konáním. Členové ústředního výboru neměli volební právo, pokud tedy zároveň nebyli zástupci určitého spolku.¹⁴⁹

Ústřední výbor byl složen z dvaceti čtyř volených členů, z dvanácti náhradníků a z dvanácti virilistů. Dvacet čtyři členů a dvanáct náhradníků volila valná schůze z příslušníků České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském, tedy ze všech členů sdružených spolků. Virilní členové pak pocházeli z místodržitelství, Zemského výboru Markrabství moravského, Moravsko-slezského vrchního zemského soudu v Brně, Zemské školní rady moravské, Knížecí arcibiskupské konzistoře v Olomouci, Evangelické reformované superintendentury moravské, Ústředí starostenských sborů na Moravě, Zemské zdravotní rady, Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě, Zemské jednoty českých škol měšťanských, Národní jednoty pro jihozápadní Moravu, Národní jednoty pro východní Moravu.¹⁵⁰

V případě zrušení zemské komise stanovy nařizovaly, že její majetek měl být odevzdán zemskému výboru Markrabství moravského, který ho měl následně věnovat prvnímu českému sdružení, jež by bylo vybudováno za podobnými účely. Pokud by byl zrušen nějaký sirotčí spolek, mělo veškeré jmění připadnout zemské komisi s podmínkou, že ho vydá prvnímu českému spolku, který by byl v obvodu zrušeného sirotčího spolku zřízen se stejným záměrem. Pokud by nový spolek nebyl založen do tří let, majetek měla Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském použít ve prospěch ochrany dětí v obvodu zrušeného spolku.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ MÉZL, František. Naše reorganizace. In *Ochrana dítěte* 3, 1914, č. 1, s. 1.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 2.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 2.

Reorganizace zaručovala sirotčím spolkům vliv na zemskou komisi, ale také vliv komise na sirotčí spolky.¹⁵² V tomto uspořádání můžeme vidět určitý nátlak na organizaci sociální péče. „*Tohoto pevného svazku využítujeme nejen k náležitému vlivu dolů, nýbrž i k potřebnému tlaku nahoru.*“¹⁵³ Šlo o to, že Česká zemská péče působila na veřejnost, aby pomáhala tam, kde bylo třeba. Finance, které na péči o děti a mládež dostala od obcí a veřejnosti, nestačily. Proto komise vyvíjela tlak na zemi a stát, aby poskytly zbytek potřebné pomoci. Například země měly ve své správě přebytky sirotčích pokladen, které mohly být využity na poskytování péče o děti a mládež. Stát pak poskytoval na tuto péči státní subvence.¹⁵⁴

Sirotčí spolky se tedy roku 1913 sdružily v ústředí, kterým byla právě Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském. Ta se od té doby stala svazem sirotčích spolků.¹⁵⁵ V roce 1914 bylo na Moravě sirotčích spolků celkem devatenáct a nadále byly budovány v mnoha soudních okresech. V roce 1917 jich už na Moravě existovalo sedmdesát šest a dále se jejich počet nezvyšoval. Soudních okresů bylo na Moravě osmdesát dva. Tam, kde nebyl zřízen sirotčí spolek, měla Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež své důvěrníky. Sirotčí spolky pak tvořily strukturu pro organizaci sociální péče o mládež na Moravě.¹⁵⁶

Po první světové válce se Československá republika vyrovnávala se značnými sociálními problémy, které ukázaly nedostatečnost dosavadního rakouského modelu péče o mládež. Sociální péče o děti a mládež byla zajišťována nestejně a odbornou péči poskytovala jen největší města. V roce 1918, kdy došlo k převratu, bylo novelizováno mnoho zákonů. Odborná veřejnost požadovala zejména odebrání zaopatřovacích povinností obcím a větší státní příspěvky. Kvůli materiálnímu nedostatku a jisté demoralizaci občanské společnosti došlo ke snížení dobročinnosti. Mnozí lidé však začali zakládat nové dobročinné organizace, mezi nimiž poté vznikla rivalita kvůli zmenšeným sbírkám a dotacím. Jejich nehospodárnost a křížení zájmů mělo za následek odrazení potenciálních dárců.¹⁵⁷

V této době byl charakter sociální péče o českou mládež ochranný a obranný. Zemské komise a sirotčí spolky chránily české děti před sociální bídou, ale také před násilnou germanizací, proto se nejčastěji přikláněly k českým zemským výborům, jež představovaly

---

¹⁵² Tamtéž, s. 3.

¹⁵³ Tamtéž, s. 3.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 3.

¹⁵⁵ TRAPPL, Jan. O významu a cílech organizované péče o mládež, zejména sirotčích spolků na Moravě. In *Ochrana dítěte* 8, 1920, č. 4-6, s. 2.

¹⁵⁶ *Péče o chudé*, díl II. s. 26.

¹⁵⁷ FASORA, Lukáš. *Centralizační trendy*, s. 156.

v podstatě jedinou českou veřejnou oporu. Po ukončení první světové války nastal převrat nejen ve vládě, ale také v zařízeních pro sociální péči. Byly rušeny různé komise a fondy. Bylo nutné všechny spolky a zařízení sloužící pro péči o mládež určitým způsobem sjednotit a uspořádat. Stalo se tak vydáním nových stanov pro okresní sirotčí spolky, kterým Ministerstvo sociální péče nařídilo novou strukturu i název. Tímto postupem vznikly v roce 1921 ze sirotčích spolků „okresní péče o mládež“.¹⁵⁸ V důsledku nových stanov, které určovaly okresním péčím za obvod působnosti soudní okres, byl sloučen sirotčí spolek v Králově Poli s Okresní péčí pro Velké Brno a sirotčí spolek ve Veselí na Moravě s Okresní péčí v Uherském Ostrohu. Dále bylo v roce 1921 založeno Českou zemskou komisí pro ochranu dítek a péči o mládež pět nových okresních péčí v Jaroslavicích, Vranově u Znojma, Mikulově, Pohořelicích a ve Slavonicích.¹⁵⁹

Výnosem ze dne 12. června 1922, číslo 3831/S schválila zemská politická správa na Moravě změnu stanov České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež. Tato skutečnost měla za následek přejmenování dosavadního názvu. Toto ústředí začalo používat název „Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně“. Tím byla zároveň dokončena reorganizace sociální péče na Moravě.¹⁶⁰

Organizace péče o mládež v rámci celé republiky byla dokončena teprve v roce 1931, a to zřízením Svazu československé péče o mládež dne 5. října 1931 v Praze, v němž se sdružovala všechna česká zemská ústředí. Mezi ně patřily Zemské ústředí péče o mládež v Čechách, Česká zemská péče o mládež na Moravě a Česká ústředna pro péči o mládež slezskou, které vedle právní ochrany a organizační činnosti se zabývaly také praktickou péčí o mládež.¹⁶¹

V oblasti sociální péče o mládež na Moravě působila v období mezi světovými válkami přibližně desítka institucí. Síť okresních péčí o mládež na Moravě, kterou zastřešovala Česká zemská péče o mládež na Moravě se sídlem v Brně, patřila mezi největší. Tato síť kopírovala systém okresních soudů a jejich práce byla nejprve organizována na spolkovém základě, avšak od konce dvacátých let 20. století začal posilovat svůj vliv stát. Dle zákona č. 256/1921 Sb. pak okresní péče získaly postavení polooficiálních institucí, jež byly pověřeny k výkonu péče o mládež v jednotlivých soudních okresech. Stát s příslibem záštity a finanční podpory fakticky přenášel své povinnosti ve zmíněné oblasti na okresní péče.

---

¹⁵⁸ *Péče o chudé*, díl II. s. 26.

¹⁵⁹ Reorganizace sociální péče na Moravě. In *Péče o mládež* 1, 1922, č. 1, s. 27.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ *Péče o chudé*, díl II. s. 26, 32, 44.

Následně měla proběhnout komplexní systematizace péče, a to tím, že se ke každé okresní péči měly přidružit všechny instituce působící v oblasti péče o mládež. Prováděcí nařízení zákona č. 256/1921 Sb. se však o řadu let zdrželo, a tak postavení okresních péčí s ostatními institucemi bylo vyřešeno až vládním nařízením č. 29/1930 Sb., které jim udělilo prakticky monopolní postavení mezi jinými organizacemi. Tyto organizace byly následně nuceny k přidružení, úzké spolupráci nebo ukončení činnosti.¹⁶²

3.4 Financování České zemské péče o mládež na Moravě

Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském získávala finance ze členských příspěvků, darů a ze školních sbírek. Kromě toho jí peníze přineslo pořádání různých akcí, jako byl například dětský den nebo rozsvěcení vánočního stromu. Určitou částku získávala zemská komise rovněž z předplatného na časopis s názvem „Ochrana dítěte“. Připsané úroky ke vkladům za první pololetí roku a nepřipsané úroky za druhé pololetí roku také nesly nemalé finance.¹⁶³

Důležitou podporu měla Česká zemská komise na ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském ve fondu pro válčené sirotky, který byl založen v roce 1915 a jeho účel spočíval ve zvýšení finančních prostředků komise pro podporu válečných sirotků. K rozvoji činnosti této organizace taky přispívalo Ministerstvo sociální péče, jež udílelo státní subvence jak zemské komisi, tak sirotčím spolkům. Subvence od ministerstva byly poskytovány na financování zařízení sociální péče, kurzy sociální péče, úhradu administrativních nákladů či výkon praktické péče o děti a mládež. Také byly udělovány na činnost spolkového tajemníka, pomocnou činnost, generální poručenství nebo na zaplacení výdajů, které vznikaly při oblékání sirotků.¹⁶⁴

Peníze měla Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v Markrabství moravském uložené na několika místech. Nejvyšší částku měla vloženou u Cyrillo-Methodějské záložny v Brně. Další peníze byly uschovány u poštovní spořitelny a také v hotovosti u svého pokladníka.¹⁶⁵

V roce 1922 byla zemská komise přejmenována na Českou zemskou péči o mládež na Moravě a začala se snažit řešit finanční otázky celkové sociálně-zdravotní péče o děti

---

¹⁶² FASORA, Lukáš. *Problémy systému péče*, s. 24.

¹⁶³ Česká zemská komise. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 4, s. 9.

¹⁶⁴ *Přehled činnosti České zemské komise pro ochranu dětí a péči o mládež na Moravě ze rok 1919*. Brno: Česká zemská komise, 1920. s. 24, 26, 27.

¹⁶⁵ Česká zemská komise. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 4, s. 9.

a mládež na Moravě. Sociálně-zdravotní péče byl jednotný problém, a proto bylo třeba všechny příjmy a výdaje veřejných i soukromých institucí chápat jako položky jednoho rozpočtu. Prvním krokem k tomu bylo roku 1929 uzavření smlouvy o spolupráci v oblasti preventivní péče o těhotné, matky a děti mezi Ústřední sociální pojišťovnou a Českou zemskou péčí o mládež na Moravě. Tato péče byla Ústřední sociální pojišťovně uložena zákonem o sociálním pojištění. Smlouvou o spolupráci bylo část úkolů přeneseno na zemskou péči, aby je plnila prostřednictvím okresních péčí o mládež. Okresní péče tyto úkoly zajišťovaly pomocí poraden pro matky a děti a odborů Ochrany matek.¹⁶⁶

Díky této smlouvě poskytla Ústřední sociální pojišťovna České zemské péči o mládež na Moravě finanční podporu na dotování a zřizování poraden a také na budování útulků pro matky a děti při okresních dětských domovech. Ve smyslu smlouvy zemská péče nepoužila podporu k rozdělení mezi své okresní organizace ve formě subvencí, ale peníze byly použity na správní výdaje, jako byly například platy sociálních pracovníků, náklady na pracovní sjezdy, kurzy pro sociální pracovníky, letáky a brožury. Tyto správní náklady byly dříve hrazeny z dobrovolných sbírek a darů, což mělo za následek snížení výtěžků ze sbírek, které byly používány na budování a rozvoj sociálních zařízení pro děti a mládež. Účinek tohoto opatření bylo možné sledovat ve statistice úmrtnosti dětí do jednoho roku,¹⁶⁷ která na Moravě a ve Slezsku postupně klesala.¹⁶⁸

Stejně jako Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež i Česká zemská péče o mládež na Moravě ve spolupráci s moravskými okresními péčemi o mládež organizovala různé akce, při kterých byly pořádány sbírky na sociální péči o děti a mládež. Zpravidla největším zdrojem příjmů býval dětský den. Jeho výnos se dělil mezi zemskou péči a okresní péče v poměru 25:75. Další příjmy měla zemská péče z členských příspěvků, a proto se snažila získat u veřejnosti důvěru, a tak rozšiřovat okruh svých členů. Stálým zdrojem příjmů byly také kina, která za podpory Zemského úřadu v Brně organizace pořádala. Do rozpočtu přibývaly finance také z prodeje brožur a tiskopisů a rovněž z pronájmu domů, které zemská péče vlastnila.¹⁶⁹

Jako zdroj financí sloužily České zemské péči o mládež na Moravě finanční dary. Mezi největší a stálé dárcy patřily Hypoteční a zemědělská banka moravská, Státní dobročinná loterie. Dále určitý finanční obnos jako dar poskytovaly Rolnická vzájemná

---

¹⁶⁶ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. č. 78. Propagační tisk.

¹⁶⁷ V roce 1928 byla úmrtnost dětí do jednoho roku na 12,6%. O rok později klesla na 11, 8%.

¹⁶⁸ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. č. 78. Propagační tisk.

¹⁶⁹ Tamtéž.

pojišťovna v Brně, firma Karel Vágner v Brně, Družstvo československých octáren v Praze, Cyrillo-Methodějská záložna v Brně, Úrazová dělnická pojišťovna v Brně, Celní úřad v Bratislavě, První moravská spořitelna v Brně, Město Zábřeh, Zemské četnické velitelství v Brně a mnoho dalších institucí i jednotlivců převážně z Brna a okolí.¹⁷⁰

Česká zemská péče o mládež na Moravě potřebovala finance na investiční náklady a to v oboru péče o mládež bez postižení, ale také s postižením. V první polovině 20. století se totiž neustále snažila zvyšovat počet okresních dětských domovů, útulků pro matky s kojenci, poraden a dalších zařízení sociální péče o děti bez postižení. Když se jednalo o děti postižené, zemská péče investovala do ústavu v Kelči pro slabomyslné a na rozšiřování ústavu pro tělesně postižené děti v Králově Poli. Investiční náklady byly vždy rozvrhovány na pět let a hradily je u péče o děti bez postižení stát, země a okresy a u zařízení pro postižené děti náklady spadaly na stát a zemi.¹⁷¹

Dalšími výdaji, které Česká zemská péče o mládež na Moravě měla, byly zařizovací náklady. Tyto výlohy byly rozvrženy vždy na pět až deset let podle finanční náročnosti. Peníze řazené do zařizovacích nákladů byly ve většině případů použity na vnitřní zařízení ústavů a budov sloužících sociální péči o děti a mládež. Náklady hradily u péče rodinné a dorostové rovným dílem stát, země a okresy. Na péči o postiženou mládež přispívaly rovným dílem pouze stát a země.¹⁷²

Česká zemská péče měla ještě udržovací náklady, které se vztahovaly na zabezpečení provozu sociálních zařízení o mládež a rovněž na financování pomocných zařízení. V oboru péče o matky a kojence náklady hradily stát a okresy. Stát výdaje platil z fondů Ministerstva sociální péče a veřejného zdravotnictví. Co se týkalo okresů, výlohy financovaly okresní sociální pojišťovny. Udržovací náklady spojené s rodinnými koloniemi připadaly na zemi a dobrovolnou péči o mládež, tedy příslušné okresní péče o mládež. Na zajištění rodinné péče dávaly finance z větší části okresy, z menší části země. U péče o dorost to bylo naopak. V oboru péče o postižené děti úhrada udržovacích nákladů připadala na dobrovolné instituce, kterým přispívala země. Pokud se jednalo o administrativu všech oborů v sociální péči o mládež, hradil tyto výdaje stát formou subvencí.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ KALLAB, Jaroslav - TRNKOVÁ, Marie - KOTEK, Karel. *Pracovní plán sociální péče o mládež na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1926. s. 86.

¹⁷² Tamtéž, s. 87.

¹⁷³ Tamtéž, s. 88.

4 Činnost České zemské péče o mládež na Moravě v první polovině 20. století

Činnost České zemské péče o mládež na Moravě a sdružených moravských okresních péčí se týkala ochrany těhotných matek a dětí do 14 let, péče o mládež od 14 do 18 let a právní ochrany mládeže do 21 let. Aktivita se však také zaměřovala na péči o sirotky a opuštěné děti v rodinách a ústavech, na péči o postiženou mládež, zdravotní péči (očkování, rekreace) a na finanční zabezpečování péče o mládež. O tyto záležitosti se zemská péče starala pomocí sociálně zdravotních zařízení a opatření.¹⁷⁴

Česká zemská péče o mládež na Moravě rovněž zabezpečovala odbornou poradnu při klinice Lékařské fakulty Masarykovy univerzity pro vyšetřování postižených dětí a mládeže. Dotovala zemskou poradnu pro volbu povolání a odborné ústavy pro postiženou mládež. Zprostředkovávala též umístování postižených dětí i do jiných odborných ústavů, než sama financovala a podporovala.¹⁷⁵

Pozornost zemská péče věnovala i školení sociálních pracovníků v poradnách, pěstounek pro práci v dětských domovech a vzdělávání tajemníků, generálních poručníků a všech ostatních sociálních pracovníků. Za tímto účelem byly pořádány pracovní sjezdy, přednášky a rozesílány oběžníky.¹⁷⁶

Organizace České zemské péče o mládež na Moravě a okresních péčí o mládež byla vybudována, aby plnila funkci pomocného orgánu veřejné správy u poručnických soudů, soudů mládeže, u okresních úřadů a zemského úřadu v Brně. Asistovala i u školských úřadů, samosprávních svazků a orgánů sociálního pojištění při zavádění zákonů, nařízení i výnosů týkajících se sociálně - zdravotní ochrany mládeže. Zemská péče pomáhala řešit otázky poručnictví, opatrovnictví, dozor na děti v cizí péči a děti nemanželské. Mimo to byla zapojována do trestních soudů nad mládeží a organizace veřejného zdravotnictví. Instrukce se také orientovala v předpisech o nemocenském a starobním pojištění a snažila se zajišťovat pomoc pracující mládeži. Její činnost spočívala též v podpoře dětí, které pocházely z početných rodin. Zemská péče byla také organizačním ústředím dobrovolné sociální a zdravotní péče o mládež do 21 let v obcích a okresech na Moravě. Okresních péčí o mládež fungovalo na Moravě v první polovině 20. století celkem šedesát šest se sídlem v každém

---

¹⁷⁴ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

soudním okrese. Česká zemská péče o mládež na Moravě měla sídlo v Brně ve Falkensteinerově ulici.¹⁷⁷

Veškerou výše uvedenou péči neposkytovala zemská péče vždy. Ještě v první polovině 20. století probíhaly snahy péči a ochranu mládeže zdokonalit. Před institucí stál úkol jednotně organizovat a definitivně včlenit právní ochranu mládeže mezi své ostatní pracovní složky. Dělo se tak kvůli právním předpisům, o kterých často osoby, v jejichž prospěch byly vydány, nevěděly. Tudíž se stávalo, že mnoho veřejných i soukromých prostředků zůstalo nevyužito. Z tohoto důvodu byli od roku 1930 zavedeni prostředníci mezi zákony a úřady na jedné straně a občany na straně druhé. Prostředníci bojovali hlavně proti neinformovanosti, ale také proti neplnění zákonných povinností vůči dětem a mládeži. Tuto funkci začali vykonávat dosavadní místní důvěrníci, kteří již předtím v obcích působili. Byli to nejčastěji učitelé či úředníci, protože ti přicházeli s lidmi nejčastěji do styku. Místní důvěrníci byli zázemím pro činnost okresních péčí o mládež a byli odpovědní generálnímu poručníkovi.¹⁷⁸

Výkonem generálního poručení byl pověřen generální poručník, kterému bylo svěřováno poručení nad dětmi, jimž nemohl být z různých důvodů ustanoven individuální poručník. Dále mu mohlo být svěřováno spoluporučení a opatrovnictví. Generální poručníci při okresních péčích o mládež přebírali automaticky poručení nad nemanželskými dětmi. Porodní asistentky jim musely do 24 hodin hlásit každé narození nemanželského dítěte.¹⁷⁹ „*Svěřování gen. poručení Okr. péčí se smyslu nařízení bývalého min. spravedlnosti z r. 1916 je snad první případ, kdy dobrovolná instituce je povolána k úřední funkci v péči o mládež, a jím počíná se vývoj věcí, v jejichž nejprudším rozmachu dnes stojíme.*“¹⁸⁰ Generální poručníci také radili individuálním poručníkům nejen v otázce výchovy a volby povolání poručenců, ale také při správě jejich majetku. Zprostředkovali též styk se soudem.¹⁸¹

Činnost zemské péče se dělila na vnější a vnitřní. Vnější organizační činností bylo sjednávání smluv jednak s orgány veřejné správy a jednak s dobrovolnými organizacemi za účelem jednotného pracovního postupu v péči o mládež. Vnitřní organizační činnost spočívala v rozšiřování a prohlubování činnosti zemské péče a okresních péčí o mládež.

¹⁷⁷ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

¹⁷⁸ Na základě paragrafu 208 občanského zákoníku bylo vydáno nařízení ze dne 4. června 1916, číslo 195 říšského zákoníku, kterým byli zavedeni tzv. generální poručníci.

Čerpáno z: Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky - Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. [cit. 2013-03-13]

URL: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0078_00.htm>.

¹⁷⁹ *Péče o chudé*, díl II. s. 15.

¹⁸⁰ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

¹⁸¹ Tamtéž.

Okresním pečím byla přidělena především péče o děti fyzicky i psychicky zdravé, zemské péči starost o postiženou mládež.¹⁸²

4.1 Činnost okresních péčí o mládež

Česká zemská péče o mládež na Moravě zastřešovala moravské okresní péče o mládež. Právě ony zřizovaly a dotovaly poradny pro matky a děti, kde pracovaly kvalifikované sociální pracovnice. Navíc v každém sídle okresního úřadu budovaly poradny pro volbu povolání, kde nesměl chybět lékař a psycholog. Dále v každém okresním městě zakládaly kanceláře pro generální poručníky a okresní dětské domovy. Tato čtyři základní sociálně-zdravotní zařízení sloužila pro kontrolu rodinného prostředí a pro právní ochranu mládeže.¹⁸³

Během první poloviny 20. století se z okresních péčí staly instituce velmi spolehlivé a všestranné. Proto se s jejich pomocí počítalo ve všech důležitých opatření týkajících se ochrany dětí a mládeže. Byly na ně též delegovány některé funkce, které dříve vykonávaly soudy. Například dozor na děti v mimoústavní péči byl přenesen z okresních soudů na okresní péče o mládež. Dělo se tak proto, že okresní péče byly ve stálém styku s občany a měly obsáhlé informace o místních poměrech a potřebách dětí.¹⁸⁴

Zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských ze dne 30. června 1921, č. 256 Sb. a n. a později vládní nařízení č. 29/1930 Sb. a n. ukládaly okresním pečím značné organizační a pracovní povinnosti, a tím z nich činil pomocné orgány veřejné správy. Nařízení jim také zajišťovala právní a organizační oporu. Díky tomu samostatně rozhodovaly o umístění dvou skupin dětí do 14 let. První skupinu tvořily děti v cizí péči a do druhé skupiny patřily nemanželské děti. Podklad pro oficiální činnost okresních péčí o mládež zajistil také zákon o trestním soudnictví nad mládeží z 11. března 1931, č. 48 Sb. a n., podle kterého trestnímu soudu nad mládeží podléhaly osoby od 14 do 18 let, jejichž činy byly souzeny a trestány jako činy mladistvé nerozvážnosti.¹⁸⁵

Zákon zřizoval u všech krajských soudů zvláštní senáty mládeže, v nichž zasedali dva speciální soudci mládeže (soudci z povolání). V záležitostech, které by soud nad dospělými projednával před porotou, řešili v senátu mládeže soudci z povolání pouze před dvěma přísedícími. Přísedící na dobu čtyř let jmenoval ministr spravedlnosti na návrh ústředních

---

¹⁸² MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

¹⁸³ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

organizací pro péči o mládež. Ústřední organizace sociální péče o mládež, na Moravě tedy Česká zemská péče o mládež na Moravě, navrhovaly také dva přísedící do tzv. dozorčí rady, kteří kontrolovali trestní pobyt mládeže v polepšovnicích.¹⁸⁶ Okresní péče měly dle zákona za úkol připravovat soudu informace o provinilcích z řad mládeže, doprovázet je celým soudním řízením a po jeho ukončení zprostředkovávat mladistvému veškerou podporu, aby mu usnadnily návrat do společnosti.¹⁸⁷

Okresní péče o mládež prováděly pomoc podle jednotných norem. Jejich hlavním úkolem bylo zřizování a financování sociálně-zdravotních zařízení. Dále evidovaly osiřelé, opuštěné a ohrožené děti. Záznamy vedly též o fyzicky a psychicky postižené mládeži. Mezi jejich činnosti patřilo i pořádání stravovacích a ošacovacích akcí. Každá okresní péče podle svých možností usilovala o zlepšení sociální vybavenosti.¹⁸⁸

Rovněž se snažily vybudovat všechna potřebná a doporučená zařízení, kterých bylo poměrně mnoho. Patřily mezi ně stravovací stanice, které poskytovaly dětem teplou stravu hlavně v zimním období, když přicházely do měst za vzděláním. V některých oblastech stanice fungovaly pro nejchudší děti celoročně. V prázdninových osadách se hlavně městské nebo nemocné děti či děti v rekonvalescenci rekreovaly na čerstvém vzduchu. V rodinných koloniích byla ve skromnějších poměrech zajišťována pro menší skupiny zpravidla osiřelých dětí celoroční výchovná péče, ubytování a strava pod dozorem sociálních pracovníků a pěstounek.¹⁸⁹

Jako poradenská a prevenční centra pro děti do jednoho roku, v menší míře pro děti do šesti let sloužily poradny pro matky a děti. Zde se matky mohly zeptat lékaře či sociální pracovníce na rady z oblasti správné výživy a hygieny dítěte. Lékař mohl i v případě potřeby doporučit dítě k odbornému vyšetření. Poradna zprostředkovávala chudým matkám léky či oblečení pro dítě zcela zdarma. Některé okresní péče zřídily i poradny pro prevenci tuberkulózy, stomatologické nebo venerologické poradny a centra pro dorost, která sloužila k poradenství při výběru zaměstnání.¹⁹⁰

Nad sirotčinci a útulky matek a kojenců okresní péče o mládež zpravidla pouze vykonávaly dozor, protože zřizovatelem mnohdy byla některá z přidružených institucí. Útulky pro matky a kojence sloužily k dennímu pobytu nejmenších dětí, jejichž matky byly zaměstnané nebo zaneprázdněné. Sirotčince poskytovaly trvalý nebo dlouhodobý pobyt

---

¹⁸⁶ *Péče o chudé*, díl II. s. 28.

¹⁸⁷ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

¹⁸⁸ FASORA, Lukáš. *Problémy systému péče*, s. 24-25.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 25.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 25.

chovanců, kde se žilo podle tzv. ústavního režimu výchovy. Chovanci zde měli omezený kontakt s vnějším prostředím.¹⁹¹

Oproti tomu okresní dětské domovy se snažily překonat rozdíl mezi ústavní péčí a péčí v rodinách pěstounů. Pobyt dítěte v okresním dětském domově byl vždy krátkodobý. Jeho cílem bylo zlepšit zdravotní stav dítěte, naučit dítě základním hygienickým návykům a chování, které bylo v rodině žádoucí. V okresních dětských domovech býval dětí malý počet, obvykle kolem 15 až 20. Pěstounky se je pokoušely vychovávat spíše rodinným způsobem, který byl odlišný od velkých ústavů. Po přechodné době byl dítěti podle přísných pravidel vyhledán vhodný pěstoun, kterému bylo dítě. Systém péče v dětských domovech umožňoval snazší zapojení mládeže do běžného života, oproti systému ve velkých ústavech, v němž děti nezískávaly důležité návyky a zkušenosti.¹⁹²

Díky práci dobrovolníků nebylo zajišťování péče pomocí okresních péčí o mládež tak finančně náročné. Navíc dobře fungující síť důvěrníků v obcích dokázala důkladně kontrolovat poskytování finančních podpor sociálně slabým rodinám. Pokud stanovené podmínky nebyly ze strany rodin dodržovány, finanční pomoc byla prakticky ihned odebrána. Přesto stále vše záviselo na finanční situaci jednotlivých obcí, což bylo největší slabinou systému.¹⁹³

4.2 Spolupráce České zemské péče o mládež se spolky

Práci České zemské péče o mládež na Moravě doplňovaly spolky, které tato organizace zastřešovala. Zemská péče byla spojena se Zemským ústředím prázdninové péče - České srdce v Brně, Zemským spolkem pro péči o zmrzačené v Brně - Králově Poli a Zemským spolkem pro péči o duševně úchylné. Dále kooperovala se Spolkem pro péči o slepé na Moravě a ve Slezsku v Brně, Zemským spolkem pro potírání pohlavních chorob v Brně, Zemským abstinentním svazem pro Moravu v Brně a Zemskou jednotou hluchoněmých v Brně.¹⁹⁴

Česká zemská péče o mládež na Moravě také navazovala styky s různými organizacemi, které se staly prospěšnými v oblasti zdravotně-sociální péče. Těmi byly Masarykova liga proti tuberkulóze, Československý červený kříž, Ženská útulna v Brně a České srdce. Masarykova liga proti tuberkulóze zřizovala lékařské poradny proti

---

¹⁹¹ Tamtéž, s. 26.

¹⁹² Tamtéž, s. 26.

¹⁹³ Tamtéž, s. 27.

¹⁹⁴ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

tuberkulóze a zprostředkovávala umístování dětí ohrožených tuberkulózou buď ve svých, nebo i v jiných odborných ústavech. Československý červený kříž organizoval mládež červeného kříže, zřizoval zubní ambulance a umisťoval nebo zajišťoval přijetí nemocných dětí do vlastních i cizích ozdravoven. Ženská útulna v Brně umožňovala pobyt léčících se dětí u moře ve svých ozdravovnách v Crikvenici. České srdce organizovalo a pořádalo prázdninové kolonie, do nichž byly posílány tělesně oslabené děti zejména z měst.¹⁹⁵

Všechny tyto organizace fungovaly v oblasti sociálně-zdravotní péče o mládež. Jejich činnost byla dvojího druhu. Šlo o péči preventivní, která se snažila problémům předcházet a o péči represivní, která měla snahu problémy odstraňovat, právě například budováním dětských domovů, léčebných ústavů a ozdravoven.¹⁹⁶

Za velký úspěch se považovala smlouva o spolupráci, kterou 17. listopadu 1928 pro Moravu a Slezsko uzavřela Česká zemská péče o mládež na Moravě s Československým červeným křížem a Masarykovou ligou proti tuberkulóze. O rok později, přesněji 10. října 1929 se k nim přidružilo, jako čtvrtá smluvní strana, ještě Zemské ústředí svazů charity v Brně. Nejpodstatnějším ustanovením smlouvy byl vzájemný závazek všech smluvních stran chápat sociálně-zdravotní péči jako jednotný celek, vypracovat společný plán a ten posléze společně vykonávat. Orgánem této spolupráce byla od roku 1929 Společná rada sociálních a zdravotních institucí moravskoslezských, k níž přistoupila i Ústřední sociální pojišťovna v Praze, Zemský úřad v Brně a Zemský výbor moravskoslezský. Všechny tyto instituce si na moravskoslezském zemském zastupitelství prosadily na podzim roku 1929 usnesení, jímž zemská veřejná správa přijala zásadu jednotnosti v oblasti sociálně-zdravotní péče.¹⁹⁷

Činnost České zemské péče o mládež na Moravě, Okresních péčí o mládež i dalších spolupracujících organizací vykazovala značné úspěchy. Například poraden pro matky a kojence bylo v roce 1928 celkem 168 a o rok později již 192. Počet okresních dětských domovů se zvětšil ze 46 na 65. Stoupl i množství případů, jimiž se zemská péče a okresní péče zabývaly. V roce 1928 jich bylo celkem 47 434 a v roce následujícím již 98 141. V neposlední řadě se také postupně doplňovala síť generálních poručníků. Prvními náznaky úspěchů byla také klesající úmrtnost kojenců a stoupající procento dětí, kterým se podařilo pomoci.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

¹⁹⁸ Tamtéž.

4.2.1 Spolupráce České zemské péče o mládež na Moravě se Zemským ústředím svazů charity

Smlouva o spolupráci mezi Českou zemskou péčí o mládež na Moravě a Zemským ústředím svazů charity byla uzavřena na podzim 1929 a týkala se praktické péče o mládež s postižením i bez postižení. Byla dodatkem k § 5. a 10. článku II. Úmluvy o spolupráci v oboru sociální a zdravotní péče o mládež na Moravě.¹⁹⁹

Obě smluvní strany zastávaly zásadu, že každé dítě má vyrůstat v rodinném harmonickém prostředí. Pokud dítě nemělo vlastní rodinu, mělo být vychovááno v rodině cizí nebo v ústavu rodinného typu. Aby nejen děti, ale i celá veřejnost věděla, jak má správně fungovat rodina, vypracovaly zemská péče se Zemským ústředím svazů charity zásady správného rodinného života. Tyto informace pak šířily mezi mládeží i dospělými. Ke spolupráci oslovovaly duchovní, lékaře, učitele, starosty, porodní asistentky a všechny osoby, které díky svému povolání byly ve stálém styku s místním obyvatelstvem.²⁰⁰

Smluvní strany se také zavázaly, že budou působit na své okresní pobočky, aby vytvořily ze svých místních orgánů společnou místní péči o mládež. Ta měla poskytovat podporu v ošacení, výživě a v nemoci dětem chudých rodičů. Rovněž se měla podílet na vyšetřování poměrů osiřelých, opuštěných nebo ohrožených dětí, zřizovat rodinné kolonie a vyhledávat vhodné pěstouny.²⁰¹

Zemská péče se Zemským ústředím svazů charity se snažily, aby z veřejných prostředků byly vybudovány a dotovány při velkých porodnicích krajské útulky pro matky a kojence, které zaručovaly odbornou péči kojencům v prvním roce života. Tuto pomoc pak doplňovaly útulky pro přechodné umístění matek s kojenci při okresních dětských domovech a odborné rodinné kolonie pro kojence a batolata, jež zřizovala a financovala Česká zemská péče o mládež na Moravě.²⁰²

Péče o fyzicky a psychicky zdravé sirotky, opuštěné nebo ohrožené děti byla vykonávána v obvodu každého soudního okresu příslušnou okresní péčí o mládež a okresní organizací Charity formou kombinované rodinné péče. Sirotčince Charity také v určitých případech plnily funkce okresního dětského domova. Obě smluvní strany se snažily

---

¹⁹⁹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Tamtéž.

zabezpečovat okresní dětské domovy a sirotčince nejprve z financí obcí a okresních zastupitelstev, a posléze až ze svých vlastních zdrojů.²⁰³

Česká zemská péče o mládež na Moravě se Zemským ústředím svazů Charity neopomíjely ani péči o fyzicky a psychicky postiženou mládež. Tyto osoby byly umístovány do odborných, léčebných, léčebně-vychovávacích, vychovávacích nebo ošetrovacích ústavů na základě předchozího odborného vyšetření v poradnách při Lékařské fakultě Masarykovy univerzity. Tyto odborné poradny doporučovaly příslušnému ústavu vhodnou léčebnou i výchovnou terapii pro postižené dítě. I tyto ústavy byly finančně zabezpečovány z veřejných prostředků. Smluvní strany po uzavření této smlouvy nezakládaly nové ústavy na Moravě a ve Slezsku bez předběžné vzájemné dohody.²⁰⁴

4.2.2 Spolupráce České zemské péče o mládež na Moravě s Moravskou ústřední ženskou útulnou

Dne 12. listopadu 1931 uzavřela Česká zemská péče o mládež na Moravě s Moravskou ústřední ženskou útulnou v Brně (Ženská útulna) dohodu o spolupráci. Při uzavírání této smlouvy vycházely organizace z přesvědčení, že zajištění vhodné péče o mládež vyžadovalo spolupráci všech organizací pro ochranu dětí na základě jednotného pracovního plánu. Ženská útulna v Brně se tedy začlenila do zemské péče jako odborný spolek. Tím získala zastoupení v jejím správním výboru a členství v rodinném a dorostovém odboru a odboru pro péči o postižené děti. Mohla rovněž čerpat od zemské péče finanční podporu. Ženská útulna touto smlouvou však neztrácela ráz samostatného spolku a nadále se řídila ve své působnosti vlastními stanovami. Obě smluvní strany všechna svá nově vybudovaná zařízení začleňovala do celkového rámce sociálně-zdravotních zařízení na Moravě a ve Slezsku.²⁰⁵

Ženská útulna se dohodou o spolupráci se zemskou péčí zavázala sponzorovat sirotčinec v Brně pro fyzicky a psychicky zdravé osiřelé děti obojího pohlaví do čtrnácti let z celé Moravy a Slezska. Nejen tento sirotčinec doplňoval pěstounskou péči. Přijímání sirotků do sirotčince bylo upraveno smlouvou o spolupráci tím způsobem, že Ženská útulna přijímala do péče v sirotčinci pouze děti po předběžné prohlídce v odborné poradně v Brně na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity. Ta zjišťovala, zda dítě odbornou výchovu v sirotčinci opravdu potřebovalo. Ženská útulna ale také finančně podporovala Dívčí penzionát pro dorost. Ten byl

---

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Tamtéž.

určen pro dívky starší 14 let a byl veden jako samostatný spolek Ženské útulny. Zemská péče se jeho provoz snažila zabezpečovat různými dotacemi ze strany veřejných činitelů.²⁰⁶

V dohodě o spolupráci mezi Českou zemskou péčí o mládež na Moravě a Moravskou ústřední ženskou útulnou v Brně byla poupravena a z části rozvrhnutá i činnost Ženské útulny. Dle tohoto rozvržení byly zrušeny sirotčince v Doubravníku a ve Veverí Bitýšce a československé dětské ozdravovny Marie Steyskalové²⁰⁷ v Crikevnicích v Jugoslávii byly vybudovány jako odborné dětské ozdravovny podle indikací pro přímořskou léčbu. Působnost tohoto ústavu se vztahovala na celou Československou republiku. Provoz Ženské útulny a jejích poboček se řídil dle instrukcí schválených Ministerstvem zdravotnictví.²⁰⁸

4.2.3 Spolupráce České zemské péče o mládež na Moravě s učitelstvem

Zemská jednota učitelek mateřských škol na podzim roku 1937 navrhla spolupráci České zemské péči o mládež na Moravě. Ta nabídku přijala a díky tomu Zemská jednota učitelek mateřských škol získala místo v zemském odboru ochrany matek a dětí. Zemská péče posléze jednotu vyzvala, aby delegovala zástupce jednak do okresních odborů ochrany matek a dětí při okresních péčích o mládež a jednak do místních odborů ochrany matek a dětí při poradnách okresní péče o mládež. Chtěla tím docílit soustavné spolupráce svých okresních a místních péčí o mládež s okresními a místními pobočkami učitelek. Nebyl to problém, protože velká většina učitelek mateřských škol dlouhá léta již spolupracovala s okresními péčemi o mládež i s poradnami pro matky a kojence. I ostatní učitelky se ochotně přihlásily ke spolupráci.²⁰⁹

Česká zemská péče o mládež na Moravě si spolupráce se Zemskou jednotou učitelek mateřských škol cenila. Mohlo to být z velké části proto, že učitelky a učitelé měli k dětem a mládeži velmi blízko a mohli poměrně brzy rozpoznat, že má dítě nějaký problém. Ať už se jednalo o problém v rodině či zdravotní komplikace. Již učitelky v mateřských školách byly žádány, aby si všímaly nejen dětí, ale také rodičů, jejich vztahu k dítěti a fyzické i psychické stránky všech členů rodiny. Dříve byl dohled vykonáván až učiteli po nástupu dětí do školy, tedy až po dosažení jejich šestého roku života. Prvních šest let však bylo ve vývoji dítěte považováno za nejdůležitější období po stránce fyzické i psychické. Pokud dítě nepocházelo ze spořádané rodiny a nemělo náležitou výchovu, vyskytly se potíže. Dohled učitelek

---

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Marie Alžběta Steyskalová (1862-1928) byla ředitelkou Moravské ústřední ženské útulny.

²⁰⁸ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 162. Kart. 20. Spolky sdružené s ČZPM.

²⁰⁹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 181. Kart. 20. Zemská jednota učitelek mateřských škol.

v mateřských školách byl tedy velice důležitý, protože mohl zmíněným problémům předcházet. Jestliže dítě nějakým způsobem trpělo, bylo nutné učinit všechna potřebná opatření, aby byla zajištěna náprava.²¹⁰ Kontrolu rodin lze považovat, jako určitým prostředek k disciplinaci společnosti, kterou se ve svém díle Dohlížet a trestat, zabýval Michel Foucault.²¹¹

Na učitelky v mateřských školách navazovali učitelé základních škol. Na počátku 20. století bylo na základní školy kladeno mnohem více požadavků než v počátcích jejich organizace. Škola musela být v první řadě výchovné sociální zařízení, a proto učitelé často zastávali i funkci sociálního pracovníka. Měli totiž nejbližší k dětem a jejich rodičům. Učitelé se měli zajímat o rodinné prostředí svých žáků a upozorňovat na případné problémy. Rovněž měli s rodičovskými sdruženími organizovat či se alespoň podílet na organizaci ochrany dětí potřebujících pomoc či podporu.²¹²

4.3 Propagační činnost České zemské péče o mládež na Moravě

Česká zemská péče o mládež na Moravě pořádala různé přednášky z oblasti sociální péče. Dále organizovala zájezdy k určitým příležitostem, jako bylo například otevírání dětských domovů, zřizování nových poraden a různé schůze. Mimo to pořádaly okresní péče o mládež kinová představení, besídky, divadla, koncerty, výstavy, přednáškové vzdělávací kurzy s Osvětovým svazem, různé kurzy pro ženy - například kurzy šití oblečení. K propagaci zemská péče také využívala radia, noviny a časopisy. „*Tisk věnuje v poslední době živou pozornost sociálně-zdravotním otázkám péče o mládež. Je na OPM, aby plně a při každé příležitosti zavčas informovaly pohotově zvláště svůj krajský tisk (jak mnohé s úspěchem činí) a nezapomínaly při tom také na svůj časopis Péči o mládež.*“²¹³

Zemská péče s okresními péčemi rovněž propagovaly svou činnost při zajišťování různých akcí, které vždy přinesly určitý výtěžek. Například dětský den na Moravě se postupem času stal tradicí. První dětský den na Moravě se konal 2. prosince 1911. Nebyl však všemi přijat zcela pozitivně. Psalo se o něm jako o nenárodní akci a veřejnost byla v podstatě nabádána, aby žádným způsobem tuto aktivitu nepodporovala. I přes to byl velice úspěšný a ve vybraných financích předčil dětský den v Čechách.²¹⁴ Na akci se upozorňovalo různými

---

²¹⁰ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 176. Kart. 20. Učitelé (všeobecně).

²¹¹ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-86019-96-9.

²¹² MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 176. Kart. 20. Učitelé (všeobecně).

²¹³ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

²¹⁴ První český „Dětský den“ na Moravě. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 3, s. 8.

letáky, dopisy školám, farám, spolkům, ale i starostům a jednotlivcům. Byly tištěny také brožurky. Kromě toho se v tomto dni pořádaly pouliční sbírky a školy nebo divadla přispívaly divadelními představeními. Díky dětskému dni se vždy podařilo pro osiřelé, opuštěné, chudé či zanedbané děti vybrat značný obnos.²¹⁵

Další podobnou akcí byl vánoční strom republiky. Tato akce byla zahájena slavností, na níž děti recitovaly básně. Probíhala tím způsobem, že na náměstí města byl postaven velký vánoční strom, pod kterým byly do pokladniček přijímány peněžité i hmotné dary. Z hmotných darů to bylo hlavně oblečení a potraviny.²¹⁶ Vánoční strom republiky rok od roku nesl lepší finanční výsledek, a tudíž se stal také dobrým zdrojem příjmů. Pro příklad v roce 1927 činil výnos z této akce 129.380Kč a o dva roky později již 202.119Kč.²¹⁷

Svátek matek byl každoročně organizován jako slavnost k prohloubení rodinného života, úcty k matce i k rodičům a vzájemného vztahů rodičů a dětí. Slavnost byla pořádána za podpory školních úřadů a účasti škol, duchovenstva, Československého červeného kříže a tělovýchovných spolků, zvláště Sokola. Na všech místech se svátek matek setkal se sympatií veřejnosti. Školám, obcím a spolkům vždy byly rozeslány pokyny k pořádání této slavnosti, ale i letáčky a básně. Poprvé slavila Morava svátek matek v roce 1925 na podnět organizátorky moravské Ochrany matek a dětí Marie Trnkové.²¹⁸ Později z pověření Ministerstva sociální péče se konal vždy druhou květnovou nedělí. Dětský den, vánoční strom republiky i svátek matek byly podporovány nejen novinami, ale na Moravě i brněnským Radiojournalem.²¹⁹

4.3.1 Výstava sociální péče o mládež v Brně

Do činnosti České zemské péče o mládež na Moravě patřilo i uspořádání výstavy v Brně roku 1922. Výstava měla za úkol názorné předvedení dosavadní činnosti, plán budoucího rozdělení práce v oblasti sociální péče o mládež na Moravě a srovnání poskytované péče s ostatními zeměmi Československé republiky i zahraničím. Tuto podobu výstavy Česká zemská péče o mládež na Moravě stanovila na schůzi konané dne 3. července 1921.²²⁰ Mezi organizátory výstavy patřili Eduard Babák,²²¹ Jaroslav Kallab,²²² Josef Bartoň²²³ a Otokar Chlup.²²⁴

²¹⁵ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

²¹⁶ *Oběžníky České zemské péče o mládež na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1926.

²¹⁷ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

²¹⁸ Marie Trnková (1886-1929) byla sociální pracovnící zabývající se ochranou matek a dětí.

²¹⁹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 328. Kart. 79. Propagační tisk.

²²⁰ KREJČÍ, Dobroslav. *Průvodce po výstavě*, s. 23.

Výstava měla vzbudit zájem širší veřejnosti, aby se zapojila do dobrovolné péče o mládež. První podnět k uspořádání výstavy vznikl tím, že zemská péče přijala plán k provedení sčítání mládeže potřebující ochranu na Moravě, současně se sčítáním všech zařízení a spolků, jež se ochranou mládeže zabývaly. Již začátkem školního roku 1921/1922 byly zaslány dotazníky všem školám, které poté zjistily potřebná data o všech dětech. Česká zemská péče o mládež na Moravě také začala spolupracovat s veškerými ústavy a zařízeními na Moravě i s důležitými ústavy v Čechách a na Slovensku. Ministerstvo zahraničních věcí zprostředkovávalo styk se zahraničím.²²⁶

Instituce, jež přislíbily účast na výstavě, dostaly pokyny, jak zpracovat data o své činnosti, aby bylo možné navzájem porovnat péči v jednotlivých ústavech. Později byl sestaven dotazník pro okresní péče o mládež o jejich vývoji, organizaci, všech odborech činnosti i o spolupráci se zařízeními a spolky stejného druhu. Nakonec byl sestaven program výstavy a získány místnosti pro její konání. Byla pořádána v prostorách dívčí školy Na Rejdišti v Brně a v Umělecko-průmyslovém muzeu v Brně.²²⁷

Na výstavě bylo možné získat zprávy ohledně péče poskytované zdravým dětem a rovněž informace týkající se péče o děti postižené, ať už fyzicky či psychicky. Návštěvník se také mohl dozvědět informace o různých vědeckých ústavech pro péči o dítě. Výstava představovala mnoho konkrétních spolků z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska, Podkarpatské Rusi. Vyslanectví Československé republiky v Londýně zaslalo k výstavě cenný materiál ve formě letáků, plakátů a literatury. Rovněž Vyslanectví Československé republiky ve Washingtonu doručilo knižní materiál.²²⁸

Výstava trvala 14 dní od 26. srpna do 8. září 1922 a navštívilo jí kolem 10077 platících osob, avšak návštěvníků bylo kolem 17000, protože vstup zdarma měli nemajetné děti, studenti a také vystavovatelé a jejich pomocníci. Cyklus odborných přednášek, jež výstavu doplňoval, si nenechalo ujít 1745 platících hostů. Po výstavě byl vydán Průvodce po výstavě sociální péče o mládež v Brně, který sloužil zároveň jako příručka sociální péče o mládež na Moravě.²²⁹

---

²²¹ Eduard Babák (1873-1926)

²²² Jaroslav Kallab (1879-1942), předseda České zemské péče o mládež na Moravě v Brně.

²²³ Josef Bartoň (1865-1945), předseda sirotčího spolku v Husovicích.

²²⁴ Otokar Chlup (1875-1965), zakladatel pedagogického semináře na FF Masarykovy univerzity v Brně.

²²⁵ *Péče o mládež* 1, 1922, č. 7, s. 211.

²²⁶ KREJČÍ, Dobroslav. *Průvodce po výstavě*, s. 24.

²²⁷ Tamtéž, s. 25.

²²⁸ Tamtéž, s. 260.

²²⁹ KREJČÍ, Dobroslav. Po naší výstavě. In *Péče o mládež* 1, 1922, č. 8, s. 227.

4.3.2 Župní výstavy

Jelikož se výstava sociální péče o mládež, pořádaná v Brně od 26. srpna do 8. září 1922, setkala s úspěchem a vzbudila u veřejnosti až nečekaný zájem, rozhodla se Česká zemská péče o mládež na Moravě prezentovat alespoň část z této výstavy v sídle každé moravské župy.²³⁰ Od župních výstav se očekávalo především seznámení a poučení moravské veřejnosti o významu sociální péče o děti a mládež. K návštěvníkům se měly dostat informace o druzích péče, orgánech, které péči vykonávají a o dosavadních výsledcích. Zároveň chtěla Česká zemská péče o mládež na Moravě přimět společnost ke spolupráci. „*Názorné srovnání veliké potřeby té péče s nedostatečnou dosud úhradou její, ale i názorné ukázky radostných výsledků i té nedostatečné ještě úhrady měly promluvit k srdcím návštěvníků a získati zas nové řady lidí dobré vůle, kteří by podle svých sil i prostředků, prací nebo penězi neb aspoň dobrým slovem přispěli k záchraně zas nových řad českých dětí ochrany potřebných.*“²³¹

Úkolem župních výstav bylo připomenout zvláštnosti kraje po všech stránkách, které se nějakým způsobem dotýkaly mládeže a sociální péče o ni. Výstavy měly snahu ukázat, které z oborů péče o mládež fungovaly v konkrétní župě dobře a které naopak. Stejně tak se Česká zemská péče o mládež na Moravě snažila veřejnosti objasnit, jaké obory sociální péče bylo potřeba v župě vybudovat a proč. Výstavy také poskytovaly dosavadním pracovníkům na poli sociální péče o mládež příležitost, aby se navzájem poznali a mohli spolu lépe spolupracovat.²³²

V roce 1923 byly konány na Moravě hned tři takové župní výstavy. A to v Olomouci, která byla pořádána ve dnech 8. - 21. dubna. Na další výstavu veřejnost mohla přijít v Moravské Ostravě od 27. června do 17. července. Poslední župní výstava roku 1923 byla organizována v Uherském Hradišti ve dnech 26. srpna až 9. září. Čtvrtá výstava se měla v roce 1923 konat v Jihlavě, ale pro nedostatek vhodných prostor byla zrušena.²³³

Olomouckou výstavu organizovala téměř celou Česká zemská péče o mládež na Moravě, protože místní pracovníci se až na několik výjimek nezapojili. Přesto se výstava setkala s úspěchem. Vzbudila pozornost veřejnosti a nenechalo si ji ujít přes 6000 návštěvníků. Ostravská výstava se poučila ze zkušeností z Olomouce. Měla delší trvání

---

²³⁰ Župy byly regionální územně správní celky. Morava byla rozdělena do pěti žup - Brno, Jihlava, Olomouc, Uherské hradiště a Moravská Ostrava. Zákon č. 126 Sb. a n. o zřízení župních a okresních úřadů byl vydán dne 29. února 1920, avšak po sedmi letech bylo župní zřízení nahrazeno zemským zřízením, a to díky přijetí organizačního zákona v roce 1927.

²³¹ KREJČÍ, Dobroslav. Župní a kočovné výstavy sociální péče o mládež. In *Péče o mládež* 3, 1924, č. 1, s. 9.

²³² Tamtéž, s. 9.

²³³ Tamtéž, s. 9.

a podařilo se jí získat mnohem větší prostory pro pořádání. Byla jí propůjčena budova školy, jelikož termín konání výstavy byl v době prázdnin. Kraj sám dodal mnoho cenného materiálu a místní pracovníci sociální péče o mládež spolupracovali při sbírání, třídění a instalaci výstavních materiálů s pracovníky České zemské péče o mládež na Moravě. Výstavu v Moravské Ostravě navštívilo přes 9000 lidí. Výstava v Uherském Hradišti byla podle počtu návštěvníků nejúspěšnější. Přišlo ji shlédnout přes 14000 osob. Měla bohatý obsah, přehledné uspořádání a nechyběly přednášky na téma sociální péče o mládež.²³⁴

V roce 1923 se konala ještě jedna výstava sociální péče o mládež a to při brněnských výstavních veletrzích. Zájem o ni byl opravdu veliký, navštívilo ji přes 50000 návštěvníků a získala vyznamenání. Tou bylo první ocenění se zlatou medailí. Po tomto úspěchu Česká zemská péče o mládež na Moravě vystavovala na brněnských veletrzích i v dalších letech.²³⁵

---

²³⁴ Tamtéž, s. 9.

²³⁵ Tamtéž, s. 10.

5 Vývoj péče o opuštěné a osiřelé děti

Kvůli svému smutnému osudu a s ním spojenému ekonomickému i sociálnímu znevýhodnění se velká část osiřelých dětí dostávala na okraj společnosti. Mezi sirotky však bylo možné nalézt mnoho odlišností. Tyto rozdíly se týkaly jejich sociálního postavení, finančního zabezpečení, i toho, jaké sociální zázemí, jež mělo nahradit chybějící rodičovskou podporu, jim bylo poskytnuto.²³⁶

Postavení sirotků od počátku 19. století upravoval v českých zemích občanský zákoník. Za sirotka bylo považováno dítě, které ztratilo pouze otce, neboť žena nebyla vnímána jako plnoprávný subjekt práva. Soud dítěti přiděloval poručníka, avšak za běžných situací nic nebránilo tomu, aby o něj i nadále pečovala matka.²³⁷ Péče o osiřelé a opuštěné děti byla uložena domovským obcím, popřípadě okresům a zemi. Tu povinnost nařídil domovský zákon z roku 1863 a zákon o opatrování chudých ze dne 3. prosince 1868, který však pro Moravu neplatil.²³⁸

Domovská obec tedy rozhodovala o tom, zda bude dítě přiděleno do trvalé pěstounské péče, či postupně svěřováno jednotlivým rodinám v obci, nebo umístěno do sirotčince. Ve všech třech případech měla obec na dítě finančně přispívat.²³⁹ Podle paragrafu 13 chudinského zákona domovská obec zodpovídala za to, aby chudé, osiřelé a opuštěné děti byly náležitě vychovány a mohly se později díky práci osamostatnit. Děti měly být vychovány tak, „*aby se staly způsobilými k výdělku.*“²⁴⁰ Snaha o prevenci a disciplinaci zde byla přítomná. Tím, že byly děti potřebující péči vychovány k zodpovědnosti a práci, nemusely příslušné orgány v pozdějších letech této mládeže investovat finance do péče v polepšovnicích a jiných nápravných zařízeních. Péče o děti v nižším věku také nebyla tak finančně nákladná jako péče o problematickou mládež.

Úroveň sociální péče o osiřelé a opuštěné děti byla závislá na hospodářských možnostech konkrétní obce. Pokud se zaměříme na území Moravy, byly mezi obcemi značné rozdíly. Ještě v devadesátých letech 19. století v menších moravských obcích systém přidělování sirotků do rodin pěstounů spočíval v „dražbě“ osiřelého dítěte na návsí nebo v místním hostinci. Obec svěřila dítě do rodiny osobě, která od ní požadovala nejnižší náhrady na zaopatření dítěte. Tento způsob se nazýval licitace. Docházelo však k případům,

²³⁶ FASORA, Lukáš. *Sirotek*, s. 337.

²³⁷ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství*, s. 287.

²³⁸ ADÁMEK, Karel. *Zemské sirotčí fondy*. Chrudim: Nákladem S. Pospíšila, 1906. s. 12.

²³⁹ LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství*, s. 287.

²⁴⁰ ADÁMEK, Karel. *Zemské sirotčí fondy*, s. 12.

kdy některé rodiny považovaly svěřeni sirotka do jejich péče jako možný prostředek ke zlepšení jejich příjmů.²⁴¹

V devadesátých letech 19. století moravské obce používaly také v péči o sirotky metodu nazývanou „střída“. Obec šetřila své výdaje tím, že osiřelé dítě bylo předáváno z rodiny do rodiny podle předem určených pravidel. Nejčastěji se jednalo o týdenní interval se svolením, že dítě bylo možné využívat jako pracovní sílu. Náklady na ošacení a obutí osiřelého dítěte samozřejmě nechtěl převzít žádný z měnících se pěstounů a pravidelná školní docházka u sirotka byla spíše výjimkou.²⁴²

Pokud dítě nebylo podrobené licitaci nebo poslané „střidou“, mohlo bohužel dopadnout ještě hůře. O tom svědčí zápisy krajského trestního soudu v Brně. Ten se totiž v letech před první světovou válkou zabýval každoročně pěti až deseti případy odložení dětí s následným úmrtím. Za vším byla nemožnost získat podporu ze strany domovské obce a také hmotná nouze matky, které otec nemanželského dítěte odmítl poskytnout jakoukoliv pomoc.²⁴³

Jen málo osiřelých dětí se dostalo do péče v pečovatelských ústavech, které se samy domáhaly domovské obce, aby jim zaplatila výdaje. Tyto ústavy se zpravidla snažily kromě základních materiálních potřeb poskytnout dítěti také alespoň základní vzdělání a výchovu. Kvalita poskytované péče však se lišila. Ve většině případů platilo pravidlo, čím blíže se u okresního města nalézala domovská obec sirotka a čím byl kraj movitější, tím se zvětšovala pravděpodobnost vyšší kvality péče.²⁴⁴

Pokud dítě ztratilo oba rodiče, hotovost, která po nich sirotkovi zůstala, byla ukládána do sirotčích pokladen. Ty vlastnily privilegované právní postavení a měly být pro vesnické obyvatele zdrojem levného úvěru. Na panstvích tvořily sirotčí peníze dosti značné částky, avšak sirotčí pokladny pravidelně zely prázdnou, protože si z nich půjčovala sama vrchnost a zbytek přicházel na zmar špatným hospodařením vesnických samospráv. Movitý majetek sirotků byl rozdělen k uschování mezi sousedy. Za těchto okolností se plnoletý sirotek se svým jměním obvykle vůbec neshledal.²⁴⁵

V sirotčích pokladnách byly také ukládány peníze pro poručenice a opatrovance u soudů. Aby se ze sirotčích peněz získal úrok, nesměly zůstat v pokladně. Z tohoto důvodu s nimi bylo nakládáno podle zvláštních předpisů. Sirotčí pokladna si brala pouze čtyři

---

²⁴¹ FASORA, Lukáš. *Sirotek*, s. 337.

²⁴² Tamtéž, s. 339.

²⁴³ Tamtéž, s. 338.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 339.

²⁴⁵ KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, Orbis, 1962. s. 90.

procenta úroků a stejně tolik musela vyplatit poručencům a opatrovancům. Veškeré ostatní finance, které správa sirotčích pokladen nepotřebovala, bylo možné spořit, aby peníze v pokladně zbytečně neležely, ale úrokovaly se. Tímto způsobem byly do sirotčích pokladen získávány přebytky.²⁴⁶

Později tyto přebytky byly částečně svěřeny, na základě zákona ze dne 3. června 1901 č. 62 ř. z., zemím na ošetřování a výchovu chudých sirotek až do jejich osmnácti let života. Z těchto peněz byly na Moravě financována sociální zařízení pro sirotky české národnosti. Bylo o ně postaráno v Rajhradě, kde se nacházel sirotčinec určený pro devadesát chlapců, a také v Boskovicích, kam byly do vychovatelny s kapacitou pro sto dvacet chovanek umístovány osiřelé dívky. Soukromé ústavy dostávaly podporu ze zemského sirotčího fondu tak, že v nich byla zřízena na základě usnesení zemského sněmu zemská nadační místa, která půjčoval zemský výbor. Soukromými ústavami na Moravě byly „Ochranovna Jubilejní jednoty lidumilů na Moravě“ v Dřevohosticích, „Ústřední ženská útulna“ v Brně, městský sirotčinec v Holešově, městský sirotčinec ve Valašských Kloboukách, soukromý sirotčinec v Liptále, městský sirotčinec ve Velkém Meziříčí, nadační sirotčinec v Místku, obecní sirotčinec na Petrůvce, městský sirotčinec v Prostějově, klášterní sirotčinec ve Strážnici, městský sirotčinec v Třebíči, ústav svaté Ludmily pro dívky na Mariánských Horách, klášterní sirotčinec ve Vizovicích, ústav svatého Josefa v Zašově pro dívky.²⁴⁷

Ze zemského sirotčího fondu bylo přispíváno rovněž na provoz sirotčích kolonií, ve kterých se nacházely děti buď ve společném útulku, nebo ve spolehlivých rodinách za zvláštního dozoru zemského výboru. Na Moravě se sirotčí kolonie se společným útlkem nacházely v Uherském Brodě, Uherském hradišti, v Bystřici pod Hostýnem, Kunštátě, Olešnici, Přerově, Hranicích a ve Žďáře. Do rodin byly svěřovány moravské osiřelé děti v sirotčích koloniích v Batelově, Blansku, Boskovicích, Bystřici nad Pernštejnem, Dačicích, Jaroměřicích, Jemnici, Starém Jičíně, Kloboukách u Brna, Lukách u Jihlavy, Náměšti nad Oslavou, Napajedlech, Písařově, Plumlově, Rosicích, Telči, Vyškově a Vizovicích. Do sirotčích kolonií a sirotčinců byly přijímány děti od tří let a v jejich péči zůstávali chlapci zpravidla do čtrnácti let a děvčata do patnácti let.²⁴⁸

Moravský zemský výbor rozhodoval o žádostech o přijetí do sirotčích kolonií nebo do sirotčinců na zemská nadační místa. K žádosti musel být přiložen rodný list dítěte nebo výpis z matriky a domovský list, kterým se dokazovala moravská příslušnost. Dále nesmělo

---

²⁴⁶ Kterak pečuje země Morava o sirotky a děti opuštěné. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 11-12.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 11.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 11.

chybět vysvědčení chudoby, lékařská zpráva o stavu dítěte a u sirotků úmrtní list otce nebo matky. Pokud se jednalo o zanedbané nebo opuštěné dítě, muselo být přiloženo prohlášení správy školy o situaci, ve které se dítě nacházelo. V případě, že výdaje za péči hradil zemský sirotčí fond, bylo ještě třeba k žádosti přidat prohlášení zákonného zástupce dítěte, že se vzdal vlivu na jeho výchovu.²⁴⁹

Vypuknutí první světové války zkomplikovalo situaci v sociální péči o děti a mládež, kdy značné lidské ztráty následkem bojů i válečné nouze počet sirotků zvýšily. V důsledku toho se také zvedly finanční nároky na obecní a zemské rozpočty. Vyhrocení sociální situace kvůli válečnému vyčerpání dokládala i skutečnost, že habsburská říše zřídila v roce 1917 Ministerstvo sociální péče. Otázka sociální péče byla řešena také po převratu a to i na poli legislativy.²⁵⁰

5.1 Sociální péče o osiřelou a opuštěnou mládež na Moravě v první polovině 20. století

V první polovině 20. století existovaly dva hlavní způsoby sociální péče o osiřelou nebo opuštěnou mládež. Děti fyzicky i psychicky zdravé, které byly odkázány na veřejnou pomoc pouze kvůli chudobě, osiřelosti či opuštěnosti, byly svěřovány do péče rodin pěstounů. Pokud to nebylo možné, péči jim poskytovaly různé ústavy jako například sirotčince, ochrannovy, dětské domovy či útulny.²⁵¹

Výchova v rodinách pěstounů byla mnohem vhodnější. Dovedla lépe dětem nahradit péči vlastních rodičů než výchova v ústavech. Důležité bylo, že dítě vyrůstalo ve správně fungující rodině, protože toto prostředí ho dokázalo ovlivňovat a zároveň formovat. Dítě vychovávané v rodině, bylo lépe připraveno na svůj budoucí život a osamostatnění. Například díky tomu, že muselo vykonávat určité drobnější domácí práce, což děti v pečovatelském zařízení neznaly. Byly zvyklé, že se o vše postarali zaměstnanci ústavu. Sociální péče se k výchově dítěte v rodině rovněž přikláněla z finančního hlediska, protože rodinná výchova pro ni nebyla tak finančně nákladnou jako výchova ústavní.²⁵²

Nejlépe se v rodinách umísťovaly děti, které byly poloosiřelé či nemanželské a potřebovaly veřejnou pomoc jen z části. Měly totiž některého ze svých rodičů nebo pokrevní příbuzné, kteří byli povinni na základě zákona nebo alespoň z hlediska morálního se o dítě

---

²⁴⁹ Tamtéž, s. 11.

²⁵⁰ FASORA, Lukáš. *Sirotek*, s. 340.

²⁵¹ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 92.

²⁵² Tamtéž, s. 92.

alespoň částečně starat. Tyto osoby také jevily větší zájem pečovat o dítě než lidé zcela cizí.²⁵³

Pokud vhodní a způsobilí pěstouni nebyli k dispozici, muselo být dítě svěřeno do péče ústavní, která poskytovala stravu, výchovu i dozor. Vzdělání bylo dětem zajišťováno na příslušných veřejných školách zřízených v sídlech ústavu. Pečovatelská zařízení byla zejména používána k přechodnému zaopatření dětí do doby, než byli nalezeni vhodní pěstouni. V některých případech však zde byly děti trvale, protože vhodných pěstounů byl často nedostatek.²⁵⁴

Ústavní péče byla poskytována osiřelým a opuštěným dětem do věku čtrnácti let, kdy chovanci opouštěli ústav, aby se osamostatnili. Někteří vstupovali ihned do zaměstnání, jiní jako učňové na různá řemesla. Ve výjimečných případech zůstávali chovanci v péči ústavu i po absolvování povinné školní docházky. Docházelo k tomu, pokud chovanci nebyli ještě natolik vyspělí, aby se dokázali osamostatnit. Nejchytřejší z chovanců mohl navštěvovat odbornou místní školu, aby si prohloubil vzdělání. V tom případě neodcházel z ústavu ve věku čtrnácti let, ale až po dokončení odborné školy. Ústav měl také dohlížet na vývoj svých bývalých chovanců. Bylo to však finančně nákladné, a tudíž se vedlo v patrnosti pouze místo jejich bydliště a místo zaměstnavatele.²⁵⁵

Ústavy byly většinou nesprávně označovány jako sirotčince. To proto, že většina chovanců zde umístěných pocházela z řad chudých a osiřelých dětí. Vedle nich tu bylo postaráno o děti poloosiřelé, nemanželské nebo opuštěné. Nacházely se mezi nimi i děti zanedbané špatnou výchovou. Díky změně prostředí a správné výchově bylo možné všem chovancům pomoci. Ústavy tedy měly mnohem širší zaměření, než napovídá jejich název. Z tohoto důvodu byla další nově budovaná pečovatelská zařízení nazývána dětskými domovy či ochranovny.²⁵⁶

5.1.1 Poručenství

V prvním desetiletí 20. století byl problémem nedostatek mužů, kteří by byli ochotni přijímat poručenství nad osiřelými dětmi. Nejhorší situace byla v průmyslových městech. Proto byla vytvořena funkce úředních poručníků, kteří dostávali za svou práci zapláceno. Ti zastávali svou funkci nad všemi dětmi, pro které se nenašel vhodný individuální poručník.

---

²⁵³ Tamtéž, s. 92.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 94, 96.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 97.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 98.

Poručníci z povolání byli ustanovováni nejčastěji zástupci obcí, avšak sirotčí spolky rovněž mohly pro určitou oblast tuto osobu jmenovat. Individuální poručník mohl být dítěti ustanoven pouze soudně. Na rozdíl od něj mohl poručník z povolání, pokud měl pomocný personál, převzít neomezený počet poručenství.²⁵⁷

Poručenství u nás bylo především čestným úřadem a jeho přijetí mělo být občanskou povinností každého, kdo neměl zvláštní zákonem stanovené omluvné důvody. V českých zemích dlouho neexistovalo zákonné ustanovení, na jehož základě by bylo možné zavádět poručníky z povolání. U nás však také nebyl omezen počet poručenství, který směl jednotlivec převzít, a tak jedna osoba mohla zastávat hromadné poručenství.²⁵⁸ K označení hromadného poručenství se v praxi užíval název poručenství z povolání, což v legislativě není zachyceno. Tento název (Berufsvormundschaft) přišel do českých zemí ještě dříve, než bylo u nás hromadné poručenství ustanoveno zákonem. Označení poručník z povolání zdůrazňovalo, že tento poručník vykonává funkci jako své povolání, za které je pravidelně honorován. Kdežto název hromadné poručenství vyzdvihoval kolektivní povahu tohoto úřadu.²⁵⁹

Převědčení, že je třeba zřizovat hromadné poručníky (z povolání) bylo příčinou vydání zvláštní instrukce o zřizování těchto poručenství výnosem ze dne 20. ledna 1912, č. 940. Předcházel tomu souhlas Ministerstva spravedlnosti výnosem ze dne 11. prosince 1911, č. 34.098.²⁶⁰

Od 18. do 20. června 1912 se konal ve Vídni první rakouský sjezd poručníků z povolání. Sjezd prospěl zejména v řešení otázky zavádění poručenství z povolání v Rakousku - Uhersku. O výhodách tohoto poručenství promluvili odborníci ze zahraničí. Hlavně v Německu se poručenství z povolání velmi osvědčilo. Sjezdu se účastnili lidé z předních úředních kruhů, jako byl ministr vnitra, spravedlnosti, kultu a vyučování.²⁶¹

Na Moravě se aktivita poručníků z povolání se začala rozvíjet již od roku 1908, kdy byl ustanoven první poručník z povolání obcí Moravská Ostrava. Roku 1910 tuto obec následovalo Brno a následně byli ustanoveni tito lidé v Králově Poli, Židenicích, Husovicích, Juliánově, Žabovřeskách, Líšni, Třebíči, Hranicích, Příboru, Mariánských Horách, Zábřehu nad Odrou, Litovli, Prostějově a Přerově. Byly to obce s českou správou. Co se týkalo obcí s německou správou, zde byli poručníci z povolání ustanoveni v Brně, Moravské Ostravě,

---

²⁵⁷ *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 12.

²⁵⁸ MĚZL, František. O poručenství z povolání. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 5, s. 2.

²⁵⁹ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 77.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 76.

²⁶¹ MĚZL, František. O poručenství z povolání. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 5, s. 1.

Svitavách, Novém Jičíně, Lipníku a Vítkovicích. Také Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském měla kancelář s poručníkem z povolání. Inspirace se zakládáním poručenství z povolání byla čerpána převážně z Německa.²⁶²

Zákonný podklad ke zřízení hromadného poručenství byl dán až první novelou k občanskému zákonu z roku 1914. Podstatou bylo, že se poručenství svěřilo některé instituci veřejné správy nebo některému sdružení pro ochranu mládeže, jakými byly například okresní péče. Okresní péče o mládež měly ve svých stanovách, že jsou určeny k vykonávání hromadných poručenství v případě, se jednalo o děti odkázané na veřejnou pomoc a ochranu.²⁶³

Hromadné poručenství bylo podrobněji upraveno prováděcím nařízením ze dne 24. června 1916, č. 195 ř. z., které detailně určovalo formální postup při zřizování hromadného poručenství. Toto nařízení stanovilo práva a povinnosti hromadného poručníka vůči poručenskému soudu, poručencům, pěstounům i ostatním poručníkům. Také upravilo zvláštní typ hromadného poručenství nad nemanželskými dětmi.²⁶⁴

Vedle hromadného poručenství existovalo poručenství individuální. Toho se podle občanského zákona dostávalo dětem, kterým chyběla péče od manželského otce. Poručník se ustanovoval, za podmínky, že se narodilo nemanželské dítě, nebo zemřel manželský otec, nebo byla otcovská moc otci odebrána. Tyto příčiny byli povinni nahlásit příbuzní dítěte příslušnému soudu. Soud následně z úřední moci určil dítěti vhodného individuálního poručníka. Jmenovat poručníka příslušelo okresnímu soudu, v jehož obvodu měl své poslední bydliště manželský otec. V případě, že se jednalo o nemanželské dítě, byl příslušný soud z okresu bydliště matky. Tento soud byl nazýván poručenským soudem.²⁶⁵

V českých zemích existovalo ještě poručenství ústavní, které mělo zákonný podklad také až v první novele k občanskému zákonu z roku 1914. Pokud dítě nemělo žádný nemovitý majetek nebo značné finance a bylo umístěno do veřejného či soukromého ústavu, který pečoval o výchovu mládeže, a jeho stanovy byly státem schváleny, nebyl ustanovován individuální poručník. Práva a povinnosti poručníka nad těmito dětmi vykonával vedoucí ústavu jako ústavní poručník. Vztahovalo se to rovněž na chovance, kteří byli vychováni pod dozorem ústavu v pěstounských rodinách.²⁶⁶

---

²⁶² Kterak pečuje země Morava o sirotky a děti opuštěné. In *Ochrana dítěte* 1, 1911, č. 1, s. 12.

²⁶³ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 76.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 77.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 71.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 74.

Ústavní poručenství vycházelo z přesvědčení, že vedoucí ústavů, které byly určeny pro péči o děti chudé, osiřelé, opuštěné nebo zanedbané, plnili poručenské povinnosti lépe než individuální osoby. Vedoucí ústavu totiž mohli být v neustálém kontaktu s chovanci a měli i potřebné vědomosti a zkušenosti.²⁶⁷

Poručníkem mohla být stanovena jen způsobilá osoba. Nezpůsobilost měla příčinu například v nezletilosti nebo ve fyzickém či psychickém postižení. Nezpůsobilý byl i člověk, o kterém si poručenský soud nemyslel, že by poručenče náležitě vychoval a vhodně spravoval jeho majetek. Vdaná osoba mohla být určena poručníkem pouze se souhlasem manžela, i kdyby se jednalo o poručenství nad vlastním dítětem. Souhlas nepotřebovala pouze v případě, že byl manžel zbaven svéprávnosti, nebyl znám jeho pobyt nebo bylo manželství rozvedeno. Pokud byla za poručníka jmenována žena, mohl soud nařídit spoluporučníka, aby byl jejím rádcem a podporoval ji v poručenských povinnostech. „*Poručník ustanovený slibuje poručenskému soudu mimo jiné, že nezletilce povede k životu mravnému, poctivému a že vychová z něho řádného občana.*“²⁶⁸

5.1.2 Svěření do péče pěstounů

Před vstupem každého dítěte do pěstounské péče bylo nutné opatřit všechny potřebné osobní listiny dítěte jako rodný a křestní list, domovský list, vysvědčení chudoby, lékařskou zprávu o zdravotním stavu, případně i zprávy ze školy a také úmrtní listy rodičů. Tyto listiny musely být před odevzdáním dítěte do péče pěstounům předloženy obecnímu úřadu v místě bydliště pěstounů. Na základě těchto dokumentů zapsal obecní úřad potřebná data o dítěti a pěstounech do evidenční knihy a také do seznamu dětí v cizí péči v obci. Podepsané oznámení o vstoupení dítěte do pěstounské péče zaslal zemskému výboru a obecnímu představenstvu domovské obce. Oznámení o vstupu dítěte do pěstounské péče podepisovali také pěstouni, jež dítě dostávali. Děti do pěstounské péče svěřoval obecní úřad, který také uschoval všechny tiskopisy týkající se této záležitosti.²⁶⁹

Obce, ve kterých se nacházely sirotčí kolonie, později sirotčí rady a spolky byly povinny vést náležitou evidenci o všech dětech, jež byly vychovávány v rodinách pěstounů. Evidence byla vedena i o pěstounech a o všech důležitých okolnostech a změnách ve výchově a ošetřování dítěte, které nastávaly zejména přestoupením dítěte do jiné pěstounské rodiny nebo ústavu a naopak. Velkou změnou bylo i vystoupení dítěte z péče. To nastávalo při smrti

²⁶⁷ Tamtéž, s. 74.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 72.

²⁶⁹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 147. Kart. č. 15. Péče o opuštěné a osiřelé děti.

dítěte či pěstounů, nebo také odevzdáním dítěte do nemocnice. Veškeré změny v ošetřování dítěte byly hlášeny zemskému výboru.²⁷⁰

Představitelé obcí a sirotčích rad ve spolupráci s lékařem, úřady a soudy měli za úkol vhodné pěstouny vyhledávat. Pěstouni byli navrhováni z rodin, které měly vhodné rodinné i finanční poměry a dalo se tedy předpokládat, že se o dítě patřičně postarají. Za pěstouny mohly být doporučeny jen osoby, které nepobíraly chudinskou podporu, neměly trvalou či nakažlivou chorobu, vedly mravný život, měly stálé a vhodné bydliště pro umístění dítěte, dostatek prostředků k vlastní obživě a byly téhož náboženského vyznání jako dítě, které jim mělo být svěřeno.²⁷¹

Svěření dítěte do pěstounské péče mohl provést obecní úřad v místě bydliště pěstounů jedině na základě příslušného povolení zemského výboru. Obecní úřad měl ale také možnost pěstounům dítě odebrat. Dopravit dítě na obecní úřad v místě bydliště pěstounů příslušelo dosavadním ošetřovatelům, příbuzným dítěte či domovské obci dítěte. Záleželo na tom, komu bylo zákonem určeno o dítě pečovat. Pokud mělo dítě nějaké vlastní finance, uhrazovaly se výše zmíněné náklady z tohoto obnosu.²⁷²

Obecní úřad a později i členové sirotčích rad a spolků v místě bydliště pěstounů vykonávali bezprostřední dozor nad výchovou dětí v jejich rodinách. Příslušelo jim dohlížet nejen na způsobilost pěstounů, nýbrž také dbali na to, aby se dostalo dětem vhodné výživy a dalších elementárních potřeb. Kontrolováno bylo i ošetřování a výchova svěřeného dítěte. Při zpozorování nějakých nedostatků byly příslušné orgány povinny zajistit u pěstounů potřebnou nápravu. V případě, že to nebylo možné, byl kontaktován zemský výbor, který učinil další opatření.²⁷³

Pokud se chtěli pěstouni přestěhovat do jiné obce, nebo pokud z jakékoli příčiny dále nemohli či nechtěli o dítě pečovat, měli za povinnost tuto skutečnost ihned ohlásit příslušnému úřadu v místě jejich bydliště. Následně byla učiněna opatření pro jiné umístění dítěte a podána zpráva zemskému výboru. Pěstouni příslušnému úřadu museli rovněž oznamovat svěřením dítěte k léčení do nemocnice a podávat zprávu bezodkladně v den, kdy dítě bylo z nemocnice propuštěno. I o takových oznámeních byl informován zemský výbor. Problém nastal, pokud zemřeli oba pěstouni či jeden z nich a ten druhý nemohl z nějakého

---

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž.

důvodu pečovat o výživu a výchovu dítěte. V takovém případě museli být ihned ustanoveni noví způsobilí pěstouni.²⁷⁴

Někteří pěstouni dostávali na výživu a výchovu dítěte tzv. vychovací příspěvek. Ten jim náležel od prvního dne svěřeni dítěte do jejich péče. Příspěvek mohli čerpat, dokud bylo dítě v jejich péči. Vyplácení příspěvku pomíjelo dnem vystoupení dítěte z péče nebo dnem smrti dítěte. Za dobu, po kterou bylo dítě ošetřováno a léčeno v nemocnici, pěstounům nenáležel žádný vychovací příspěvek. Výplatu příspěvku mohl předběžně zastavit obecní úřad, pokud měl pro to závažné důvody. Závažným důvodem bylo například ohrožení zdraví dítěte kvůli nakažlivé nemoci v rodině pěstounů.²⁷⁵

Výši příspěvku na výživu a výchovu stanovoval v každém konkrétním případě zemský výbor. Částka příspěvku byla vyplácena měsíčně a pěstouni neměli nárok na žádné další příspěvky. Zemský výbor tedy neposkytoval finance pěstounům na domácí léčení dítěte ani na pohřební výlohy. Úhrada takových nákladů příslušela buď příbuzným dítěte, příslušné domovské obci nebo se výdaje hradily z peněz dítěte.²⁷⁶

Pěstouni měli určité povinnosti ke svěřeným dětem. „*Pěstouni jsou povinni poskytovat jim veškeré potřeby životní a pečovat o jejich řádnou výchovu.*“²⁷⁷ Pokud dítě chodilo do školy, muselo každoročně po ukončení školního roku předkládat zemskému výboru vysvědčení. Protože „*[...]když by zemský výbor z vysvědčení seznal, že mravní chování dítěte je špatné, neb prospěch v učení nápadně slabý a nedostatečný, zjistí příčiny toho a je odstraní, po případě dle potřeby učiní opatření, aby dítě k jiným pěstounům bylo přeloženo.*“²⁷⁸

U osiřelých a opuštěných zdravých dětí se vždy přikláněly příslušné orgány k výchově rodinné před výchovou ústavní. Pokud totiž bylo osiřelé dítě svěřeno do péče pěstounům, vytvářela se mezi pěstouny a svěřenci citová pouta. Děti se necítily tolik osaměle, a to ani po dosažení zletilosti a osamostatnění. Stále se měly kam vracet. Této skutečnosti ústavní výchova nikdy nemohla dosáhnout. Rodinná péče byla v Čechách i na Moravě velice podobná. Největší část osiřelých a opuštěných dětí přicházela na venkov, a to do rodin, které zrovna blahobytem neoplývaly. Nutno však říci, že nikdy nebyly děti svěřovány tam, kde

---

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ Tamtéž.

vládla nouze. Sirotci a nalezcenci přicházeli hlavně do rodin dělnických, řemeslnických a do rodin menších rolníků.²⁷⁹

O vztahu mezi pěstouny a jejich svěřenci nebylo třeba pochybovat. Svědectví nám mohou poskytnout oba světové válečné konflikty, které měly na život všech neblahý dopad. Ve válečných dobách nikdo z pěstounů nevypověděl své svěřené dítě, i když příspěvek na péči byl nepatrný, spíše symbolický nebo vůbec žádný. To vypovídá o skutečném rodinném poměru mezi pěstouny a jejich svěřenci.²⁸⁰

Pěstounů se zpravidla nedostávalo, a proto se na to zemské ústředí péče o mládež v Praze i v Brně snažilo v člancích různých časopisů upozorňovat. Okresní péče o mládež v rámci své činnosti vyhledávaly pro osiřelé a opuštěné děti vhodné a majetkově dobře situované osoby, které by byly ochotny převzít závazek měsíčního přispívání finanční částkou na výživu a výchovu dítěte až do doby, než se bude moci osamostatnit. Tyto osoby byly nazývány patrony opuštěných a osiřelých dětí.²⁸¹

Roku 1940 se konala akce Lidových novin, kde bylo apelováno na čtenáře, aby se přihlásili jako patroni. Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně se rozhodla využít této akce, aby plánovitě vybudovala instituci Ochránců moravských dětí jako trvalého sociálního zařízení s podobným účelem, jaký na Moravě plnila zemská sirotčí dotace. Získané ochránitele a jejich prostředky zemská péče zaměřovala především na děti nějakým způsobem nadané.²⁸²

Lidé, kteří se chtěli stát patrony opuštěných a osiřelých dětí, zasílali přihlášky zemským ústředím v Praze nebo v Brně. Pokud se patrony stali, platili měsíční příspěvek. Někteří však posílali pouze jednorázové dary. Přihlášky těchto jednorázových dárců přijímaly příslušné okresní péče o mládež.²⁸³

Podobně jako patroni, přispívali na mládež i kmotři. Dítě nadále zůstávalo v prostředí, ve kterém žilo. Mohla to být vlastní rodina, pěstounská rodina nebo okresní dětský domov. Kmotři podle svých možností finančně na kmotřence přispívali, starali se o jeho zdraví, školní prospěch a dávali mu vědomí, že je tu někdo, kdo má zájem. Kmotři a kmotřenci se v některých případech i navzájem navštěvovali, a tím upevňovali svůj vztah.²⁸⁴

---

²⁷⁹ SECKÝ, Rudolf. *Sirotčinec anebo rodina*, s. 19, 21, 22.

²⁸⁰ Tamtéž, s 27-28.

²⁸¹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 147. Kart. č. 15. Péče o opuštěné a osiřelé děti.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 456. Kart. č. 134. Dozor nad dětmi v cizí péči.

²⁸⁴ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 343. Kart. č. 89. Akce získávání kmotrů pro osiřelé a opuštěné děti.

Zájemci mohli přijít sami do budovy České zemské péče o mládež na Moravě v Brně a určit si o jaké dítě by se chtěli starat. Jakého kmotřence (dívku, chlapce a v jakém věku) by si přáli, mohli sdělit rovněž dopisem. Zemská péče se snažila podle svých možností kmotrům vyhovět. Aby se zájemci mohli o dítěti předem informovat, zasílala Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně popisný list a popřípadě i fotografii dítěte. Pokud tedy byla k dispozici.²⁸⁵

Že to tak opravdu probíhalo, nám dokazuje dopis od Boženy Mikuláškové²⁸⁶ ze 17. února 1946: *"Vážená sociální péče, přihlásila jsem se jako kmotra do Vaší kmotrovské akce a tiskopisem jsem byla vyzvána, abych se dostavila do Vaší úřadovny. Chtěla jsem si vybrat dítě pokud možno z Brna nebo z okolí, ale z technických důvodů jsem se nemohla dostavit [...], abych si vybrala kmotřence. Proto Vás prosím, abyste mi přidělili holčičku, pokud to bude možné z nějakého dětského domova ve stáří od 6 - 10 roků. Mohu na ni přispívat stokorunou měsíčně. Chci jí být dobrou tetičkou. Prosím, abyste mi napsali její jméno a bydliště. S úctou Božena Mikulášková."*²⁸⁷

5.1.3 Adopce

Velmi často se stávalo, že pěstouni nebo i jiní lidé chtěli přijmout cizí dítě za vlastní. To umožňovala adopce. Jednalo se o smlouvu, mezi osvojitelem (adoptantem) a dítětem či jeho zákonným zástupcem.²⁸⁸ Člověk, který chtěl dítě adoptovat, musel splňovat řadu podmínek. Vhodnou osobou byl ten, kdo nesložil slib, že zůstane svobodný, neměl vlastní nebo legitimované manželské děti a svým věkem již překročil padesát let.²⁸⁹ Bylo také nutné, aby byl minimálně o osmnáct let starší než adoptovaný.²⁹⁰

Děti narozené mimo manželství mohly být svými rodiči pouze legitimovány, nikoliv adoptovány. Pokud adoptovali manželé, museli být oba starší padesáti let. Připouštěla se i možnost, že z manželského páru mohl adoptovat pouze jeden. V případě, že měla být adoptována osoba nezletilá, mohlo se tak stát pouze se svolením jejího otce. Jestliže otec neměla, tak svolení přecházelo na matku, poručníka nebo sborový soud I. instance. Svolení

---

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Osoba neznámá.

²⁸⁷ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 343. Kart. č. 89. Akce získávání kmotrů pro osiřelé a opuštěné děti.

²⁸⁸ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 70.

²⁸⁹ Tůma tvrdí po dosažení věku 40 let. In TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 70.

²⁹⁰ Co jest adopce?. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 3, s. 13.

otce bylo třeba i za podmínky, že byla adoptovaná osoba zletilá. Pakliže bylo svolení odmítnuto bez náležitých důvodů, mohla být podána u vrchního soudu stížnost.²⁹¹

Adopcí obdržel přijatý příjmení osvojitele nebo rodné příjmení osvojitelkyně. Zároveň mu však zůstávalo jeho dřívější jméno. Adopcí nabýval adoptovaný všech práv manželského dítěte. Měl tedy nárok na výchovu, výživu a zaopatření. Dále také získal právo na zákonný dědičný podíl, věno a výbavu. Pokud s tím jedna ze stran nesouhlasila, musela být stanovena smlouva, co všechno adoptovanému náleželo a co ne.²⁹²

Po adopci přecházela otcovská moc na osvojitele. A jakmile osvojitel otcovskou moc převzal, poručníkovi nezletilého skončila jeho funkce. Příslušným soudem adoptovaného, který měl případně řešit nejasnosti či problémy, byl soud osvojitele. Lidé, kteří dítě adoptovali, neměli zákonné dědičné právo na pozůstalost adoptovaného. Pokud bylo dítě nezletilé, mohla být adopce zrušena, avšak jen se svolením soudu a zástupce nezletilého, kterým byl otec, opatrovník nebo poručník. Dítě následně přecházelo opět pod moc manželského otce. Vzájemnou smlouvou mohl být poměr mezi osvojencem a jeho osvojitelem zrušen, avšak ve většině případů se tak nestávalo.²⁹³

Od adopce bylo nutné oddělovat poměr mezi pěstouny a schovanci. Tento poměr vznikal tím, že někdo (schovatel, pěstoun) přijal cizí dítě (schovance) do své péče, aby dítě vychovával a živil.²⁹⁴ Schovance si totiž mohl vzít každý bez omezení, protože na rodinných poměrech dítěte se nic neměnilo. Svolení soudu bylo třeba pouze v tom případě, jestliže se uzavírala smlouva, při níž byla práva dítěte nějak omezována. Například pokud bylo ve smlouvě, že se nezletilé dítě vzdá další podpory od rodičů, nebo pokud se dítě zavázalo zůstat do určité doby u pěstounů. Poměr mezi pěstounem a schovancem mohl být kdykoliv zrušen.²⁹⁵

5.1.4 Dozor na péči o osiřelé a opuštěné děti

Při vykonávání dozoru na děti v rodinách bylo třeba, aby dozorčí osoby měly možnost být ve stálém kontaktu s dětmi svěřenými do pěstounské péče. Tímto způsobem kontrolovali pěstouny, zda se o svěřené děti správně starají. Veřejný dozor na péči o děti osiřelé a opuštěné měly podle poručenských soudů vykonávat zemské a okresní výbory v Čechách, a na Moravě a ve Slezsku pouze zemské výbory, protože se na výchovu a zaopatření v rodinách přispívalo

²⁹¹ Tamtéž, s. 13.

²⁹² Tamtéž, s. 13.

²⁹³ Tamtéž, s. 13.

²⁹⁴ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 70.

²⁹⁵ Co jest adopce?. In *Ochrana dítěte* 1, 1912, č. 3, s. 13.

pěstounům z veřejných prostředků. Příspěvky byly vypláceny zejména z prostředků obcí nebo případně i z prostředků od organizované soukromé dobročinnosti.²⁹⁶

Ve skutečnosti dozírali na péči místo veřejných orgánů tzv. důvěrníci sirotčích spolků později okresních péčí o mládež. Tito důvěrníci vykonávali svou práci bezplatně. Zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských ze 30. června 1921, č. 236 Sb. a n. pověřoval ministra sociální péče, aby určil způsob dohlížení na děti v cizí péči a děti nemanželské do čtrnácti let. Na základě tohoto zákona bylo možné v případě, že se nenašel dostatečný počet důvěrníků, kteří prováděli dozor na děti zdarma, ustanovit dozorčí důvěrníky, jimž se za jejich práci platilo. Tito následně dohlíželi i na neplacené důvěrníky, zda pracovali zodpovědně i bez nulové finanční kompenzace.²⁹⁷

I ústavy, kterým byly svěřeny osiřelé a opuštěné děti, měly povinnost poskytovat a nahrazovat těmto dětem nedostatek péče vlastních rodičů. Na výkon veřejné péče o mládež v sociálních zařízeních dohlížely vedle poručenského soudu, který byl nejvyšším orgánem chudinské péče, i zemské a okresní výbory v Čechách, a na Moravě a ve Slezsku pouze zemské výbory.²⁹⁸

Osiřelé, opuštěné, „zpustlé a mravně ohrožené“ děti, jež patřily do některé moravské obce, podporoval zemský sirotčí fond na Moravě. Na základě domovského zákona měly tyto děti rovněž nárok na zaopatření z veřejných prostředků. Tyto děti byly ve většině případů na náklady zemského sirotčího fondu svěřovány do péče ústavů určených k výchově a ošetřování nebo do péče pěstounům.²⁹⁹

Správa i dozor zemského sirotčího fondu nad všemi záležitostmi péče o sirotky příslušela opět moravskému zemskému výboru. Výbor rozhodoval, kterým dětem se měly poskytovat finanční prostředky. Stanovoval způsob, jak měly být zaopatřeny a zároveň dohlížel, aby děti byly řádně vychovány a mohly se v pozdějším věku osamostatnit.³⁰⁰

Domovské obce měly podporovat zemský moravský výbor. K výkonu této povinnosti mělo obecní představenstvo zřídit pomocný orgán, nebo kooperovat se sirotčí radou, pokud v obci působila. Výbor stanovoval, jakým způsobem měly sirotčí rady při dozoru nad výchovou dětí spolupracovat, a též vedl za financování zemského sirotčího fondu podrobné záznamy o osobních záležitostech ošetřovaných a vychovávaných dětí.³⁰¹

---

²⁹⁶ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 100.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 100.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 100.

²⁹⁹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 456. Kart. č. 134. Dozor nad dětmi v cizí péči.

³⁰⁰ Tamtéž.

³⁰¹ Tamtéž.

5.1.5 Dozor na ústavní péči

Česká zemská péče o mládež na Moravě byla výnosem zemského úřadu v Brně ze dne 24. července 1932 čís. 25406-IV-9 přijata ke spolupráci s dozorčími orgány k výkonu dozoru na děti bez postižení v soukromých ústavech na Moravě. Na ochranu podle zákona č. 256/21 Sb. měly nárok děti v cizí péči. A to i děti manželské a nemanželské do čtrnáctého roku života, jež byly v jiné péči než u otce nebo matky, ať už bezplatně či za nějaký poplatek. Takovéto ochrany však nemohly využívat děti, jež byly v péči pod veřejným dozorem, například ve státní péči. Tato ochrana se nevztahovala ani na děti, které byly v cizí péči jen přechodně.³⁰²

Ústavem se podle vládního nařízení č. 29/1930 Sb. rozumělo zařízení, jehož účelem bylo nahrazovat nedostatek péče vlastních rodičů pro větší počet dětí, než mohl převzít do své péče pěstoun. Minimální počet dětí měl být sto čtyři. Těmito pečovatelskými zařízeními byly myšleny sirotčince, výchovny, dětské domovy a útulny. Jednalo se převážně o ústavy dotované zemským ústředím pro péči o mládež v jednotlivých okresech, ale i o pečovatelská zařízení sponzorovaná například určitými spolky, nadacemi či jednotlivci.³⁰³

Dozor nad dětmi v ústavní péči vykonával zemský úřad. Nejvyšším státním orgánem dohlížejícím na tuto péči bylo Ministerstvo sociální péče. K výkonu dozoru si úřad přibíral další zemská ústředí působící na ochranu dětí a mládeže, jež byla zřízená v obvodu jeho působnosti. Dozor zemských úřadů a Ministerstva sociální péče se podle zákona a vládního nařízení o ochraně dětí v cizí péči vztahoval na výchovu a zaopatření dětí po hmotné stránce, čímž byla myšlena výživa, ošacení, ubytování a ošetřování.³⁰⁴

Zemský úřad ustanovoval osoby, které měly vykonávat dozor na děti v ústavech. Pokud s ním spolupracovala Česká zemská péče o mládež na Moravě, ustanovovala dozorčí osoby ona a úřad byl pouze o všem informován. Dozor na děti v pečovatelských zařízeních měl být svěřen jedině osobám s patřičným vzděláním o ústavní výchově, které byly pro výkon dozoru způsobilé.³⁰⁵

Ústav, jenž chtěl přijímat do své péče děti, na které se vztahovaly směrnice vládního nařízení č. 29/1930 Sb., musel vlastnit povolení, které udělovat výhradně zemský úřad, v jehož obvodu působnosti sídlil. Úřad mimo to schvaloval i jeho řád a stanovy. Podmínkou

---

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ Tamtéž.

pro získání povolení bylo, aby pečovatelské zařízení mělo všechny předpoklady zaručující dětem náhradu nedostatečné péče vlastní rodiny.³⁰⁶

Ústavní řád a stanovy musely obsahovat informace týkající se cíle ústavu a prostředků, jakými ho měl docílit. Dále musely zmiňovat, kdo byl jeho majitelem, jak se opatrovaly hmotné prostředky a kdo hradil případný finanční schodek. Musela být v nich rovněž stanovena organizace, správa, zabezpečení péče o chovance po stránce hmotné i výchovné. „*Ústav musí býti upraven a zařízen po stránce hospodářské, technické, zdravotní i výchovné tak, aby plně vyhovoval svému účelu.*“³⁰⁷ V případě, že ústav vlastnil školu, která poskytovala dětem školní výuku, musel prokázat dodržování podmínek stanovených zákonnými a školskými předpisy.³⁰⁸

Zemský úřad měl právo zakázat přijímání dětí do ústavní péče dočasně či trvale. A to v případě, že ústav, ačkoliv byl již dvakrát příslušným orgánem vyzván, neodstranil do předem stanovené lhůty závady, které byly překážkou k jeho správnému fungování. Ústav, který měl ke dni 1. července 1930 ve své péči děti, na které se vztahoval dozor, byl vyzván zemským úřadem, aby prokázal plnění všech zákonem stanovených předpisů. Vyzvání musela správa zařízení vyhovět nejdéle do jednoho roku ode dne doručení. Pokud se tak nestalo, ústav neměl povolení přijímat další děti do své péče.³⁰⁹

Ústav musel být zařízen a upraven tím způsobem, aby vyhovoval všem zdravotním požadavkům a umožňoval chovancům náležitý vývoj. Jednotlivci museli být podrobováni lékařským prohlídkám nejen při vstupu do ústavní péče. Pokud děti onemocněly, personál zajišťoval lékařská ošetření, případně převoz do nemocnice.³¹⁰

Dále měla mít správa ústavního zařízení v evidenci všechny osobní údaje o svých chovancích. Byla rovněž povinna vést účetnictví a předkládat výroční zprávy o své činnosti zemskému úřadu, popřípadě zemskému ústředí. Ústavní správa byla povinna poskytnout dozorčím orgánům volný přístup do ústavu i všechny potřebné informace. Dozorčí orgány především ověřovaly, zda ústav pečuje o správný tělesný, rozumový a mravní vývoj všech svých chovanců. Všechna zařízení sociální péče musela vyhovovat zákonem stanoveným podmínkám.³¹¹

---

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ Tamtéž.

Příslušné dozorčí orgány byly oprávněny nahlédnout do veškerých místností ústavu, zkontrolovat vybavení a přesvědčit se o způsobilosti ústavního personálu. Při vstupu do ústavu se dozorčí musely prokazovat potvrzeným průkazem od zemského úřadu. Při prohlídkách se kontrolovalo, zda měl ústav povolení pro přijímání dětí do své péče a zda splňoval všechny podmínky předepsané jeho stanovami a úřadem. Bylo nutné zjistit, zda byl ústav vybaven vhodným způsobem, aby zcela vyhovoval svému účelu. Dále bylo dohlíženo, jestli vyhovoval požadavkům zejména zdravotním a umožňoval bezproblémový zdravotní vývoj chovanců.³¹²

Pokud měl ústav svého lékaře, byly kontrolovány i vstupní lékařské prohlídky dětí a četnost lékařských vyšetření u chovanců. Revidován byl i personál pečovatelského zařízení, zda je způsobilý ke svému povolání a jakým způsobem se o výchovu dětí staral. Dozor též sledoval, jaké děti byly do ústavu přijímány a jestli tam vůbec patřily. Dbalo na to, aby vychovatelné děti nebyly začleňovány mezi děti nevzdělavatelné. Kontrolována byla i evidence osobních údajů chovanců a péče o propuštěné chovance po jejich osamostatnění. Správa ústavu byla povinna předložit seznam všech chovanců s jejich spisy i své záznamy o jednotlivých dětech a poté každé dítě představit.³¹³

Dohlížet se rovněž muselo na výchovu, výživu, ošacení, ubytování a ošetřování dětí. Dozíráno bylo též na správné vedení účetnictví a předkládání výročních zpráv o činnosti ústavu České zemské péči o mládež na Moravě. Pokud šlo o výběr, třídění chovanců, o způsob jak postupovat při léčení, nápravě a začleňování dětí do výdělečných zaměstnání, spolupracovaly dozorčí orgány na Moravě s odbornou poradnou pro péči o postiženou mládež při Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně. V nejasných případech spolupracovaly s poradnou i u ústavů pro mládež bez postižení.³¹⁴

O jednotlivých prohlídkách všech zařízení sociální péče podávaly dozorčí orgány písemné zprávy na předepsaných tiskopisech dozorčí komisi. Dozorčí komise poté písemné zprávy hodnotila a následně podala správě ústavu, respektive jeho majiteli informace o výsledcích prohlídky. Toto oznámení musela být vypracována nejpozději do třech měsíců po vykonání prohlídky. Zprávu s návrhy na vhodné opatření podávala zemskému úřadu Česká zemská péče o mládež na Moravě. Program ročních prohlídek ústavů stanovovalo

---

³¹² Tamtéž.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Tamtéž.

předsednictvo zemské péče, s přihlédnutím k pracovním možnostem dozorčích orgánů, položkám svého rozpočtu a návrhům dozorčí komise.³¹⁵

---

³¹⁵ Tamtéž.

6 Sociální péče o postiženou mládež na Moravě v první polovině 20. století

„Zvláštní sociální ochrany a pomoci potřebují ti, kdo stížení jsou nějakým trvalým nevyléčitelným nedostatkem duševním nebo tělesným. Jsou to zejména osoby duševně vadné - slabomyslné nebo epileptické - dále osoby slepé a hluchoněmé, které trpí nedostatkem smyslovým, a osoby zmrzačené, jež strádají nějakou vadou tělesnou.“³¹⁶

Těmto osobám bylo nutné pomoci, avšak nejen po stránce lékařské, ale také po stránce právní. Právní ochrana spočívala v tom, že občanský zákoník umožňoval za jistých podmínek u psychicky postižených osob omezení jejich způsobilosti k právním činům. Tím je chránil nejen před hmotnými ztrátami. Odebrání svéprávnosti mohlo být úplné či neúplné. Zbavit zcela svéprávnosti mohl soud psychicky postižené osoby starší sedmi let na základě znaleckých posudků. Tato osoba pak nebyla zodpovědná za své činy a jejich následky, a musela mít stanoveného opatrovníka, jež vše za soudního dozoru zastával.³¹⁷

Částečně omezenou svéprávnost měly osoby trpící psychickým postižením lehčího rázu. Tito lidé mohli své právní záležitosti zastávat jako osoby nezletilé. Zástupcem takových osob byl takzvaný podpůrce, jenž za dozoru soudu spolurozhodoval při osobní i majetkové správě podobně jako otec či poručník u nedopělého. V oboru trestního práva byla trestní odpovědnost zcela vyloučena, pokud byl pachatel nesvéprávný. Jestliže byl pachatel trestného činu svéprávný ale psychicky postižený, bylo to u soudu bráno za polehčující okolnost.³¹⁸

Kromě ochrany v oboru práva soukromého a trestního měla ještě větší význam ochrana a pomoc veřejnoprávní. Tato sociální ochrana zahrnovala především snahu o to, aby se postiženým osobám dostalo vzdělání, které by umožňovalo rozvoj jejich fyzických i psychických schopností. Snahou bylo naučit postiženou mládež nějakému zaměstnání, kterým by se alespoň částečně mohla v budoucnu zabezpečit. Zaměstnání mělo být rovněž zdrojem radosti v jejich životě. Způsob školního i praktického vzdělání se řídil přirozeně stupněm a druhem postižení.³¹⁹

Aby vzdělání mělo smysl, musela být postiženým dětem přizpůsobena metoda vyučování i volba povolání. Vzdělání muselo být silně individualizováno, jelikož rozdíly v psychických i fyzických schopnostech postižených osob byly velké. Individuální vzdělání

---

³¹⁶ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 174.

³¹⁷ Tamtéž, s. 174.

³¹⁸ Tamtéž, s. 175.

³¹⁹ Tamtéž, s. 176.

však nebylo možné v normálních školách, protože učitelé v nich neměli odborné vědomosti a zkušenosti, aby se postiženým dětem mohli náležitě věnovat. Bylo třeba zřídit školy zvláštní, jejichž zařízení a vyučovací metody by byly přizpůsobeny individuálním potřebám a nedostatkům postižených dětí.³²⁰

Zemskému zákonodárství bylo školskou novelou z 2. května roku 1883, č. 53 povoleno učinit vhodná nařízení k založení škol a vychovatelem pro postižené děti. Opatření však byla stanovena pouze na Moravě. Ostatní země Rakouska-Uherska této možnosti nevyužily. Na Moravě byl vydán i zvláštní zemský zákon ze dne 18. února 1890, č. 33, dle kterého se vyučování hluchoněmým a slepým dětem poskytovalo výchovnými ústavami pro hluchoněmé a slepé. Stanovy a osnovy těchto specializovaných ústavů schvalovalo ministerstvo školství. Pro vyučování hluchoněmých nebo nevidomých dětí museli mít učitelé i ředitel zvláštní kvalifikaci.³²¹

Uvedená zařízení měla svůj praktický význam pouze v případě, že se jednalo o osoby postižené, které však byly nějakým způsobem schopny vzdělání a práce. Ústavy bohužel nemohly pomoci osobám bez výše zmíněných schopností, protože tito lidé trpěli fyzickými i psychickými poruchami zároveň a nebyli trvale schopni se sami zaopatřit. Pokud navíc neměli žádný majetek, rodiče či jiné osoby, které by se o ně postarali, byli zpravidla odkázáni na pomoc sociální chudinské péče.³²²

Fyzicky a psychicky postižených osob se rovněž dotýkalo ustanovení zákona z 30. dubna 1870, č. 68 a zákona z 13. července 1922 č. 236 Sb. Podle zmíněných zákonů byly jednotlivé obce povinny psát soupis osob, které užívaly trvalého chudinského zaopatření, „[...]jakož i soupis mrzáků, hluchoněmých, slepých, kreténů, chorobomyslných a jiných osob neduživých, nad nimiž přísluší obecnímu nebo obvodnímu lékaři dozor zdravotní, dodati je tomuto lékaři a oznamovati mu i všechny nastalé změny a přihlížeti k jejich opatrování.“³²³

Morava měla k dispozici v první polovině 20. století poměrně dostatek zařízení, co se týče druhů ústavů pro jednotlivé kategorie postižených dětí. V péči o fyzicky postižené byl k dispozici ústav Zemského spolku pro péči o zmrzačené v Brně - Králově Poli s dětským oddělením zemské nemocnice zaměřeným na ortopedii. Tuto péči doplňovala ortopedická klinika v zemské nemocnici. Pro děti hluché, němé, nedoslýchavé a špatně mluvící měla Morava k dispozici po léčebné stránce ušní a nosní kliniku v Brně a ušní a nosní oddělení

---

³²⁰ Tamtéž, s. 177.

³²¹ Tamtéž, s. 181.

³²² Tamtéž, s. 186.

³²³ Tamtéž, s. 186.

v zemských nemocnicích. Léčbu nevidomých dětí a dětí s vadami zraku zajišťovala oční klinika v Brně a několik očních oddělení v zemské nemocnici.³²⁴

Zemská autonomní správa na Moravě pomáhala financovat různé zemské ústavy pro péči o hluchoněmé a slepé. Mezi takové ústavy na Moravě patřil Zemský ústav pro výchovu dítek hluchoněmých v Ivančicích, Zemský ústav pro výchovu dětí hluchoněmých v Lipníku, Zemský ústav pro výchovu hluchoněmých ve Valašském Meziříčí a v Šumperku. Dále k těmto ústavům náležel Zemský ústav pro výchovu nevidomých v Brně.³²⁵

Pro mládež psychicky postiženou a pro děti trpící epilepsií bylo na Moravě a ve Slezsku také dostatek zařízení v podobě ústavů pro psychicky nemocné, které se nacházely v Brně, Přerově, Olomouci, Moravské Ostravě, Opavě, Klimkovicích a Krnově.³²⁶ Zemská autonomní správa dotovala Zemský ústav pro idiotické a epileptické dívky v Litovli a Zemská útulna pro epileptické a slabomyslné hochy ve Vizovicích. Z veřejných ústavů fyzicky a psychicky postiženým osobám také sloužily chorobince a chudobince.³²⁷

Na Moravě existovala i řada ústavů soukromých, které doplňovaly nedostačující zemské ústavy. Náležel k nim Ústav slepců v Chrlicích finančně podporovaný spolkem s názvem Péče o slepé na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku v Brně. Mezi ně ale také patřil Ústav pro děti duševně úchylné v Kelči spolufinancovaný Českou zemskou péčí o mládež na Moravě, Ústav pro výchovu a vyučování slabomyslných děvčat v Brně a Ústav pro výchovu slabomyslných chlapců ve Střelcích, které byly oba dotovány konventem sester Dominikánek v Brně.³²⁸

Aby se postižením u dětí předešlo a nemusely být tak umístovány do ústavu, byla nutná preventivní péče. Ta zahrnovala u dětí fyzicky postižených léčení rachitidy a tuberkulózy kostí v akutním průběhu nemoci. Za prevenci byl rovněž považován správný výběr povolání, kterým se mělo bojovat proti úrazům. Dále měla být mládež poučována, jakým způsobem podat první pomoc. Pokud se jednalo o děti psychicky postižené, preventivní péče spočívala ve zřizování pomocných škol, jež jim byly k dispozici a pomáhaly rodinám v jejich výchově.³²⁹

---

³²⁴ KOTEK, Karel. Zúčelnění péče o mládež úchylnou v zemi Moravskoslezské. In *Péče o mládež* 12, 1933, č. 7, s. 210, 211.

³²⁵ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 182.

³²⁶ KOTEK, Karel. Zúčelnění péče. In *Péče o mládež* 12, 1933, č. 7, s. 210, 211.

³²⁷ TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež*, s. 182.

³²⁸ Tamtéž, s. 183.

³²⁹ Tamtéž, s. 159.

6.1 Sociální péče o fyzicky postižené děti

Na počátku 20. století v Čechách ani na Moravě péče o tělesně postižené děti nebyla téměř nijak zajištěna. V zahraničí však již fungovaly specializované ústavy, kam byli fyzicky postižení umisťováni a kde o ně bylo postaráno. Ještě v roce 1912 nebyl v Čechách ani na Moravě vybudován žádný veřejný ústav pro fyzicky postižené, který by poskytoval kromě péče i všeobecné vzdělání a výuku nějakému řemeslu, aby se postižení později dokázali osamostatnit a uživit se. V Čechách sloužil pro děti s postižením pouze jeden soukromý dívčí ústav v Praze. Na Moravě žádné takové zařízení nefungovalo. A to i přes to, že podle statistiky zde bylo k roku 1912 na 700 fyzicky postižených dětí, kterým se všeobecné vzdělání nijak neposkytovalo.³³⁰

Děti s tělesným postižením musely být nejprve vyhledány, aby jim mohla být poskytnuta odborná péče. Výzva k vyhledání těchto dětí byla uveřejněna v časopise „Ochrana dítěte“, jenž vyšel 15. července 1913.³³¹ „*Děti zmrzačelé musí býti všady zvláště vyhledávány a rodiče přemlouváni, aby jim opatřili odbornou pomoc. Žádáme sirotčí rady a sirotčí spolky, aby nám dále zasilaly žádosti za vyléčení a případné umístění mrzáčků v útulku.*“³³²

Nejstarším výchovným a vzdělávacím zařízením pro děti a mládež s tělesným postižením byl Jedličkův ústav v Praze, který zahájil svou činnost v dubnu 1913.³³³ Od té doby začaly být ústavy pro fyzicky postižené děti a mládež postupně zřizovány v Liberci, Brně a i v dalších městech. Při budování organizace péče o tělesně postižené děti a mládež na Moravě bylo využíváno veřejných i soukromých zařízení, která byla pro tento účel k dispozici či se snadno mohla přizpůsobit speciálním potřebám péče o fyzicky postižené děti.³³⁴

Ústavy pro postižené začaly vznikat, protože postižená mládež dosud vyrůstala bez náležité lékařské a výchovné péče, což jejímu zdravotnímu stavu nijak neprospívalo. Postižené dítě potřebovalo odborné léčení, které trvalo dlouhou dobu a někdy i celý život. Tělesná vada navíc omezovala školní docházku, pokud ji neznemožnila zcela. Postižené děti nejčastěji pocházely z téměř nemajetných rodin, a proto o ně rodiče ani nemohli dostatečně pečovat. V dospělosti byli pak fyzicky postižení odkázáni opět na pomoc druhých, i když

³³⁰ Péče o děti zmrzačené. In *Ochrana Dítěte* 1, 1912, č. 3, s. 10.

³³¹ Děti zmrzačelé. In *Ochrana dítěte* 2, 1913, č. 4, s. 12.

³³² Tamtéž.

³³³ VAŠEK, (?). Péče o mrzáčky. In *Ochrana Dítěte* 8, 1919, č. 2, 3, s. 6.

³³⁴ KOTEK, Karel. Zúčelnění péče o mládež úchylnou v zemi Moravskoslezské. In *Péče o mládež* 12, 1933, č. 6, s. 160.

výsledky ze zahraniční i domácí praxe dokládaly, že díky náležitě lékařské i výchovné péči se tyto lidé mohli stát více či méně soběstační.³³⁵

Zakládání ústavů pro tělesně postižené mělo velký význam. Mnoho fyzicky postižených se v dospělosti živilo žebráním. Tento problém se ústavy snažily odstranit tím, že děti vedly k práci a učily je různým řemeslům. Nebylo to však jednoduché.³³⁶ „*Praktický výcvik zmrzačelého k vhodnému obživnému zaměstnání velmi ztěžují zakořenělé, třeba nesprávné předsudky, že zmrzačelý nemůže se vyučiti a s úspěchem věnovati obživné práci mezi zdravými...*“³³⁷ Hlavním cílem sociální péče o tělesně postižené bylo připravit dotyčné na alespoň částečné osamostatnění. Díky pomoci, kterou ústavy nabízely, se mnoho fyzicky postižených dokázalo finančně zabezpečit, a tudíž jim později nemusely být vypláceny žádné nebo alespoň ne tak vysoké finanční příspěvky. Zakládání ústavů tedy bylo i jakousi prevencí před žebráním tělesně postižených osob.

Zemské ústavy pro postižené byly souborem několika ústavů, jež se lišily poskytovanými službami, věkem chovanců a stupněm jejich postižení. Provozně tato zařízení se sebou souvisela a některá na sebe i navazovala. Byly budovány dětské internáty se speciální školou pro děti tělesně postižené. Na ně navazovaly internáty pro učně a studenty obou pohlaví se speciální pokračovací školou. Vznikaly i azyly pro děti a dospělé, kteří trpěli nevyлéčitelnými nemocemi a byli neschopni práce. Dalším typem byla různá zařízení pro péči o dospělé, kteří byli fyzicky postižení, ale schopni práce, a přesto z nějakého důvodu odkázáni na pomoc druhých.³³⁸ Důvodů mohlo být hned několik. Tito lidé sice mohli být schopni práce, ale například ne takové, aby se mohli sami uživit. Nebo neměli nikoho, kdo by se o ně staral a pomáhal jim.

Česká zemská péče o mládež na Moravě se zaměřila na preventivní opatření proti vzniku fyzického postižení a jeho psychických důsledků.³³⁹ Preventivní péče totiž tvořila jakousi základnu spočívající v boji proti příčinám i následkům postižení. Prevence spočívala v očkování. Příkladem je záškrt, který způsoboval dětem různá postižení. Očkování proti němu dokázalo jeho následkům zabránit. Dále se zjistilo se, že polovina slepců oslepla následkem očního zánětu. Z této příčiny bylo možné slepotě zabránit včasným zákrokem lékaře, zpravidla při porodu dítěte tím, že se dítěti ošetří oči ochranným prostředkem.³⁴⁰

---

³³⁵ CHLUP, Jan. *Program a plán*, s. 5.

³³⁶ Tamtéž, s. 5.

³³⁷ Tamtéž, s. 5.

³³⁸ MZA Brno. Česká zemská péče o mládež na Moravě. Inv. č. 567. Kart. č. 172. Péče o zmrzačelé.

³³⁹ CHLUP, Jan. *Program a plán*, s. 8.

³⁴⁰ Díky tomuto preventivnímu opatření se snížil počet nevidomých dětí.

„Dobrá pomoc při porodu uchrání dítě velmi často od zmrzačení, zachycení dítěte při porodu z matky s pohlavní chorobou uchrání je včasným zákrokem před slepotou, z matky trpící tuberkulosou včasné odloučení zachrání dítě od tbc.“³⁴¹ V každém případě byla možnost dítěti nějak pomoci dříve, než onemocnělo nebo se jeho postižení stalo natolik závažné, že muselo být umístěno do ústavu se specializovanou péčí.³⁴² Nezbytným doplňkem se stala i péče represivní. Byla prováděna tam, kde již postižení nebylo možné odstranit.³⁴³

Pro zlepšení dosavadní péče o fyzicky postižené na Moravě a ve Slezsku bylo ve třicátých letech 20. století založeno zemské léčebné ortopedické oddělení v Brně. Postupně byla zřizována ortopedická oddělení v Olomouci (1939), Uherském Hradišti (1947), Ostravě (1948), Jihlavě (1950) a Opavě (1950). Vybudovat samostatnou ortopedickou kliniku na Moravě se podařilo až v roce 1978 při Masarykově univerzitě v Brně.³⁴⁴

Na Moravě a ve Slezsku prováděl péči o fyzicky postižené děti, mládež ale i dospělé Zemský spolek pro péči o zmrzačené v Brně. Stal se tak pomocnou institucí veřejné správy, a tudíž i České zemské péče o mládež na Moravě. Zemský spolek zajišťoval léčbu tělesných vad, výuku a výchovu postižených dětí, dále zabezpečoval, aby se chovanci vyučili řemeslu a také jim obstarával zaměstnání. Péče o moravskoslezské fyzicky postižené děti, dospívající mládež i dospělé byla ve třicátých letech stabilizována, avšak vývoj se nezastavil a bylo neustále co zlepšovat.³⁴⁵

6.1.1 Ústav pro fyzicky postižené děti v Králově Poli

Ústav byl zřízen v roce 1919 v zámečku v Brně - Králově Poli Zemským spolkem pro léčbu a výchovu mrzáků na Moravě. Česká zemská péče o mládež na Moravě však ústav z velké části financovala. V pramenech můžeme najít, že ústav byl nazýván Kociánka. Pojmenování vzniklo podle ulice, kde se ústav nacházel. Snahou tohoto zařízení bylo poskytovat fyzicky postiženým, avšak vzdělavatelným dětem zdravotní péči, včetně léčby a rehabilitace.³⁴⁶ Mimo to jim zajišťoval domov, výchovu, individuální všeobecné školní popřípadě i odborné vzdělání, aby se i tyto děti mohly jednou osamostatnit a žít vlastní prací

³⁴¹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 176. Kart. č. 20. Učitelé (všeobecně).

³⁴² KOTEK, Karel. Zúčelnění péče. In *Péče o mládež* 12, 1933, č. 6, s. 159.

³⁴³ Tamtéž, s. 159.

³⁴⁴ CHLUP, Jan. *Program a plán*, s. 8.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 7.

³⁴⁶ ŠIBÍČKOVÁ, Jitka. *Založení ústavu sociální péče pro tělesně postiženou mládež Kociánka*. Encyklopedie dějin města Brna, 4.8.2012 [cit. 2013-02-13].

URL: < http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=948>.

zcela nebo alespoň v nejdosažitelnější možné míře.³⁴⁷ Vzdělání s přihlédnutím k tělesnému postižení dětí probíhalo v souladu s tehdejšími platnými školskými předpisy. Ústav se stal známým díky vzniku divadla Hastman, s jehož představeními vystupovali chovanci v brněnských i mimobrněnských divadlech. V zámeckém parku se pravidelně konaly tzv. Poutě mrzáků. Byly to oblíbené lidové slavnosti, při kterých chovanci prodávali vlastní výrobky, a tím pomáhali zlepšovat finanční situaci ústavu. Po druhé světové válce byl ústav znárodněn a svěřen pod přímou správu státu. V důsledku toho nastala i změna jména na Zemský ústav tělesně vadných.³⁴⁸

Ústav z počátku neměl velkou kapacitu, avšak poskytováním péče fyzicky postiženým získal takový úspěch, že v roce 1927 byl sestaven program pro celkové rozšíření a vybudování léčebných, výchovných a zaopatřovacích ústavů pro tělesně postižené v Králově Poli jako střediska ústavní péče na Moravě a ve Slezsku. Program byl schválen dne 29. června 1928 valnou hromadou Zemského spolku pro péči o zmrzačené a následně uskutečňován.

Aby ústav dosáhl svého účelu, měl čtyři oddělení - obytné, nemocniční, školní a dílenské. Obytné oddělení mělo jedinci poskytovat veškeré potřeby, jež nabízela výchova v rodině. V nemocničním oddělení zajišťoval léčení tělesných vad ale i odborné rady ústavní lékař. K léčbě i rehabilitaci postižených sloužily ortopedické i fyzioterapeutické pomůcky. Ve školním oddělení působili odborně vzdělaní učitelé, kteří v účelně vybavených učebnách a školních dílnách, individuálně poskytovali chovancům ústavu vzdělání základní, popřípadě odborné. Zvláštním úkolem ústavní školy bylo, aby učitelé ve spolupráci s lékaři u chovanců objevovali fyzické či psychické schopnosti a individuální výchovou je vedli k největšímu možnému rozvoji. Pro jedince s psychickým postižením bylo zřízeno zvláštní školní oddělení a pro malé děti mateřská školka. Dílenské oddělení sloužilo chovancům, kteří již absolvovali školní docházku. V odborných učebnách, ateliérech, řemeslných dílnách, hospodářství a zahradnictví se pod dozorem a vedením odborníka učili zaměstnání, kterým by se se zřetelem na jejich fyzická postižení mohli v budoucnu živit. Pokud ústav nemohl některému jedinci nabídnout zvláštní odborné vzdělání, zajišťoval mu vzdělání mimo ústav v živnostenských, zemědělských a průmyslových podnicích a odborných školách.³⁴⁹

---

³⁴⁷ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 111. Kart. č. 9. Stanovy a různé instrukce.

³⁴⁸ ŠIBÍČKOVÁ, Jitka. *Založení ústavu sociální péče pro tělesně postiženou mládež Kociánka*. Encyklopedie dějin města Brna, 4.8.2012 [cit. 2013-02-13].

URL: < http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=948>.

³⁴⁹ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 111. Kart. č. 9. Stanovy a různé instrukce.

Do ústavu byly přijímány fyzicky postižené osoby obojího pohlaví do osmnácti let. Nebylo ale určeno, od kolika let může být dítě do ústavu svěřeno. Tělesná pohyblivost a funkce jednotlivých orgánů byla u těchto osob omezena většinou vrozenou vadou nebo nemocí či úrazem, proto nemohly normálním způsobem získat potřebné vzdělání vhodné pro budoucí povolání. Pokud by děti nebyly svěřeny do odborné péče, kde by se jim dostalo i vzdělání, zůstaly by doživotně odkázány na pomoc druhých.³⁵⁰

O přijetí dítěte do ústavní péče rozhodoval spolkový výbor na základě návrhu ústavního ředitele. Spolkový výbor měl také pravomoc rozhodovat o vyloučení chovance a to na základě zjištění lékaře a vychovatele, že postižený je psychicky i fyzicky v pořádku, nebo je schopen absolvovat vzdělání normálním způsobem. Jestliže bylo pro zjištění výše zmíněných podmínek třeba dlouhodobějšího pozorování, bylo dítě přijato do ústavu pouze provizorně. Postižení, pro které nebylo místo anebo důvod k trvalému pobytu v ústavu, mohli být přijati do ambulantního léčení, vyučování nebo praktické výuky.³⁵¹

Nebylo-li se zástupci dítěte domluveno jinak, ústav poskytoval svým chovancům veškeré zaopatření, léčbu a vzdělání až po dobu, kdy se stali schopnými k samostatné obživě. V kontaktu s chovanci ústav zůstával i po jejich odchodu z ústavní péče. Zajímal se o jejich zaměstnání i poměry v jakých žili, a to většinou formou korespondence. Často byl i v kontaktu s jejich zaměstnavateli. Byl to totiž právě ústav, který bývalým klientům pomáhal najít práci. V některých případech je i ustanovoval za své zřízence.³⁵²

Pro přijetí osoby do Ústavu pro zmrzačené v Králově Poli bylo třeba podat na ředitelství ústavu žádost o přijetí doloženou křestním listem nebo výtahem z matriky, domovským listem a výkazem o majetkových poměrech rodičů dítěte. Dále bylo nutné přiložit takzvaný popisný arch postiženého, který byl vyplněn rodiči nebo pěstouny, lékařem, učitelem a potvrzený obecním představenstvem. Důležitá byla i informace od lékaře, že dítě ani nikdo v rodině dítěte netrpí nakažlivou nemocí. Nesmělo chybět prohlášení otce, respektive zákonného zástupce, že pro případ přijetí dítěte do ústavu se vzdává vlivu na jeho výchovu a způsob léčení, což muselo být potvrzeno soudem.³⁵³

Otci podle paragrafu 147 Všeobecného občanského zákoníku náležela moc otcovská. Otec měl povinnost zastupovat své nedospělé děti, starat se o ně a vychovávat je.³⁵⁴ Toho se tedy musel vzdát, aby mohlo být dítě přijato do ústavu. Zřejmě se tak muselo stát proto, aby

---

³⁵⁰ Tamtéž.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Tamtéž.

³⁵³ Tamtéž.

³⁵⁴ Všeobecný zákoník občanský císařství rakouského. Díl I. Paragraf 147.

ústav mohl rozhodovat o výchově dítěte, jeho léčbě i aktivitách. Následně nemohlo docházet ke sporům mezi vedením a rodiči, pokud se názory na určité záležitosti lišily.

K žádosti o přijetí muselo být také přiloženo závazné prohlášení rodičů, otce nebo jiné právní osoby o výši a způsobu placení peněžního příspěvku na dítě. Tento příspěvek musel být placen po celou dobu pobytu dítěte v ústavu. Postižení, kteří byli nemajetní, mohli být přijati bezplatně. Taková situace nastala tehdy, když bylo schváleno, že příspěvek bude placen ze zemského sirotčího fondu, domovské obce či jiné právní osoby.³⁵⁵

Správa ústavu náležela spolkovému výboru zvolenému valnou hromadou Zemského spolku pro léčbu a výchovu mrzáků na Moravě. Spolkový výbor dohlížel na vedení a pořádek v ústavu.³⁵⁶

Po zaměstnancích ústavu bylo vyžadováno určité chování. *„V chování vyžaduje se na personálu, aby si vždy a všude byl pamětliv, že službu svou koná v ústavě léčebně-výchovném. Snášelivost a svornost, vzájemná ochota, zdvořilost, uctivost a úslužnost, čestnost a mravnost, jemné způsoby a vyjadřování, laskavé a přímé chování k dětem, úzkostlivost ve dbání dobrého jména ústavu, nevynášení ústavních příhod na venek jsou vlastností, které musí míti ústavní zaměstnanec. U koho by scházely, nehodí se do ústavu.“*³⁵⁷

6.1.1.1 Život v ústavu

„Chovanci ústavu pro zmrzačené v Králově Poli dostávají v ústavních internátech v mezích spolkové možnosti vše, co po stránce tělesné, duševní a společenské péče potřebují.“ O děti bylo pečováno v dětském obytném oddělení, o mladistvé v obytném oddělení učňovském a dospělí byli umístěni v obytném oddělení pro dospělé. Vedoucí dětského oddělení byla pěstounka, které pomáhaly pomocnice. Učňovské oddělení a stejně tak oddělení pro dospělé vedli volení zástupci z chovanecké samosprávy. Pro zabezpečení chodu všech oddělení byli dle potřeby ustanovováni dozorcí. Určen musel být i pedagogický rádce, jenž byl volen z učitelského sboru. Správu všech obytných oddělení měla v kompetenci správkyňe a pedagogický rádce. Tito dva a členové učitelského sboru představovali výchovný poradní sbor obytných oddělení.³⁵⁸

Nebylo-li jinak nařízeno, vstávali chovanci-učni v 6.30h a chovanci-žáci v 6.40h. Za včasné vstávání u žáků byla zodpovědná pěstounka, u učňů vychovatel. Děti si musely ustlat

---

³⁵⁵ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 111. Kart. č. 9. Stanovy a různé instrukce.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Tamtéž.

³⁵⁸ Tamtéž.

své postele a po odchodu posledního z ložnice musela pěstounka či vychovatel místnost vyvětrat. Poté se chovanci myli studenou vodou a čistili si zuby. Oblékali se v šatně, kde si vždy večer odkládali své oděvy a obuv. Na vše vždy dohlížela a se vším jim pomáhala pěstounka.³⁵⁹

Od 7h byla přichystána snídaně. Učni snídali v 7h a žáci v 7.15h. Kdo přišel pozdě, ztrácel na snídani nárok. Posléze následoval úklid ložnice, koupelny, šatny, jídelny, třídy i dílny. Docházka mimo ústav do školy či do učení chovance neosvobozovala od výkonu těchto úklidových prací. Veškeré aktivity, které po nich byly vyžadovány, vykonávali samozřejmě přiměřeně jejich schopnostem. Za práci byl zodpovědný vychovatel. Nutno však poznamenat, že těžkých úklidových prací se chovanci neúčastnili. Hlavním záměrem běžných úklidových prací bylo, aby se dítě naučilo pořádku a čistotě, a také aby se naučilo starat se o své věci co možná nejvíce samostatně. „*Probuzení smyslu pro práci vůbec a tělesné osamostatnění, jakož i pěstění vědomí zodpovědnosti, jsou cílem tohoto výchovného zařízení.*“³⁶⁰

V 8h se shromáždili žáci ve svých třídách k vyučování, které trvalo podle rozvrhu hodin. Ten vždy schvaloval městský školní výbor. Rozvrh hodin trval dopoledne nejdéle do 12h, odpoledne pak od 14-16h. Za příznivého počasí se vyučovalo i v parku. V 10h o přestávce se podávala chovancům svačina a třídy se větraly. Pečlivě umytí a upravení museli být učni ve 12.05h a žáci ve 12.30h v jídelně na svých místech, kde se podával oběd. U každého stolu byli určeni 2 vychovatelé, kteří jídlo přinášeli i odnášeli. Na vše dohlížel vždy jeden člen z učitelského sboru. Imobilním chovancům pomáhaly s jídlem pěstounky. „*Jídlo je vážný a důležitý tělesný úkol. Třeba jísti klidně, čistotně, nehltavě, obratně.*“³⁶¹ Po jídle chovanci urovnali stůl a vypláchli si ústa. Kdo se opozdil, musel se omluvit.³⁶²

Mezi 13.30-14.30h byli chovanci, kterým to bylo předepsáno, ortopedicky ošetřováni. Ostatní v tomto čase měli tělocvik, nebo si mohli hrát pod dozorem pěstounky. Ve 14.15h nastával čas odpolední svačiny. Po svačině byly děti zaměstnány dle denního programu - například hrou či prací na zahradě a vše opět probíhalo pod dozorem. V 17.45 se měly začít připravovat k večeři, která byla pro větší chovance v 18h a pro menší v 18.15h. Po večeři bylo do 19h volno. Od 19-20h byly děti zabavovány opět dle programu. V létě byly převážně venku. V zimě pak probíhaly různé večerní zábavy a vzdělávací kurzy jako například

---

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Tamtéž.

³⁶¹ Tamtéž.

³⁶² Tamtéž.

přednášky, divadlo, čítárna a podobně. Také si chovanci každý den opakovali učební látku toho dne probranou a připravovali se na vyučování následujícího dne.³⁶³

Nejpozději ve 20.50 se děti musely začít připravovat ke spánku, což znamenalo uložit si oděv a obuv na určené místo, umýt se a vyčistit si zuby. I při těchto činnostech byl nad nimi vykonáván dozor. Po ulehnutí ke spánku bylo třeba zachovat naprostý klid a ve 21h musela být všechny světla zhasnuta. Číst si v posteli bylo zakázáno. Za klid a pořádek byl zodpovědný vychovatel.³⁶⁴ Je vidět, že chovanci měli v ústavu každodenní řád, který neměl být porušován, a proto byli všichni personálem kontrolováni. Šlo tedy o disciplinaci, kterou ve svém díle Dohlížet a trestat popisuje Michel Foucault.³⁶⁵

O prázdninách byl denní program jiný. Po ranním úklidu chovanci pracovali na zahradě nebo ve třídách. Také se oddávali různým hrám na rozvíjení tělesných i rozumových schopností. Vždy s nimi musel někdo z personálu spolupracovat a dohlížet na ně.³⁶⁶

Jiný denní program byl i o nedělích a o svátcích. „*Určitá chvíle svátečního dopoledne, nejlépe mezi 9 až 10 hodinou věnována je malé domácí schůzce. Čistě ustrojení shromáždí se chovanci a volný personál ku světlé, povznášející chvílce, zasvěcené rozjímání o mravních povinnostech člověka, názorným výkladům o společenském chování, poslouchání básní, zpěvu, hudbě, prováděným buď domácími silami, neb pozvanými hosty.*“ Nedělní odpoledne byla věnována hraní, vycházkám do okolí Brna, návštěvám výstav a podobně. O bezpečnost se v těchto chvílích staral doprovázející člen učitelského sboru, kterému pomáhala pěstounka. K samostatným vycházkám museli mít chovanci zvláštní povolení a ta pak odevzdávali při odchodu u vrátného, který kontroloval a hlásil čas návratu.³⁶⁷

V domácím řádu byla řada omezení. Chovancům nebylo dovoleno stát se členem různých spolků a politických stran. Členství v různých sdruženích mládeže povolovalo ředitelství ústavu. Nikdo nesměl v ústavních prostorách kouřit a mládež mladší 18 let nemohla kouřit vůbec. Stejně tak jim bylo zakázáno pít alkohol. Chovanci starší 18 let směli kouřit, ale pouze mimo ústav. Děti nesměly zbytečně utrácet ani prodávat cokoli ze svých vlastních věcí bez vědomí a souhlasu správy ústavu. O hospodaření s penězi byly povinny si

---

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Tamtéž.

³⁶⁵ FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-86019-96-9.

³⁶⁶ MZA Brno. ČZPM Brno. Inv. č. 111. Kart. č. 9. Stanovy a různé instrukce.

³⁶⁷ Tamtéž.

vést záznamy. Ztráta nějakého předmětu se musela hlásit. Nalezený předmět se odevzdával správkyňi.³⁶⁸

Domácí řád se však také vyjadřoval povinnostem a právům, které náleželi všem přijatým do ústavu. Chovanci byli povinni se chovat slušně a brát ohled na ostatní. Rovněž se od nich vyžadovalo, aby plnili nařízení vedoucích osob. Měli však právo si na příkazy stěžovat, pokud se jim zdály neadekvátní. Jestliže se chovanec nechoval ve shodě s domácím řádem, nesl za své jednání plnou zodpovědnost a byl mu udělen odpovídající trest. Tresty udělovala samospráva ústavu a mohly být následující: domluva, pokárání před výborem samosprávy se zápisem do protokolu o schůzi, odnětí výhod, zvýšení pracovních povinností, pokárání před všemi chovanci, písemná stížnost rodičům, zákaz vycházek, záznam do kvalifikační listiny a výstraha na vyloučení. Jde však o to, jestli tu vůbec byla možnost vyloučení, protože v pramenech nikde není, že by tato situace nastala. Děti mohly být i odměňovány, a to za své dobré chování a píli. Odměnou byla například nějaká čestná funkce nebo nové oblečení.³⁶⁹

Ústav pro zmrzačelé v Králově Poli měl nemocniční oddělení, na které se domácí řád rovněž vztahoval. Nemocní byli povinni vyhovět všem ustanovením domácího řádu a stejně tak zvláštním nařízením nemocničního personálu. Neuposlechnutí se trestalo napomenutím, případně při opětovném přestupku propuštěním z nemocničního oddělení. Ve všech nemocničních místnostech musela být zachována čistota. Z toho plynula pro pacienty povinnost tento pořádek udržovat. S každým nově přijatým pacientem byl sepsán ve správní kanceláři protokol. Poté musel pacient odevzdat svůj oděv, jenž mu byl po celou dobu pobytu uschován. Následovala očistná koupel, eventuelně ostříhání vlasů a oholení vousů. Teprve po vykonání těchto záležitostí, byl pacientovi přidělen nemocniční oděv a lůžko. Každý nově přijatý nemocný měl nárok na čisté ložní prádlo. Výměna ložního a osobního prádla pak probíhala pravidelně jednou týdně. Užívání vlastních přikrývek dovoleno nebylo. Mobilní pacienti museli vstávat v předepsanou hodinu a po ranní očištění upravit své lůžko. Imobilním pacientům poskytovala při těchto činnostech pomoc ošetřovatelka. Každý nemocný dostával předepsanou stravu. Zbytky potravin se odevzdávaly do kuchyně a pacienti nesměli jíst jinou stravu, než jim lékař nařídil.³⁷⁰

Nemocní se museli během pobytu v léčebném oddělení chovat tiše a slušně. Rovněž se museli podrobovat lékařem předepsanému léčení a dietě. Pacienti směli přijímat pouze

---

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Tamtéž.

návštěvy nejbližších příbuzných, jiné osoby mohly být případně z návštěvy vyloučeny. Návštěvy byly povoleny pouze v ustanovenou dobu a v zájmu nemocného je bylo možno kdykoliv zakázat. Každý nemocný byl oprávněn vykonávat, co mu jeho náboženské vyznání ukládalo, avšak ostatní pacienti tím nesměli být rušeni. V nemocničním oddělení se nacházela knihovna, ze které si mohli pacienti knihy půjčovat a čtením si krátit dlouhé chvíle. Při propuštění z ústavu musel pacient vrátit ošetřovatelce veškeré prádlo a ta mu poté navrátila jeho oděv a vše ostatní, co při svém přijetí do ústavu odevzdal k uschování.³⁷¹

Domácí řád také obsahoval pokyny pro návštěvníky ústavu. Každý návštěvník ústavu hlásil účel své návštěvy vrátnému a měl dbát jeho pokynů. Prohlídku ústavu, zahrady i mimořádnou návštěvu chovanců povoloval ředitel nebo jeho zástupce. Návštěvy rodičů a příbuzných byly dovoleny pouze v neděli a ve svátek od 10 do 12h a od 14 do 17h. Návštěvy imobilních pacientů byly povoleny každý den od 14 do 16h. Návštěvníci měli zakázáno vcházet do obytných místností chovanců a jiných provozních místností ústavu. Pro hosty byly vyhrazeny pouze takzvané hovorny. Přinést chovancům nějaké dary bylo možné jedině se svolením ředitele. „*Návštěvníci se důrazně žádají, aby dětem ústavním nedávali peněz, neboť tyto dary ponižují a vychovávají k žebrotě.*“ Všichni při odchodu z ústavu podléhali předepsané kontrole u vrátného. Návštěvník mohl v ústavu přespát, avšak pouze se svolením ředitele nebo jeho zástupce. K přespání byla určená místnost pro hosty.³⁷²

Domácí řád se vztahoval také na zaměstnance bydlící v ústavu. Ti měli vedle povinností nájemníků ještě povinnosti vyplývající z bydlení v léčebně-výchovném ústavu. Každý v ústavu bydlící zaměstnanec byl povinen udržovat byt, jeho příslušenství i ostatní části budovy v čistotě a pořádku. Zaměstnanec ručil za veškeré škody, které se vlastním zaviněním či zaviněním členů jeho rodiny v bytě či budově staly. Mít v bytech podnájemníky povoloval pouze ve výjimečných případech výbor spolku. Svolení spolku potřeboval zaměstnanec také tehdy, pokud měl mít návštěvu trvající déle jak týden. Chovat domácí zvířata bylo nájemníkům zakázáno. V bytech také nemohl být hluk, který by rušil v ostatních místnostech. „*Zvláštní povinností všech v ústavu bydlících je býti nejlepším výchovným příkladem pro ústavní chovance a chrániti dobré jméno i majetek ústavu.*“³⁷³

Ustanovením domácího řádu se musely podrobit všechny osoby v ústavu. Každý jednotlivec byl povinen do týdne znát obsah tohoto řádu, a pokud došlo k nedodržování

---

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Tamtéž.

uvedených ustanovení, stíhal tyto přestupky formou napomenutí či odebrání určitých výhod ředitel ústavu nebo jeho zástupce.³⁷⁴

6.1.2 Sociální péče o hluchoněmé děti

O hluchoněmé děti z Moravy a Slezska bylo postaráno v ústavech, které se nacházely pouze na Moravě. Všechny byly světské, veřejné a plně hrazené ze zemských prostředků. Roku 1832 byl založen v Brně první ústav pro hluchoněmé. Zde se zpočátku vyučovalo pouze německy, až v roce 1863 zde byly zřízeny také české třídy. Pouze ústav v Brně nedostačoval, a proto byly roku 1894 vybudovány další dva nové ústavy v Lipníku nad Bečvou a Ivančicích. Každý měl kapacitu pro sto dětí. Zde se vyučovalo pouze česky, a tak české děti z brněnského ústavu byly přemístěny do Ivančic. Ústav v Brně zůstal vyhrazen německým hluchoněmým dětem. Pro ně byl roku 1907 vystavěn další ústav v Šumperku. Do něj byli v roce 1918 přestěhováni chovanci z brněnského ústavu, protože ten byl tohoto roku zrušen. V roce 1911 byl na Moravě založen pro sto padesát českých hluchoněmých dětí ústav ve Valašském Meziříčí.³⁷⁵

Na počátku 20. století se mělo za to, že hluchota mohla být zaviněna dvěma způsoby - rodiči a náhodnými vlivy. Velmi často podle dobových názorů byla hluchota dětí způsobena následkem pohlavní nemoci, alkoholismu a příbuzenských sňatků rodičů. Mezi náhodné vlivy byly počítány úrazy a různé nemoci provázené oslabujícími účinky na organismus jako zápal, zánět mozkových blan či spála. Vliv na dítě mělo i zdraví rodičů, protože zdravým rodičům se hluché dítě narodilo jen ve výjimečných případech.³⁷⁶

Vývoj dětské řeči trval do šestého až sedmého roku života. Pokud dítě ohluchlo v průběhu tohoto vývoje, většinou úplně oněmělo, i když předtím již disponovalo nějakou slovní zásobou. Záleželo na tom, zda již dítě umělo číst a psát. V případě, že ano, dítě ve většině případů mluvit nepřestalo. Jeho řeč se však lišila od původní. Tyto děti mluvily jednotvárněji a vyskytovaly se u nich různé logopedické problémy.³⁷⁷

Učitelé hluchoněmých dětí v Československé republice byli organizováni ve třech zemských spolcích, a to v českém, moravském a slovenském. Tyto spolky dohromady tvořily Svaz spolků učitelů hluchoněmých v Československé republice, který vydával měsíčník s názvem „Revue pro vzdělání a výchovu hluchoněmých“. Tento svaz také zřídil ústřední

---

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*, s. 6.

³⁷⁶ LÁTAL, František. Sociální postavení hluchoněmých. In *Ochrana dítěte* 8, 1920, č. 4-6, s. 15.

³⁷⁷ Hluší a hluchoněmí. In *Péče o mládež* 24, 1945, č. 3, s. 74.

knihovnu, která byla k dispozici všem učitelům pro hluchoněmé z Československé republiky. V Čechách a na Moravě byli učitelé hluchoněmých placeni příslušnou zemí, na Slovensku je platil stát.³⁷⁸

Do dvacátých let 20. století byla sociální péče hlavně věnována dětem a mládeži bez postižení. Teprve od této doby se veřejná péče začala více zaměřovat i na děti, které byly nějakým způsobem postižené - hluchoněmé, nevidomé, fyzicky či psychicky postižené. Zvláštní místo zaujímal hluchoněmí, protože jejich vada nebyla na první pohled vidět, a tudíž mezi sociálními pracovníky i lidmi obecně vzbuzovali pouze malý zájem. Ve skutečnosti jejich postavení ve společnosti bylo velmi těžké. Co se týkalo vývoje hluchoněmých dětí a jejich uplatnění v pozdějším životě, byly na tom podobně jako psychicky postižení. Ztráta sluchu a následkem toho také ztráta řeči nepůsobily na psychický vývoj dítěte příznivě. Přesto tyto děti mohly dosáhnout určitého vzdělání. Bylo pouze nutné vybudovat speciální školy, kde by se hluchoněmí specifickým vyučováním naučili hlasitě řeči a všem dalším vědomostem jako děti bez postižení.³⁷⁹ Zde je patrné, že sociální péče se snažila postižené děti zařadit do společnosti, neodsouvat je na okraj. Tento názor lze potvrdit citací z knihy Václava Součka, jež byla vydána na konci dvacátých let 20. století. „*Úkolem dnešního vyučování je naučiti hluchoněmé mluvit, učiniti je společensky rovnocennými a odstraniti překážky, které jim brání v návratu do společnosti.*“³⁸⁰

První světová válka měla na vývoj specializovaného školství záporný vliv. Utrpěla jí většina škol pro hluchoněmé. Na Moravě ústavy v Lipníku, Valašském Meziříčí a Ivančicích byly použity k vojenským účelům jako nemocnice a útulky pro rekonvalescenty. Úplně zanikla činnost soukromého ústavu v Brně. Pro zlepšení situace, bylo třeba, aby státní i soukromé instituce začaly budovat nové školy a poskytovat více financí na tento problém. Stát kvůli špatným finančním poměrům ve dvacátých letech 20. století významnější pomoc odmítl a zavrhl i uzákonění povinné školní docházky pro hluchoněmé děti.³⁸¹

V Československé republice tedy na počátku dvacátých let 20. století nebylo školství pro hluchoněmé nijak vyvinuté, i když se tu vyskytovaly ústavy založené v 19. století. Největší překážkou pro rozvoj speciálního školství pro hluchoněmé bylo, že v Československé republice nebyla uzákoněna školní povinnost pro takto postižené děti. I široká veřejnost věnovala jen málo pozornosti této skutečnosti. Velkým problémem v mnoha

---

³⁷⁸ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*, s. 19-20.

³⁷⁹ LÁTAL, František. Ústavy pro hluchoněmé v republice československé. In *Moravsko-slezský obzor sociální péče* 1, 1921, č. 4, s. 36.

³⁸⁰ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*, s. 14.

³⁸¹ LÁTAL, František. Ústavy pro hluchoněmé, In *Moravsko-slezský obzor sociální péče* 1, 1921, č. 4, s. 37.

případech byli samotní rodiče hluchoněmých dětí, kteří je mnohdy nechtěli nebo nemohli dát do ústavu z finančních důvodů. „*Takových případů, že rodiče odeprou na vyzvání ředitelství dát dítě do ústavu jen z toho důvodu, že v něm ztratili dobrého pasáka krav, nebo že by je museli opatřit oblekem, je spousta.*“³⁸² Proto bylo apelováno, aby rodiče či pěstouni hluchoněmých dětí byli donuceni se postarat o vzdělání svého dítěte v ústavech pro hluchoněmé, jejichž síť se postupem času pomalu rozšiřovala.³⁸³

V Československé republice v roce 1921 počet ústavů pro hluchoněmé stoupl ze dvanácti na šestnáct. V Čechách se nacházelo sedm ústavů, ze kterých byly tři v Praze a další se nalézaly v Plzni, Hradci Králové, Českých Budějovicích a Litoměřicích.³⁸⁴ Pokud se zaměříme přímo na Moravu, ústavy byly vybudovány v Ivančicích, Lipníku, Šumperku a Valašském Meziříčí. Na Moravě byla situace nejpříznivější z celé Československé republiky. Bylo to dáno tím, že tu byl dostatek tříd, kde se hluchoněmé děti vyučovaly. Poměr dětí na počet tříd se po první světové válce a po převratu nijak zásadně nezměnil. V roce 1914 bylo na Moravě 390 hluchoněmých dětí na 36 tříd. Roku 1921 zůstal počet tříd zachován, ale počet dětí se zvýšil na 402. Situace v Čechách vypadala následovně. Roku 1914 tu bylo 380 dětí na 26 tříd, avšak v roce 1921 už bylo 448 dětí na pouhých 33 tříd. Také je důležité brát v úvahu, že na Moravě bylo vzděláváno 402 hluchoněmých na 2,5 mil. obyvatel. V Čechách to bylo 448 hluchoněmých na 6,5 mil. obyvatel. A to nebyly vzdělávány zdaleka všechny hluchoněmé děti. Odhadem jich dvakrát tolik zůstávalo doma, z důvodu nedostatku místa v ústavech. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi byl stav školství hluchoněmých ještě nepříznivější než v Čechách a na Moravě.³⁸⁵

Vzdělání hluchoněmých v Československé republice sloužilo hlavně k tomu, aby hluché děti naučilo mluvit a odezírat ze rtů mluvících. To bylo mnohem složitější než naučit hluchoněmé děti posunkovou řeč. Do ústavů totiž přicházely především děti, které neměly přirozený hlas a vydávaly spíše jen určité zvuky. Proto je učitel hluchoněmých musel nejprve naučit vydávat hlas. Toho dosahoval tak, že mu žáci přikládali ruce na hrudník a krk, a tak hmatem rozpoznávali chvění, ke kterému při mluvení docházelo. Poté se děti snažily o stejné chvění hrudníku a krku u sebe. Následně docházelo k učení snadných slov. Žáci seděli kolem učitele, který jasně artikuloval, a oni po něm jednotlivá slova opakovali. Tato výuka byla

---

³⁸² Tamtéž, s. 36.

³⁸³ Tamtéž, s. 37.

³⁸⁴ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*, s. 10.

³⁸⁵ LÁTAL, František. Ústavy pro hluchoněmé, In *Moravsko-slezský obzor sociální péče* 1, 1921, č. 4, s. 37.

časově náročná a závisela na schopnostech jednotlivých dětí. Proto bylo požadováno, aby v ústavech pro hluchoněmé nebylo ve třídě více než dvanáct žáků.³⁸⁶

Teprve na základě řeči se děti mohly učit dalším vědomostem. Nejméně čtyři roky trvalo, než získalo hluchoněmé dítě v ústavu přibližně takovou slovní zásobu, jakou mělo slyšící dítě při nástupu do školy.³⁸⁷ Pro dosažení co nejefektivnějšího vyučování byla nutná spolupráce specializovaného ušního, očního a noso-hrtanového lékaře. Mnoho hluchoněmých mělo určité zbytky sluchu, které díky lékařské péči zesílily a dítěti vše značně ulehčily.³⁸⁸ Nejdůležitějšími předměty v ústavech pro hluchoněmé byly vývoj řeči, učení mluvení a čtení ze rtů. Vedle těchto předmětů se hluchoněmé děti učily všem ostatním předmětům elementárního školství mimo zpěvu.³⁸⁹

O další vzdělání hluchoněmých v Československé republice nebylo postaráno. Oproti tomu v západních zemích mohli hluchoněmí dosáhnout i univerzitního vzdělání. Ze zahraničí byly známy případy, kdy například jedna hluchoněmá a slepá dívka³⁹⁰ dosáhla bakalářského titulu na univerzitě. Takových případů bylo více, a tak bylo patrné, že hluchota na intelekt neměla vliv. Vyšší i univerzitní vzdělání bylo však podmíněno všeobecnou povinnou školní docházkou, která u nás nebyla až do roku 1948 pro hluchoněmé děti uzákoněna. Přitom úsilí k řešení této otázky vyvinuli již roku 1919 sami hluchoněmí na shromáždění ke slavnosti dvaceti pětiletého trvání ústavu v Ivančicích. Tehdy Ministerstvu vyučování a národní osvěty podali memorandum, v němž žádali o zřízení měšťanské školy v Brně, setkali se však s neúspěchem.³⁹¹

Moravské zemské ústavy pro výchovu hluchoněmých byly soustředěny v malých spíše venkovských městečkách, což se nesetkalo s pozitivním hodnocením. Ústav totiž měl chovance, kteří z ústavu odcházeli, umístit do učení nebo do zaměstnání a být s nimi neustále v kontaktu. V malých městečkách ale bývalí chovanci většinou nenašli zaměstnání, a proto museli za prací odcházet do větších měst. Ústav tedy nadále nemohl kontrolovat poměry, v jakých žili. Bylo pouze na škodu, že umístění ústavů pro hluchoněmé neumožňovalo chovancům, kteří již ze školy odešli, stýkat se s jejich bývalými učiteli. Snahy ústavy

---

³⁸⁶ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*, s. 14.

³⁸⁷ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*, s. 16.

³⁸⁸ LÁTAL, František. Jaké cíle sledujeme při výchově a vyučování hluchoněmých. In *Československý obzor sociální péče* 1, 1921, č. 7-8, s. 84.

³⁸⁹ Hluší a hluchoněmí. In *Péče o mládež* 24, 1945, č. 3, s. 75.

³⁹⁰ Jmenovala se Helena Kellerová (1880-1968) a byla americkou spisovatelkou a učitelkou.

³⁹¹ LÁTAL, František. Sociální postavení hluchoněmých. In *Ochrana dítěte* 8, 1920, č. 4-6, s. 17.

přemístit nebyly uskutečněny kvůli tvrzení vedoucích osob ústavů, že by pochopení pro hluchoněmé ve velkých městech měli pouze učitelé a lékaři.³⁹²

V Čechách i na Moravě byly zřizovány také podpůrné spolky hluchoněmých. Byly to spolky slyšících, které pečovaly o hluchoněmé. Jejich účelem bylo poskytovat hmotnou podporu hluchoněmým, kteří byli nemocní či neměli práci. Úkolem bylo také pomáhat hluchoněmým osobám najít místa, kde by se mohli vyučit řemeslu a „[...] *vésti je k řádnému životu, sebevzdělání, vyhledávání jen pravých, zušlechťujících zábav, aby nesešli z cesty dobré a neskončili v mravní a tělesné bídě.*“³⁹³ Na Moravě pečoval o bývalé chovance ústavů pro hluchoněmé „Podpůrný spolek pro hluchoněmé v Ivančicích“, který byl založen v roce 1906. Dále zde také působil Zemský spolek učitelů hluchoněmých na Moravě, jenž vydával časopis s názvem „Noviny pro hluchoněmé“. Česká zemská péče o mládež na Moravě se snažila pomoci tím, že otevřela při ušní a nosní klinice v Brně poradnu, která byla určena pro rodiče hluchoněmých nebo nedoslýchavých dětí.³⁹⁴

Také sami hluchoněmí si vytvářeli spolky. Na Moravě existoval podpůrný a vzdělávací spolek ve Valašském Meziříčí a také v Moravské Ostravě. Snahou těchto spolků bylo vzdělávat a pomáhat. Spolky usilovaly také o vybudování různých útulků pro hluchoněmé, a tak na Moravě zřídila Zemská jednota hluchoněmých Útulnu hluchoněmých v Brně v Králově Poli.³⁹⁵

6.1.2.1 Zemský ústav pro výchovu hluchoněmých dětí v Lipníku nad Bečvou

Zemský ústav pro hluchoněmé děti v Lipníku nad Bečvou byl založen v roce 1894 a přijímal hluchoněmé z okresů moravských měst Hranice, Přerov, Kroměříž, Kyjov, Vyškov, Prostějov, Olomouc, Litovel, Šternberk, Zábřeh a Šumperk. Ze Slezska se ujímal dětí pouze z okresů měst Opava a Bílovec. Do své péče ústav přijímal hluchoněmé děti od 7 do 10 let na základě žádosti o přijetí. K žádosti bylo nutné přiložit křestní list popřípadě výtah z matriky, domovský list, očkovací průkaz a lékařskou zprávu, jež potvrzovala, že hluchoněmé dítě nemá žádné jiné postižení a nemoc kromě hluchoty. Rodiče, pěstouni nebo poručníci dítěte museli poskytnout doklad o svých finančních prostředcích nebo vysvědčení nemajetnosti.³⁹⁶

---

³⁹² Tamtéž, s. 16-17.

³⁹³ Tamtéž, s. 16.

³⁹⁴ SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*, s. 22.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 23.

³⁹⁶ Do zemského ústavu pro výchovu dětí hluchoněmých v Lipníku. In *Ochrana Dítěte* 1, 1912, č. 3, s. 11.

Rodiče, pěstouni nebo poručníci přispívali na péči a vzdělání hluchoněmého dítěte podle svého majetku. Hluchoněmé děti ze zcela chudých rodin měly péči zdarma, avšak oblečení a obuv museli dětem v ústavu zajišťovat všichni rodiče bez rozdílu.³⁹⁷

V organizačním statutu zemského ústavu bylo řečeno, že ředitelství ústavu mělo být neustále v kontaktu s chovanci, kteří již z ústavu odešli. Často tomu tak kvůli nedostatku financí nebylo.³⁹⁸ František Látal,³⁹⁹ jenž působil jako odborný učitel hluchoněmých na ústavu v Lipníku, prosazoval myšlenku zakládat ústavy pro hluchoněmé ve velkých městech. Zde by bývalí chovanci měli větší šanci naučit se nějakému řemeslu a také by zůstali v kontaktu a pod částečným dozorem ústavu.⁴⁰⁰

V Lipníku nad Bečvou na konci školního roku 1919/1920 vystoupilo z ústavu pro hluchoněmé 458 dětí, kteří pocházeli nejčastěji z rodin dělníků, domkařů, rolníků a různých řemeslníků a živnostníků. Úsilím ústavu bylo, aby se chovanci věnovali po absolvování ústavu nějakému řemeslu, protože pokud zůstávali dělníky na venkově, ztráceli opět řeč. Bylo to zaviněno tím, že na venkově při zemědělských pracích mluvit nepotřebovali. Ústav o tom dobře informoval rodiče hluchoněmých, a proto dosáhl toho, že 80% z chovanců bylo vedeno k nějakému řemeslu.⁴⁰¹

6.1.3 Sociální péče o nevidomé děti

V Brně byla v roce 1894 otevřena Útulna císaře Františka Josefa pro dívky slepé. Dále zde byl v roce 1898 založen Spolek pro podporu slepých na Moravě a ve Slezsku. Ten se snažil pomáhat všem slepým bez ohledu na věk či pohlaví. Snahou spolku bylo chránit slepé před bídou, vykořisťováním a nevhodným zacházením. Spolek také nevidomým hledal zaměstnání, aby se mohli osamostatnit. Díky němu si rovněž mohli slepí přivydělávat, protože spolek učil vyrábět nevidomé různé výrobky, dodával jim na ně suroviny a pak tyto výrobky prodával. Spolek pro podporu slepých na Moravě a ve Slezsku se tím snažil odstranit předsudky veřejnosti o schopnostech slepých. V nutných případech také slepcům přispíval finančně.⁴⁰²

Na počátku 20. století se učitelé nevidomých snažili, aby o slepé bylo patřičně postaráno. Nevidomým dětem pomáhali získat určitý všeobecný přehled například četbou

---

³⁹⁷ Tamtéž, s. 11.

³⁹⁸ LÁTAL, František. Sociální postavení hluchoněmých. In *Ochrana dítěte* 8, 1920, č. 4-6, s. 16.

³⁹⁹ František Látal byl rovněž ředitelem ústavu v Lipníku nad Bečvou. Datum narození a úmrtí je neznámé.

⁴⁰⁰ LÁTAL, František. Jaké cíle sledujeme, In *Československý obzor sociální péče* 1, 1921, č. 7-8, s. 82.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 83.

⁴⁰² JEČMÍNEK, Kristian. *Trojlistek nešťastníků*, s. 16, 22.

knih, návštěvami různých výstav a procházkami do přírody. Pro slepé byl od roku 1917 vydáván také časopis „Zora“. Problémem však bylo, že vychovaný a vzdělaný nevidomý nemohl získané vědomosti a dovednosti dále uplatnit. Získat práci bylo pro slepce těžkým úkolem. „*Samostatnost nevidomých je podmíněčná, t. j. závisí hlavně od 3 činitelů a to od: závodní jistiny, místnosti pro dílnu, od osoby, která by výrobky rozprodávala. Je na snadě, že u mnoha nevidomých těchto činitelů není - proto vzdor vší výchově a výcviku trpí tito nezaměstnaností a bídou.*“⁴⁰³

Na počátku dvacátých let 20. století katecheta brněnského ústavu pro nevidomé Norbert Stanislav Doležel⁴⁰⁴ začal pořádat na farnostech a různých slavnostech soukromé sbírky na podporu nevidomých. Během jednoho roku dokázal vybrat obnos ve výši 400000 Kč. Také od brněnského biskupa získal zámeček v Chrlicích u Brna. Všechno tento majetek poté daroval podpůrného spolku pro nevidomé. V roce 1922 byl zámeček v Chrlicích opraven a byly zde zřízeny košíkářské a kartáčnícké dílny. V listopadu stejného roku bylo do dílen přijato třicet absolventů ústavu pro nevidomé, kteří zde byli zaměstnáni. Jednalo se o osm dívek a dvacet dva chlapců. Dílny byly slavnostně otevřeny až 3. prosince 1922 a vedly je sestry Dominikánky z Řepčína. Hlavním úkolem bylo zajišťovat materiál pro výrobu a posléze hotové výrobky od slepých prodávat. Díky dílnám se nevidomí lidé se dokázali finančně zabezpečit a nemuseli pobírat podporu v nezaměstnanosti.⁴⁰⁵

6.1.3.1 Ústav pro slepé v Brně

Na přelomu 19. a 20. století byl Moravsko-Slezský ústav pro slepé v Brně největším ústavem pro vzdělání nevidomých na území Rakouska-Uherska. Tehdy zde bylo vzděláváno sto třicet chovanců - devadesát chlapců a čtyřicet děvčat. Do ústavu byly přijímány slepé děti mezi 7-15. rokem. Žádosti pro přijetí dětí z Moravy se měly podávat moravskému zemskému výboru v Brně. Zemské správní komisi pro Slezsko v Opavě se žádosti předkládaly, pokud se jednalo o děti ze Slezska. K žádosti o přijetí bylo nutné přiložit křestní list dítěte, domovský list, lékařskou zprávu, která potvrzovala, že slepé dítě bylo jinak zcela zdravé. Dále k žádosti muselo být připojeno školní vysvědčení dítěte. Pokud dítě do školy nechodilo, musela být přiložena zpráva, že bylo schopné vzdělání. Nesměl také chybět očkovací průkaz a tzv. vysvědčení chudoby nebo prohlášení rodičů či zákonných zástupců dítěte, jakou

---

⁴⁰³ ŠPIČKA, Antonín. Košíkářské a kartáčnícké dílny pro nevidomé v Chrlicích u Brna. In *Péče o mládež* 2, 1923, č. 1, s. 25.

⁴⁰⁴ Norbert Stanislav Doležel (1889-1958).

⁴⁰⁵ ŠPIČKA, Antonín. Košíkářské a kartáčnícké dílny, In *Péče o mládež* 2, 1923, č. 1, s. 25-26.

finanční částkou by na dítě měsíčně přispívali. Důležité bylo i prohlášení, že rodiče či zákonní zástupci dítěte nebo domovská obec zaopatří dítě, pokud by bylo z ústavu propuštěno. Správu ústavu muselo být ponecháno rozhodnutí, jak bude probíhat vzdělání a výchova dítěte a do kdy chovanec v ústavu zůstane. Vzdělání dětí s tímto postižením trvalo mnohem déle než u dětí zdravých, a proto většina z nich odcházela z ústavu mezi osmnáctým až dvacátým rokem věku.⁴⁰⁶

Moravsko-Slezský ústav pro slepé byl zřízen mezi léty 1844-1847. Postupem času se rozvíjel a řešil otázku péče a výchovy nevidomých. V roce 1909 se pozměnilo pojmenování na Moravsko-Slezský zemský ústav pro slepé. Dne 9. května 1919 moravský zemský výbor pronajal polovinu budovy státu ke zřízení vysoké zemědělské školy. Roku 1920 musel ústav poskytnout škole další část budovy. To značně zpomalilo rozvoj ústavu, protože k dispozici měl pouze několik místností. Tato událost narušila organizační i pedagogickou činnost. V ústavu byla umístěna škola pro nevidomé, mateřská školka, hudební oddělení. Nacházely se tam také místnosti pro výuku kartáčnického a košíkářského řemesla a místnost na ladění pian.⁴⁰⁷

Podle dobových názorů měl však ústav pro slepé obsahovat mateřskou školku, obecnou školu s vyššími požadavky pro normální děti a mládež, oddělení pro slepé, kteří byli navíc psychicky postižení. Dále v ústavu nemělo chybět oddělení pro polovidomé, oddělení pro později osleplé, odborné řemeslné dílny, hudební oddělení, místnost na ladění pian a příprava pro žáky, kteří chtěli absolvovat zkoušku pro měšťanskou školu jako doklad předchozího vzdělání pro státní zkoušky z hudby. V ústavu pro výchovu nevidomých v Brně však úplně chybělo oddělení pro slepé, jež byli navíc psychicky postižení, oddělení pro polovidomé a oddělení pro později osleplé. Pro nedostatek místa nebylo možné tato oddělení zřídit. Proto byly děti slepé, polovidomé, později osleplé, hluchoslepé i psychicky postižené všechny pohromadě, přestože to bylo pro jejich výuku naprosto nevhodné.⁴⁰⁸

Roku 1930 byl ústav přejmenován na Zemský ústav pro výchovu nevidomých a do roku 1938 sloužil pro děti české i německé národnosti. Od tohoto roku v Brně zůstali pouze chovanci české národnosti a německé děti odešli do německého ústavu v Ústí nad Labem. V roce 1948 došlo k uzákonění povinné školní docházky pro nevidomé

---

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 17.

⁴⁰⁷ ŠPIČKA, Antonín. Posavadní neúplné řešení otázky nevidomých. In *Péče o mládež* 1, 1922, č. 4, s. 95.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 95-96.

a při brněnském ústavu vznikla i osmiletá střední škola. O dva roky později byl ústav zestátněn a tím odpovědnost za výchovu a vzdělání nevidomých převzal stát.⁴⁰⁹

6.2 Sociální péče o psychicky postižené děti

Česká zemská péče o mládež na Moravě prováděla za spolupráce zemské školní rady v Brně soupis psychicky postižených dětí, které vstupovaly do školy a kterým se tam kvůli jejich postižení nedařilo. Do soupisu byly zaevidovány i děti od školní docházky osvobozené. Postižené děti rozdělovaly do šesti skupin. Do první skupiny patřily děti zmrzačené. Druhá byla pro děti hluché, němé, nedoslýchavé a špatně mluvící. Třetí skupinu tvořily děti slepé a děti s vadami zraku. Děti mravně ohrožené a vadné byly ve čtvrté skupině. Do páté skupiny Česká zemská péče o mládež na Moravě řadila děti duševně „úchylné“ a epileptické. Poslední skupinou byly děti jinak vadné. U dětí těchto skupin bylo sledováno čtrnáct druhů postižení. Byly to vada výslovnosti, debilita, zmrzačenost, silná krátkozrakost, velká nedoslýchavost, mravní ohroženost, idiocie, imbecilita, mravní vadnost, slepota na jedno oko, epilepsie, hluchoněmota, úplná slepota a jiná vadnost. Druhy postižení byly vyjmenovány sestupně od nejvíce zastoupeného druhu.⁴¹⁰ Z toho plyne, že nejvíce dětí mělo logopedické problémy.

Důležitým požadavkem sociální péče o děti a mládež s psychickým postižením byla spolupráce odborných lékařů, psychologů, pedagogů a sociálních pracovníků, jejichž znalosti a zkušenosti byly nezbytné jednak pro výzkum a třídění postižení, jednak pro stanovení nejvhodnějšího způsobu péče. Podstatné bylo také školení pracovníků, kteří s postiženými dětmi pracovali.⁴¹¹

Moravská zemská péče o mládež využívala služeb Odborné poradny pro péči o úchylnou mládež při Masarykově univerzitě v Brně. Tato poradna soustřeďovala ke spolupráci odborníky z lékařské fakulty, odborníky z oboru psychologie a pedagogiky z filozofické fakulty a odborné pracovníky z oblasti péče o děti psychicky postižené. Poradna poskytovala také služby zemskému úřadu v Brně i řadě odborných ústavů. Byla umístěna v zemské nemocnici v Brně, aby v neodkladných případech mohl být ihned pacient svěřen do lékařské péče.⁴¹²

---

⁴⁰⁹ *Historie školy*. Střední škola, základní škola a mateřská škola pro zrakově postižené. [cit. 2012-04-17]. URL: <<http://www.sss-ou.cz/index.php?s=ss&show=39&kat=39&pn=Historie%20%C5%A1koly>>.

⁴¹⁰ KOTEK, Karel. Zúčelnění péče. In *Péče o mládež* 12, 1933, č. 6, s. 158.

⁴¹¹ KOTEK, Karel. Zúčelnění péče. In *Péče o mládež* 12, 1933, č. 7, s. 209.

⁴¹² Tamtéž, s. 209.

K zajištění péče o psychicky postižené děti sloužily ústavy čtyř druhů - léčebné, výchovné, léčebně-výchovné a ošetrovací. Ústavy byly určeny k zajišťování terapie a výchovy psychicky postižených dětí. Musely být v neustálém kontaktu s lékařskými odborníky i s celkovou praktickou péčí o děti a mládež. Velmi důležitá byla i vzájemná spolupráce mezi samotnými ústavami proto, aby postižené děti mohly být umístěny v typu ústavu, který nejlépe vyhovoval jejich potřebám. Výchova v ústavech se měla co nejvíce podobat výchově v rodině. Ústav měl totiž tvořit jakýsi přechod z rodinného prostředí opět do prostředí rodinného.⁴¹³

6.2.1.1 Ústav pro psychicky postižené děti v Kelči

„Člověk slabomyslný - v každé téměř obci moravské se objevuje. Je terčem posměchu nevědomé mládeže i dospělých, lidé o něm říkají, že je to chudáček, blbec, který k ničemu se nehodí a lépe by bylo, kdyby si ho Pán Bůh vzal.“⁴¹⁴ Tvrzení, že psychicky postižený člověk se na nic nehodí, vyvracel „Ústav pro mládež duševně úchylnou v Kelči na Moravě“.

Ústav pro psychicky postižené děti a mládež v Kelči byl zřízen zásluhou ženského spolku Božena Němcová v Kelči, který byl roku 1921 ochoten budovu svého sirotčince předat České zemské péči o mládež na Moravě k účelům ústavu pro psychicky postižené. Následující rok byly děti ze sirotčince přemístěny do okresního domova v Hranicích a započaly úpravy budovy pro potřeby ústavu. Dne 2. dubna 1923 byl ústav pro „slabomyslné“ oficiálně otevřen s kapacitou pro 30 dětí. Umístění ústavu bylo pouze provizorní. Vyhodnocením výsledků bylo zjištěno, že ústav je v pomoci psychicky postiženým dětem úspěšný, a proto spolek Božena Němcová na rozšíření ústavu věnoval České zemské péči o mládež na Moravě i arcibiskupský zámek v Kelči. Po rozšíření byl k dispozici adekvátní prostor pro umístění 180-200 chovanců obojího pohlaví.⁴¹⁵

Hlavní idea ústavu v Kelči byla pracovní výchova chovanců. Zemská péče se inspirovala v zahraničí, kde tímto způsobem bylo dosahováno velmi dobrých výsledků. Kombinace školní a manuální výchovy bylo využíváno například ve Švýcarsku, Německu a Dánsku. Chovanci byli podle jejich individuálních možností vedeni k samostatnému výdělku. Samozřejmě nikdy se všichni nestali stoprocentními pracovníky, ale díky novému způsobu výchovy si padesát procent chovanců dokázalo vydělat tolik, aby mohli být

---

⁴¹³ Tamtéž, s. 210.

⁴¹⁴ KOTEK, Karel. *Ústav pro mládež duševně úchylnou*, s. 5.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 8, 9, 25.

nezávislí.⁴¹⁶ Například děvčata byla přijímána do služby. Chlapci se živili nejčastěji jako dělníci.⁴¹⁷ „Ústav je budován na principu pracovním tak, že péče o slabomyslné není chápána jako prázdná dobročinnost, nýbrž jako funkce, která musí a dovede i z těchto méněcenných členů lidské společnosti učiniti produktivní lidi, třeba jen částečně, aby za svoji práci se aspoň uživilí a ošatili.“⁴¹⁸ Aby byla péče co nejefektivnější, byli chovanci rozdělováni do malých skupin. Výchova tudíž měla alespoň částečně rodinný ráz.⁴¹⁹ Je zřejmé, že snahou nebylo pouze postarat se o psychicky postižené, ale také jim pomoci osamostatnit se, následkem čehož by jim nadále nemusela být poskytována sociální péče.

Účelem ústavu byla výchova psychicky postižené mládeže podle jejich schopností a dovedností pro praktický život. Ústav zajišťoval výuku převážně v zemědělství a pracích se zemědělstvím souvisejících. Vlastníkem ústavu se stala v roce 1923 Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně. Ta měla právo požadovat úplné nebo pouze částečné zaplacení ošetrovného za chovance od osob, kterým dle zákona příslušela povinnost starat se o tyto děti.⁴²⁰

Děti do ústavu přijímala zemská péče na základě návrhu Odborné poradny pro děti duševně úchylné v Brně. Poradna děti vždy podrobila lékařskému vyšetření, na jehož základě byl podán nebo nepodán návrh na přijetí do ústavu. Děti byly přijímány zpravidla ve věku od 6 do 16 let. U žádosti pro přijetí nesměl chybět rodný a křestní list dítěte, domovský list, doklad o majetkových poměrech rodičů, lékařská zpráva, školní vysvědčení a také závazné prohlášení zákonných zástupců dítěte o výši a způsobu platby ošetrovného.⁴²¹

Léčebná péče a lékařský dozor nad ústavem náležely psychiatrické klinice Masarykovy univerzity v Brně, která rovněž v individuálních případech určovala léčebné postupy a prováděla samotné léčení. Ústavním lékařem byl jmenován zemskou péčí jeden z místních státních obvodních lékařů v Kelči, který následně měl povinnost zajišťovat zdravotní dozor nad chovanci, personálem i nad celým zařízením a vedením ústavu.⁴²²

O propuštění chovanců z ústavu rozhodovala Česká zemská péče o mládež na Moravě po předložení návrhu ředitele. Pokud se nebylo možné se zástupci dítěte dohodnout jinak, zůstávalo dítě v péči ústavu tak dlouho, dokud se nebylo schopno alespoň částečně

---

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 37.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 7.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 6.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 7.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 43.

⁴²¹ Tamtéž, s. 43.

⁴²² Tamtéž, s. 45.

osamostatnit. Správa ústavu vedla o propuštěných chovancích příslušnou evidenci. Hlavním správcem byl ředitel, jemuž patřilo pedagogické a hospodářské vedení ústavu.⁴²³

Ústav měl oddělení výzkumné, dětské, dorostové, pomocnou školu, zkušební rodinnou kolonii, pracovní kolonie a pracovní útulky. Do výzkumného oddělení byli přijímáni všichni noví chovanci. Hlavním úkolem tohoto oddělení bylo rozřídění dětí podle jejich individuality do jednotlivých výchovných skupin ústavu. Oddělení dětské bylo koedukační a jeho základem se stala pomocná škola, kde vyučovali odborně vzdělaní učitelé ve spolupráci s asistentkami. Náplní dětského oddělení bylo naučit děti hygieně, pořádku a odpovědnosti a připravit je pro přechod do dorostového oddělení.⁴²⁴

Z dětského oddělení děti přecházely do jednotlivých skupin dorostového oddělení. Přeřazování dětí z oddělení dětského do oddělení dorostového se neřídilo stářím chovanců, ale jejich psychickým a fyzickým vývojem se zvláštním zřetelem na dobu pohlavního dospívání. Nejdříve byli chovanci přeřazováni po dosažení čtrnáctého roku života.⁴²⁵ Dorostové oddělení bylo rozděleno na chlapecké a dívčí. Posláním tohoto oddělení bylo vychovat a připravit chovance na vhodné povolání, jež budou rádi vykonávat a jímž by se mohli v budoucnu živit.⁴²⁶

Dívky byly vedeny k domácím pracím v kuchyni, prádelně, ale také k práci s dobytkem. Chlapci se učili pracím na zahradě, i když bylo zřejmé, že samostatnými zahradníky se nikdy nestanou. Mohli z nich však být pomocníci zahradníka, kteří si na sebe dokázali vydělat. Pro chlapce bohužel ústav nedisponoval řemeslnými dílnami, avšak jim dokázal zajistit vyučení se různým řemeslům. Učili se například obuvnickým, kloboučnickým, košíkářským, truhlářským či zámečnickým pracím. Tito chovanci v ústavu trávili čas jako ostatní, pouze do učení museli docházet.⁴²⁷

Z dorostového oddělení byla mládež umisťována na zkoušku, zpravidla na dobu jednoho roku, do pěstounských rodin v Kelči a okolí. Ty byly v neustálém kontaktu s ústavem a tvořily tzv. zkušební rodinné kolonie. Kolonie měly připravit chovance na osamostatnění. Pokud se mládež ve zkušebních rodinných koloniích osvědčila, byla následně umístěna do pracovních kolonií nebo k určitému zaměstnavateli, se kterým byla v námezdním pracovním poměru.⁴²⁸

---

⁴²³ Tamtéž, s. 44.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 44.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 44.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 38

⁴²⁷ Tamtéž, s. 38.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 45

Se zaměstnavateli vždy sepsalo ředitelství ústavu smlouvu o zaopatření a platu s podmínkou, že část peněz bude odváděna ústavu. Ten je následně ukládal chovanci pro případ nemohoucnosti a stáří. I nad propuštěnými chovanci vedl ústav stálý dozor, a to právě nejčastěji skrze zaměstnavatele. Rodinám ze zkušebních rodinných kolonií a pracovních kolonií, jež se nejvíce zasloužily, byl po návrhu ředitelství ústavu udělen Českou zemskou péčí o mládež na Moravě, popřípadě zemským úřadem záslužný diplom.⁴²⁹

Pro chovance, které nebylo možné umístit do samostatného zaměstnání, byly ústavem zřizovány pracovní útulky. Byly určeny pro těžší typy psychicky postižených dospělých lidí, kteří však byli práce schopní. „[...] zejména však pro dívky eroticky zatížené, u nichž je nebezpečí, že by ponechány bez stálého dozoru, upadly do prostituce.“⁴³⁰ Ty nejčastěji vznikaly v selských usedlostech a jejich zařízení odpovídalo venkovským poměrům. Výchova, která zde probíhala, měla mít alespoň částečně rodinný ráz. Pracovní útulek vždy vedl nějaký schopný a důvěryhodný pěstoun.⁴³¹

---

⁴²⁹ Tamtéž, s. 45

⁴³⁰ Tamtéž, s. 50.

⁴³¹ Tamtéž, s. 45.

7 Závěr

V diplomové práci jsem se zabývala analýzou sociální péče o osiřelé a opuštěné děti a děti s fyzickým a psychickým postižením, demonstrovanou na činnosti České zemské péče o mládež na Moravě v Brně v letech 1910-1949. Na základě studia pramenů a literatury jsem se pokusila nastínit, jaká byla péče o děti potřebující pomoc na Moravě v období první poloviny 20. století. Veškeré dobročinné snahy ať už na poli veřejné nebo soukromé sféry v této době komplikovala první a druhá světová válka a její politické, ekonomické a kulturní důsledky. V úvodu jsem si položila několik základních otázek, na které jsem se při studiu pramenů a literatury snažila najít odpovědi.

Základním faktem zůstává, že péče o mládež byla dlouho odkázána pouze na soukromou dobročinnost a vycházela především z náboženských a morálních motivů. Povinností každého křesťana mělo být pomáhat potřebným. Sociální péče byla tedy spíše pojímána jako záležitost církevní, než jako problém veřejné správy.

Avšak již od počátku 19. století se v našich zemích setkáváme se snahou státu dát péči o fyzický a psychický vývoj dítěte odpovídající právní základ. Vznikající sociální legislativa stanovovala pravidla při poskytování pomoci potřebným. Tento fakt nic neměnil na tom, že péče o mládež dlouho zůstávala odkázána na soukromou dobročinnost. Dělo se tak i přes existenci řady zákonných opatření – například ustanovení trestního zákona z roku 1852 o trestní činnosti mládeže, úpravu chudinské péče podle Říšského zákona z roku 1862, zákona z 30. dubna 1870, jenž se týkal organizace zdravotní péče. Dále můžeme zmínit zákon č. 33 z roku 1890, platný pro Markrabství moravské a vztahující se k výchovným a vyučovacím ústavům pro hluchoněmé a slepé děti, a pro úplnost snad ještě zákon z roku 1907, týkající se ochranné výchovy.

Jistý mezník v tomto vývoji znamenal teprve První Rakouský kongres na ochranu mládeže, konaný roku 1907 ve Vídni, který vyzval k založení zemských spolků, jež si vzaly za úkol pečovat o mládež vyžadující zvláštní opatření. Šlo především o děti chudé, osiřelé, s nedostatečnou rodičovskou péčí a děti fyzicky a psychicky postižené.

Dobrovolná soukromá činnost se na poli sociální péče o děti a mládež lišila od státní činnosti. Zákonná nařízení totiž měla být prováděna a dodržována na všech místech stejným způsobem. Avšak v případě dobrovolné aktivity, záleželo pouze na lidech, jestli se do sociálních záležitostí nějakým způsobem zapojí. V diplomové práci jsem se zaměřila na činnost České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském

posléze přejmenovanou na Českou zemskou péči o mládež na Moravě v Brně, která jako polooficiální instituce propojovala veřejnou a dobrovolnou soukromou činnost.

Česká zemská péče o mládež na Moravě byla jistým zabezpečujícím orgánem nejdříve sirotčích spolků a sirotčích rad, posléze okresních péčí o mládež. Rovněž spolupracovala s většinou dalších organizací působících na Moravě na poli sociální péče o osiřelé, opuštěné děti a o děti s fyzickým a psychickým postižením. V předkládané práci je popsána činnost moravské zemské péče, díky které mohla být vybudována různá sociální zařízení, ať už se jednalo o dětské domovy, ústavy či poradny. Díky její aktivitě rovněž bylo možné na Moravě zabezpečovat další formy sociální péče a ochrany dětí.

Abych mohla odpovědět na uvedené otázky a dosáhnout tak kýžených cílů, bylo na počátku důležité vysvětlit pojem sociální péče a objasnit jaké děti pomoc potřebovaly a proč. Podle názorů odborníků zabývajících se sociální péčí o děti a mládež v první polovině 20. století potřebovaly pomoc zejména děti, kterým scházelo zdraví nebo rodičovská péče. Ve snaze o lepší vysvětlení problematiky sociální péče a s ní související zdravotní péče, bylo třeba shrnout i předchozí vývoj v oblasti sociální a zdravotní péče o děti a mládež.

Největší organizací na Moravě zajišťující sociální péči dětem potřebujícím pomoc byla právě Česká zemská komise pro ochranu dítek a péči o mládež v Markrabství moravském následně Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně. Jejím založení předcházela vznik sirotčích rad a sirotčích spolků, které také působily v oblasti sociální péče nejen o sirotky, ale také další ohrožené děti. I tato problematika je v diplomové práci sledována.

Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně byla pomocným a doplňujícím orgánem veřejné péče, proto spolupracovala se zemskými výbory a dalšími zemskými úřady. Stát však rozvoj sociální péče o děti a mládež podporoval subsidiárně. Nové podněty na zlepšení a rozvoj péče o ohrožené děti přinášeli ve většině případů dobrovolní pracovníci. Dobrovolná soukromá aktivita zasahovala do všech oborů sociální péče, a tudíž mohla doplňovat veřejnou péči. Díky této spolupráci stát prostřednictvím především Ministerstva sociální péče uděloval dobrovolným sociálním institucím na jejich činnost státní podporu. Diplomová práce tedy neopomněla nastínit pravidla o povolování státních subvencí na úkoly sociální péče o mládež.

Činnost České zemské péče o mládež na Moravě v Brně se prolínala s činností moravských okresních péčí o mládež a dalších spolků a organizací, jež se nějakým způsobem angažovaly v péči o ohrožené děti. V důsledku propagační činnosti moravské zemské péče se

úroveň sociální péče o děti a mládež na Moravě zlepšovala, jelikož pořádání nejrůznějších akcí vedlo k získání financí tolik potřebných pro zajišťování a zdokonalování chodu všech sociálních zařízení.

Diplomová práce se také zaměřila na péči o sirotky a opuštěné děti, která nebyla vždy stejná. Mezi těmito dětmi bylo možné nalézt mnoho odlišností, které se týkaly finančního zabezpečení, sociálního postavení i forem náhrady rodičovské péče. Rodičovskou podporu dítěti nahrazovali adoptivní rodiče, pěstouni nebo vychovatelé v dětských domovech. Adopce a pěstounská péče byla nejlepším řešením, jak nahradit dítěti péči biologických rodičů. Pro dítě bylo důležité vyrůstat v dobře fungující rodině, protože toto prostředí ho nejlépe dokázalo ovlivňovat a zároveň formovat. V dětských domovech, sirotčincích nebo různých ochrannách bylo o děti postaráno, avšak problém byl v tom, že zde chovanci neviděli pravý rodinný život. Děti vychovávané v rodině tudíž byly lépe připravené na svůj budoucí život a vlastní osamostatnění, poněvadž prostředí, ve kterém člověk vyrůstá, ovlivňuje jeho mravní a intelektuální vývoj, postoje a jednání.

Součástí sociální péče o děti a mládež byly preventivní a represivní složky péče. Prevencí mohla být například pomoc dítěti, jehož vývoj byl v důsledku nepříznivé sociální situace ohrožen. Represe například spočívala v potlačení dopadů nesprávného chování a výchovy rodičů.

Diplomová práce se dále zabývala otázkou péče o děti a mládež v ústavech pro fyzicky a psychicky postižené. Zde byly umístěovány děti, kterým nestačila pouze rodičovská péče. Každý ústav měl předem stanovená pravidla, kterými se museli zaměstnanci i chovanci řídit. Díky systému předpisů a nařízených úkonů v ústavu, bylo možné sledovat dozor, určitý nátlak a snahu o disciplinaci chovanců. Zařízení pro postižené byla zakládána z důvodu zajištění specializované péče, kterou postiženým dětem nemohli sami rodiče zajistit.

Ve všech ústavech sociální péče bylo poskytováno zaopatření, zdravotní péče, rehabilitace, výchova a základní vzdělání. Některé z nich zajišťovaly i přípravu na budoucí povolání chovance. Disciplinační opatření mělo zaručit, že se jednou chovanec bude moci alespoň částečně osamostatnit a stane se z něj rovnoprávný člen společnosti.

Pomoc ze strany státu v podstatě nebyla nezištná. Finanční prostředky, které stát vydal na ochranu a výchovu dětí potřebujících pomoc, se měly vrátit v době jejich osamostatnění. Předpokládalo se, že v dospělosti už chovanci nebudou potřebovat žádnou další podporu, anebo alespoň ne v takové výši, jako by tomu bylo v případě, kdyby vyrůstali bez náležité péče a výchovy. V konečném důsledku tedy disciplinační kroky byly prospěšné státu,

společnosti i konkrétnímu jedinci, protože osamostatnění není lehkým úkolem pro zdravé děti vyrůstající ve spořádané rodině, natož pro postižené děti nebo děti znevýhodněné tím, že postrádaly rodičovskou lásku.

Diplomová práce je příspěvkem k tématu sociální péče o ohrožené děti a mládež. V práci se podařilo objasnit způsoby péče o osiřelé a opuštěné děti a děti s fyzickým a psychickým postižením. Povedlo se i načrtnout činnost České zemské péče o mládež na Moravě v Brně, jejíž snahou bylo zdokonalení sociální péče o ohrožené děti. Kapitoly věnující se dětem pojednávají o jejich péči pouze obecně, protože informace o osudech konkrétních dětí se nedochovaly.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny:

Moravská zemský archiv v Brně:

Fond: Česká zemská péče o mládež v Brně.

- Inv. č. 111. Kart. č. 9. Stanovy a různé instrukce.
- Inv. č. 147. Kart. č. 15. Péče o opuštěné a osiřelé děti.
- Inv. č. 162. Kart. č. 20. Spolky sdružené s ČZPM.
- Inv. č. 176. Kart. č. 20. Učitelé (všeobecně).
- Inv. č. 181. Kart. č. 20. Zemská jednota učitelek mateřských škol.
- Inv. č. 328. Kart. č. 78. Propagační tisk.
- Inv. č. 328. Kart. č. 79. Propagační tisk.
- Inv. č. 343. Kart. č. 89. Akce získávání kmotrů pro osiřelé a opuštěné děti.
- Inv. č. 456. Kart. č. 134. Dozor nad dětmi v cizí péči.
- Inv. č. 567. Kart. č. 172. Péče o zmrzačelé.

Dobová literatura:

ADÁMEK, Karel. *Zemské sirotčí fondy*. Chrudim: Nákladem S. Pospíšila, 1906.

ENGLIŠ, Karel. *Chudinství v Království českém na počátku XX. století. Zprávy Zemského statistického úřadu Království českého*. Svazek XIII. Praha: Zemský statistický úřad Království českého, 1908.

CHLUP, Jan. *Program a plán k vybudování péče o zmrzačelé v zemi Moravskoslezské*. Brno: Zemský spolek pro péči o zmrzačelé, 1931.

JEČMÍNEK, Kristian. *Trojlistek nešťastníků čili slepí, hluchoněmí a zpustlí*. Kroměříž: „Užší kroužek lidumilů hulinských.“, 1900.

KALLAB, Jaroslav. *Historický vývoj sociální péče o mládež*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1923.

KALLAB, Jaroslav - TRNKOVÁ, Marie - KOTEK, Karel. *Pracovní plán sociální péče o mládež na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1926.

KOTEK, Karel. *Ústav pro mládež duševně úchylnou v Kelči na Moravě*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1928.

KREJČÍ, Dobroslav. *Průvodce po výstavě sociální péče o mládež*. Brno: Česká zemská péče o mládež, 1922.

KREJČÍ, Dobroslav. *Co je to sociální péče o mládež a jaký má význam*. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně, 1923.

SECKÝ, Rudolf. *Sirotčinec anebo rodina?* Praha: Státní nakladatelství, 1926.

SOUČEK, Václav. *Hluchoněmí v Československu*. Praha: Nakladatelství Svazu spolků učitelů hluchoněmých v ČSR, 1928.

ŠILHA, Milan. *Ve službě sociální péče o mládež*. Brno: Ústřední spolek učitelský na Moravě a ve Slezsku, 1920.

TŮMA, Antonín. *K nové úpravě sociální péče o mládež*. Praha: Sociální revue, 1920.

TŮMA, Antonín. *Právní základy sociální péče o mládež v republice Československé*. Praha: Česká zemská komise pro péči o mládež v Čechách, 1925.

WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913.

Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931. Díl I. Praha: Státní úřad statistický, 1935.

Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice Československé v roce 1931. Díl II. Praha: Státní úřad statistický, 1937.

Zřízení obecní a řád volení v obcích pro království České z dne 16. dubna 1864. 2. dopl. vydání. Praha: nákladem Linnekogla a Funka, 1872.

Dobové časopisy:

Ochrana dítěte 1, 1911.

Ochrana dítěte 1, 1912.

Ochrana dítěte 2, 1913.

Ochrana dítěte 3, 1914.

Ochrana dítěte 7, 1919.

Ochrana dítěte 8, 1920.

Péče o mládež 1, 1922.

Péče o mládež 2, 1923.

Péče o mládež 3, 1924.

Péče o mládež 12, 1933.

Péče o mládež 24, 1945.

Československý obzor sociální péče 1, 1921.

Moravsko-slezský obzor sociální péče 1, 1921.

Zákoníky a jiné tisky:

Všeobecný zákoník občanský císařství rakouského. Díl I. Paragraf 147.

Oběžníky České zemské péče o mládež na Moravě. Brno: Česká zemská péče o mládež na Moravě, 1926.

Přehled činnosti České zemské komise pro ochranu dítek a péči o mládež na Moravě ze rok 1919. Brno: Česká zemská komise, 1920.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných znalostí. Praha: J. Otto, 1905. sv. 23.

Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl 2., svazek 2. Praha: Novina, 1933.

Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl 4., svazek 1. Praha: Novina, 1936.

Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl 5., svazek 2. Praha: Novina, 1939.

Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl 6., svazek 1. Praha: Novina, 1940.

Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Díl 6., svazek 2. Praha: Novina, 1943.

Sekundární literatura:

BOŤOVÁ, Antonie et al. *Náhradní rodinná péče a transformace systému péče o ohrožené děti v České republice*. Brno: TRIADA, 2008. ISBN: 978-80-254-3353-9.

DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918-1938*. Praha: Academia, 1985.

FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha: NLN, 1994. ISBN: 80-7106-085-2.

FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-86019-96-9.

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914: disciplinace jako součást ochrany*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2012. ISBN: 978-80-7395-486-4.

HOFFMANOVÁ, Jaroslava. K vývoji sociální péče o děti a mládež v Čechách. In *Sborník archivních prací* 32. Praha: Panorama, 1982.

KÁRNÍK, Zdeněk. *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*. I-IV. Praha: Karolinum, 1999. ISBN: 80-7184-930-8.

KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, Orbis, 1962.

LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Praha, Litomyšl? Paseka*, 2006. ISBN: 80-7185-647-9.

MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří. *Studie k sociálním dějinám 19. století*. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1992-1997. ISBN: 80-238-6687-7.

MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN: 978-80-246-1679-7.

SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha: NLN, 1999. ISBN: 80-7106-315-0.

SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN: 80-7254-424-1.

TRÖSTER, Petr et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2010. ISBN: 978-80-7400-322-6.

Studie:

FASORA, Lukáš. Centralizační trendy v organizaci péče o mládež v historických zemích Československa v letech 1918-1938. In: *Vlastivědný věstník moravský*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999. roč. 61, sešit 2. ISSN 0323-2581.

FASORA, Lukáš. Problémy systému péče o mládež na Moravě v letech 1921 až 1937. In: *Vlastivědný věstník moravský*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2001. roč. 53, sešit 1. ISSN: 0323-2581.

FASORA, Lukáš. Sirotek. Příklad sourozenců Kaldových a chovanců Americké domoviny. In *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. ISBN: 80-7325-105-1.

HALÍŘOVÁ, Martina. Knihy normálií Zemské porodnice a nalezince jako pramen k péči o svobodnou matku a gender konstruktům. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN: 80-7194-920-5.

VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003. ISBN: 80-7194-515-3.

VELKOVÁ, Alice. Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století. In *Od početí ke školní brašně: sborník z obdobného semináře konaného 29.-30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice: Východočeské muzeum v Pardubicích, 2008. s. 147-163. ISBN: 978-80-87151-01-3.

Internetové zdroje:

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky - Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.

URL: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0078_00.htm>.

ŠIBÍČKOVÁ, Jitka. *Založení ústavu sociální péče pro tělesně postiženou mládež Kociánka*. Encyklopedie dějin města Brna.

URL: <http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=948>.

Historie školy. Střední škola, základní škola a mateřská škola pro zrakově postižené.

URL:

<<http://www.sssou.cz/index.php?s=ss&show=39&kat=39&pn=Historie%20%C5%A1koly>>

Přílohy:

Příloha č. 1: Organizace rodinné péče na Moravě

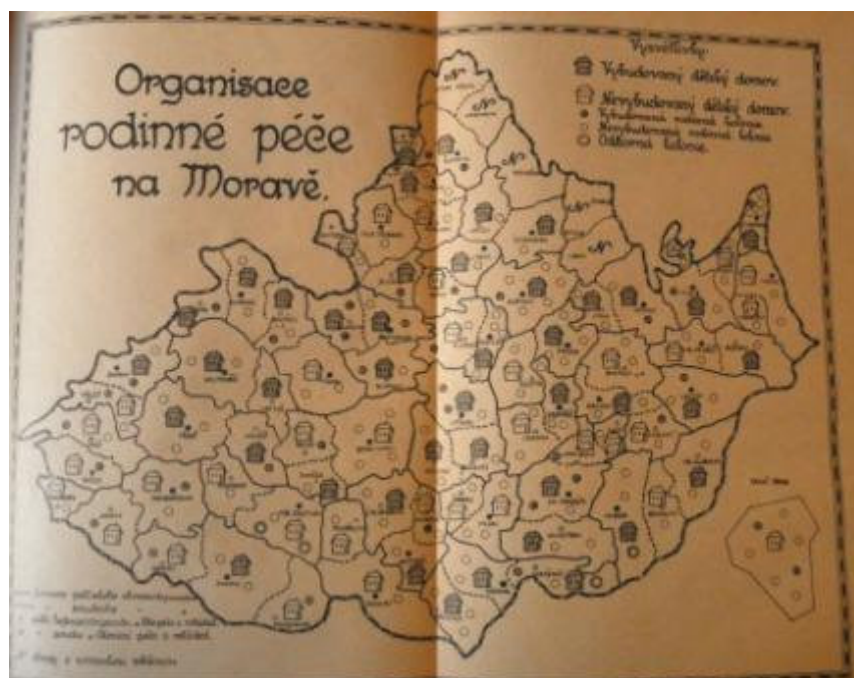
Příloha č. 2: Brno - Královo Pole

Příloha č. 3: Fotografie z Ústavu pro zmrzačelé v Králově Poli

Příloha č. 4: Poradna Okresní péče v Králově Poli

Příloha č. 5: Jedna ze tříd Ústavu pro mládež duševně úchylnou v Kelči na Moravě

Příloha č. 1:

Příloha č. 2:

Příloha č. 3:

**ORTOFEDICKÉ
ODDĚLENÍ
LÉČEBNE**

Adresa: 2000 Brno
+ Králové Pole
602 0040

**VEŠKERÁ VYŠETŘOVÁNÍ
A LÉČBA BEZPLATNĚ.**

VYUČOVÁNÍ DĚTSKÝCH
PACIENTŮ.

Zvláštní oddělení pro léčbu krevní
tuberkulózy.

Ortopedická nemocnice: léčba
& léčba kloubem, nářadí a léčba
včetně elektriky, masážní,
nářadí atd.

Vedoucí lékař: Univ. prof. dr. S. Frelka.

Příloha č. 4:

Příloha č. 5:

DAS RESÜMEE

Die Autorin der Diplomarbeit mit dem Titel „Die tschechische Landespflege der Jugend im Brünn in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts“ beschäftigt sich mit Sozialfürsorge für Kinder und Jugendliche in Mähren und konzentriert sich auf die Stadt Brünn. Die Autorin konzentriert sich auf verwaiste und verlassene Kinder und auf die körperlich und geistig behinderten Jugendlichen. Der Kern der Arbeit ist es, das Wohl von Kindern und Jugendlichen zu analysieren, die auf dem Beispiel Der tschechischen Landespflege der Jugend in Mähren im Brünn im Jahre 1910-1949.

Die Diplomarbeit ist in mehrere Kapitel und Unterkapitel eingeteilt. Das erste Kapitel erläutert den Begriff der Sozialfürsorge und erklärt, welche Kinder haben die Hilfe gebraucht und warum. Das Kapitel fasst auch die vorherige Entwicklung im Bereich der Sozialfürsorge für Kinder und Jugendlichen zusammen.

Der Anfang des zweiten Kapitels löst die Frage der Entstehung des Waisenrates und Weisenvereins, die die Einrichtung „Der tschechischen Landeskommission für den Schutz der Kinder und die Pflege der Jugendlichen in der Markgrafschaft Mähren“ vorangegangen sind. Der folgende Teil behandelt schon von der Gründung und der Reorganisation der Landeskommission.

Das nächste Kapitel löst die Aktivitäten der mährischen Bezirkssorgen der Jugend, für die „Die tschechische Landespflege um die Jugend in Mähren im Brünn“ eine gewisse Autorität war. Das Kapitel konzentriert sich auf Werbeaktivitäten und die Zusammenarbeit mit anderen Vereinen, die im Bereich des Schutzes von Kindern und Jugendlichen wirken.

Das vierte Kapitel befasst sich mit der Pflege von verwaisten und verlassenen Kindern und ihrer Entwicklung von dem frühen 19. Jahrhundert bis die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts. Das Kapitel konzentriert sich auch auf verschiedene Formen der Pflege für diese Kinder wie Vormundschaft, Adoption oder Pflegefamilien.

Das letzte Kapitel löst die Frage der Sozialfürsorge für körperlich und geistig behinderte Jugendliche. Das Kapitel beschreibt auch die Funktionsweise der Institutionen für behinderte Kinder. Diese Institutionen haben vor allem Erziehung, Versorgung, Gesundheitspflege und Grundbildung.